

קול לובלין

ופולאבי

"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ובחו"ל • יערלעכע אויסגאבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 56 • כסלו תשפ"א • www.kollublin.wordpress.com • נובמבר 2020

אזכרה בימי קורונה

צביקה שולמן דבר יושב-ראש העמותה

הכינוס השנתי ב-14 בנובמבר 2019 היה סיום מוצלח לשנה רוויית פעילויות. הכינוס נערך שוב במוזיאון ראשון לציון, העיר התאומה של לובלין. שגריר פולין בישראל, מר מארק מגירובסקי, כיבד אותנו בנוכחותו ונאם נאום חם ואופטימי בעברית משובחת. בכינוס היו אורחים פולנים רבים מהעיר לובלין, פעילים אחדים מתאטרון NN וחברי עמותה רבים - יוצאי לובלין, יוצאי פולאבי ויוצאי מקומות נוספים. הכינוס התאפיין באופטימיות, כיוון שבקהל ישבו בני נוער רבים. התחושה הייתה שמצאנו את המתכון הנכון והמאוזן להמשך פעילותה של העמותה.

לובלינאים יקרים,

שבעים וחמש שנים עברו מאז שמלחמת העולם השנייה הסתיימה. הקהילה שלנו, המשפחות שלנו, קהילות שכנות ועם שלם נכחדו כמעט כולם. הניצולים ואלה שיצאו ממקומות מושבם עוד לפני המלחמה - התאחדו לאחר המלחמה ויצרו קהילות של יוצאי עיר בישראל ובמקומות אחרים בעולם. מטרתם הייתה לזכור, להתנחם, לתמוך, להתאבל, להתחבק, לדבר ולשתף ברגשות. אני משוכנע שהם, בני הדור הראשון, לא האמינו שגם אחרי 75 שנים ילדיהם וילדי ילדיהם ימשיכו בדרכם ויתמידו בפעילות של ארגון יוצאי העיר - במקרה שלנו עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה.

שנת 2020 נפתחה בסערה. אף אחד לא ציפה לשנה כזו. הקורונה הגיעה לעולם בנובמבר 2019 ונכנסה לארצנו בסערה במרץ 2020. המגפה המידבקת מאוד והמסוכנת מאוד הזו (בייחוד לגיל השלישי) גרמה לסגר מוחלט כמעט בכל רחבי המדינה. אנשים הסתגרו בבתים בהתאם להנחיות, והפעילויות החברתיות הושבתו כליל.

הריחוק החברתי שהתבקש בשל מגפת הקורונה, ביטל את כל הפעילויות השגרתיות והמיוחדות שתוכננו לשנה זו. כך למשל בוטל המפגש בין בני נוער מלובלין לבין בני נוער מראשון לציון וחברים בעמותה שלנו, מפגש אשר היה אמור להתקיים באפריל 2020. האזכרה השנתית בבית הקברות שבנחלת יצחק, אזכרה אשר נערכת ביום השואה ליד האנדרטה לנספים בלובלין ובמיינדק, לא התקיימה השנה. הארוחה השנתית המסורתית של יוצאי לובלין וסביבותיה בוטלה, כמו גם הטיוול לחברי העמותה אשר היה אמור להתקיים בעיר אשדוד. אפילו הכינוס השנתי שלנו, כינוס שמדי שנה מתקיים בנובמבר, בוטל בשל הדרישה לריחוק חברתי. עם הגעת הקורונה הבנו שעלינו להישמע להנחיות, אך בד בבד בערו בקרב חברי ועד העמותה התשוקה והרצון לא להיכנע, לא להישבר, לגלות יצירתיות ולקיים את האירועים שלנו במתכונת חדשה.

אני רוצה להאמין שהודות לכינוס המוצלח, והודות לכך שכל שנת 2019 הייתה גדושה בפעילויות, כל חברי הוועד חשים מוטיבציה לעשות גם את 2020 לשנה מוצלחת. את טקס יום הזיכרון ביום השואה ערכנו ב-Zoom, ומספר המשתתפים בו (כ-130 צופים) היה גדול יותר מאשר בטקס שנחלת יצחק. גילינו שהודות ל-Zoom חברים רבים אשר גרים רחוק, ואף מחוץ לארץ, יכולים להשתתף בטקס. הטקס נערך על טהרת חברי העמותה וילדיהם, והוא היה מכובד ביותר. **תודה מיוחדת לאיטה פישברג!**

עוד לפני הקורונה, בתחילת פברואר 2020, נערך ביוזמת **מלכה ואיתן בורשטיין** ערב יין וגבינות לבני הדור השלישי החברים בעמותה. המטרה הייתה לערוך מעין "גיבושון" של צעירי העמותה, ולשם כך נבחר תוכן שצעירים (בגיל וברוח) אוהבים. חברת "שקד" אירחה ברמת השרון, והצעירים חזרו הביתה מתנדנדים ומרוצים. אני מקווה שתהיה המשכיות לערב הזה.

התלבטנו באשר לדרך לערוך את הארוחה השנתית. האמת היא שוויתרנו כמעט, אבל אז מלכה הגתה רעיון: נערוך את הארוחה ב-Zoom. שוחחנו בטלפון, התייעצנו והחלטנו שה"ארוחה" תכלול סיפורים על אוכל מהבית והצגה של מנות פולניות-יהודיות על המרקע. 20 חברים מרחבי הארץ והעולם התנדבו להיפגש ב-Zoom, כל אחד מהם הכין סיפור ומנה. הארוחה הייתה פיקנטית, מעניינת, נעימה לעין ולאוזן. היו 80 משתתפים כמעט בארוחה, ונשאר טעם של עוד.... **תודה ענקית למלכה בורשטיין!**

ובלי טיול אי-אפשר. בין הסגרים הימרנו על תאריך. מצאנו מדריך נפלא מבין חברי הוועד, דני אדמון. דני הכין מסלול לירושלים שעבר באנדרטת "גוילי האש" וקלל סוור קצר ומעניין בעיר העתיקה. איתן ארגן את כל הלוגיסטיקה,

התוכן - אינהלט

צביקה שולמן / דבר יושב-ראש העמותה	3
הכינוס השנתי	6
האזכרה השנתית - אזכרה בימי קורונה	8
מול אנדרטה וירטואלית: אזכרה ב-Zoom	9
נטע ז'יטומירסקי אבידר / כך הוקמה האנדרטה בנחלת יצחק	12
הסעודה השנתית	
ארוחה בנוסח יהודי פולין - זה לא כל הסיפור!	18
שיר ושלושה תרגומים	
מאיר חרץ / דאם ביטעלע שפיץ (יידיש)	20
את משפחתי אני מחפש	
בצלאל מנדלבוים / משפחתי (על משפחת רייס בלובלין)	24
נטע ז'יטומירסקי אבידר / על אנה ויעקב רייס בספרה של אנה "גופרית ומלח"	26
רות-רחל אברהם ועידו ניסנבוים / אלעזר ורחל ניסנבוים - סבא וסבתא שלא הכרנו	30
מכתב מנורית שני אל מלכה בורשטיין / גלגולו של יער (א)	34
מכתב ממלכה בורשטיין אל נורית שני / גלגולו של יער (ב)	35
טובה אבירם / גרשון (פרק מספר)	37
דמויות מן העבר	
ד"ר אדם קופצ'ובסקי / שמואל איינבוים	39
ספר חדש	
שחזור. חיי היהודים בלובלין בשנים 1944 - 1968	44
סיורי מורשת	
דני אדמון / אבנים מספרות - טיול לירושלים	46
נטע ז'יטומירסקי אבידר / גם לנו יש אבן בירושלים	53
ערב יין	56
מלכה בורשטיין / מה ליהודי-מזרח אירופה ולתרבות האלכוהול?	58
המטבח של יהודי פולין	
מלכה בורשטיין / לעקעך - נזר הבריאה	60
מלכה בורשטיין / מתכון: צוקער לעקעך	62
תרומות - באשטיירונגען - DONATIONS	64
לזכר נפטרים - צום אנדענק	
אסתר קיזיל (לבית רוטנברג) ז"ל	66
מרים (מרישה) דורפסמן ארבוס ז"ל	68
אברהם וישרוד ז"ל	70
ENGLISH	
Tzvika Shulman / From the Chairman's Desk	2 (95)
Leora Tec / The Eloquence of Empty Space	4 (93)
Andrzej Titkow / Crowdfunding Appeal for the film "LUBLINERS"	10 (87)
Shira Leibowitz Schmidt / Reunion After 73 Years	12 (85)
Shira Leibowitz Schmidt / How to find Holocaust documents	20 (77)
Malca Burstein / LEKACH - Wreath of Creation	22 (75)
Malca Burstein / ZUCHER LEKACH - Recipe	24 (73)

מאורע קשר

שאלות, בקשות, הערות, הארות,

מכתבים ניתן להפנות אל:

יו"ר העמותה: צביקה שולמן

טלפון: 050-7306403

shulman.tzvika@gmail.com

רכזת העמותה: איטה פישברג

טלפון: 052-2214312

lublinassociation@gmail.com

עורכת "קול לובלין": נטע אבידר

טלפון: 055-6664561

nachum_a@bezeqint.net

"קול לובלין"

שנתון

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם
Lublin and vicinity Jewish Heritage Association

המערכת:

נטע ז'יטומירסקי-אבידר, יהודית מאיר

עריכה לשונית: שמוליק אבידר

המייסד והעורך הראשון: דוד שטוקפיש

דנה קורלנד - עיצוב ומיתוג גרפי

050-7377579

danakur22@gmail.com

LUBLIN

101 סוכריות אדומות על מפה לבנה

כמחווה למשלחת הפולנית שהגיעה לכינוס השנתי שלנו -
 ולכבוד יום החג הלאומי ה-101 של פולין -
 עיצבה מלכה בורשטין מיצב מתוק בצבעי הדגל הפולני.
 101 סוכריות שוקולד במילוי דובדבנים תוצרת פולין יוצרות את השם לובלין.

בתמונה: מלכה בורשטין, איטה פישברג, נטע אבידר

העלינו לשידור את טומק, והוא הודיע לכולנו שכינוס נוסף ייערך לכל יוצאי לובלין בעולם. כינוס זה אמור להתקיים בלובלין בקיץ 2022. בדצמבר 2019 עוד הספקתי לבקר בלובלין. הוזמנתי לשיבה השבועית של תאטרון NN ואיחלתי להם חג מולד שמח בשם כולנו. העלינו רעיונות לכינוס ב-2022, כמו גם לחילופי משלחות נוער. הקורונה פגעה גם בלובלין, וסדר היום התחלף. תאטרון NN החל לקיים סמינרי רשת (ובינרים) מעניינים בשפה האנגלית. **תודה לטומק, ויסק ולכל הצוות על עצם קיומם! החלמה מהירה וקלה לחברנו היקר טדאוש שעוזר לכולם. בשם כולנו אני שולח לו הרבה אנרגיה ואהבה.**

ובלי קצת קיטורים אי-אפשר במשפחה פולנית... קשה לנו בוועד העמותה, ונשמח שעוד חברים יצטרפו לעשייה. יש הרבה מה לעשות, כל עזרה תתקבל בברכה.

תרומות, תרומות, תרומות. אין לנו תמיכה ציבורית או ממלכתית כלשהי, והתרומות שלכם הן הבסיס להמשך קיומה של העמותה. כיוון שבתקופה זו איננו נפגשים, קשה לאסוף תרומות. אנא "קחו יוזמה" ושלחו לנו תרומות בדואר או בהעברה בנקאית. תודה לכולכם!

אני רוצה לברך את כולם בבריאות טובה ולקוות שבמהרה נחזור לקיים מפגשים חיים.

בכבוד רב,

צביקה שולמן

יושב-ראש עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה

הרישומים וההסעות. מזג האוויר היה מושלם. 30 החברים שהגיעו לטיול, נהנו מאוד. **תודה לאיתן בורשטין ולדני אדמון על הטיול הנהדר לירושלים!!!**

התחלנו בפרויקט של "קול קורא" לחברינו הלובלינאים אשר מעבר לים. מלכה הביאה את הרשימות, ובימים אלו אנו פונים אל לובלינאים בכל היבשות. אנו מאחלים להם שנה טובה ומזמינים אותם להצטרף אלינו לעמותה. **תודה למלכה, נטע ויהודית על היוזמה המבורכת!**

המשכנו בפעילות המבורכת של תקשורת טלפונית עם כל חברי העמותה. תקשורת זו כוללת איחולים, ברכות, בדיקת פרטים אישיים וכן הלאה. פעילות זו חשובה מאוד בארגון של חברים דוגמת העמותה שלנו. **תודה למלכה בורשטין, לאה משולם, יהודית מאיר, שרה פרי, דברת טומפסון, עידית יסעור וציפי קרן (וסליחה אם שכחתי מישהו).**

העיתון שלנו קול לובלין, עיתון אשר החומרים שבו רלוונטיים לכל אחד ואחת מאיתנו וגם לרבים אחרים, מתפרסם ומופץ גם השנה. **תודה לעורכת נטע אבידר על העבודה המסורה!**

לארגון שלנו יש צלע נוספת - חשובה, משמעותית ומוערכת. כוונתי היא ל"תאטרון NN - ברמה גרודצקה". טומק, ויסק וחבריהם עושים עבודת קודש באיסוף מידע, בתיעוד, בחקירת ההיסטוריה והתרבות, בקירוב לבבות ובחתימה לפיוס כללי. בכינוס השנתי בנובמבר 2019 סיפרנו כי תומס פייטרשביץ' (טומק) קיבל פרס אירופי מכובד על פועלו של תאטרון NN בלובלין לאורך השנים.

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם

הכינוס השנתי

יתקיים **ביום חמישי, 26 בנובמבר 2020**, יי בכסלו תשפ"א, בשעה 20:00 השנה יהיה זה **כינוס וירטואלי** במתכונת של **zoom** **כל חברי העמותה מוזמנים לצפות!**

נושא הכינוס: **איך היו החיים שהיו?**

העלאת פסיפס סיפורים אישיים

מחיי הקהילה בשיא פריחתה.

המשתתפים: **אתם!**

מי שירצה להשתתף באופן פעיל, יפנה אלינו לשיחה מקדימה,

ויקבל זמן מסך של 3-4 דקות לספר סיפור אחד.

מען להתקשרות: נטע 055-6664561; מלכה 054-5434330; דני אדמון 052-4246203

קול קורא מפורט יישלח אליכם ב - e-mail (אם שיניתם כתובות - עדכנו אותנו).

ANNUAL GATHERING OF LUBLIN AND VICINITY ASSOCIATION 2019

הכינוס השנתי - נובמבר 2019

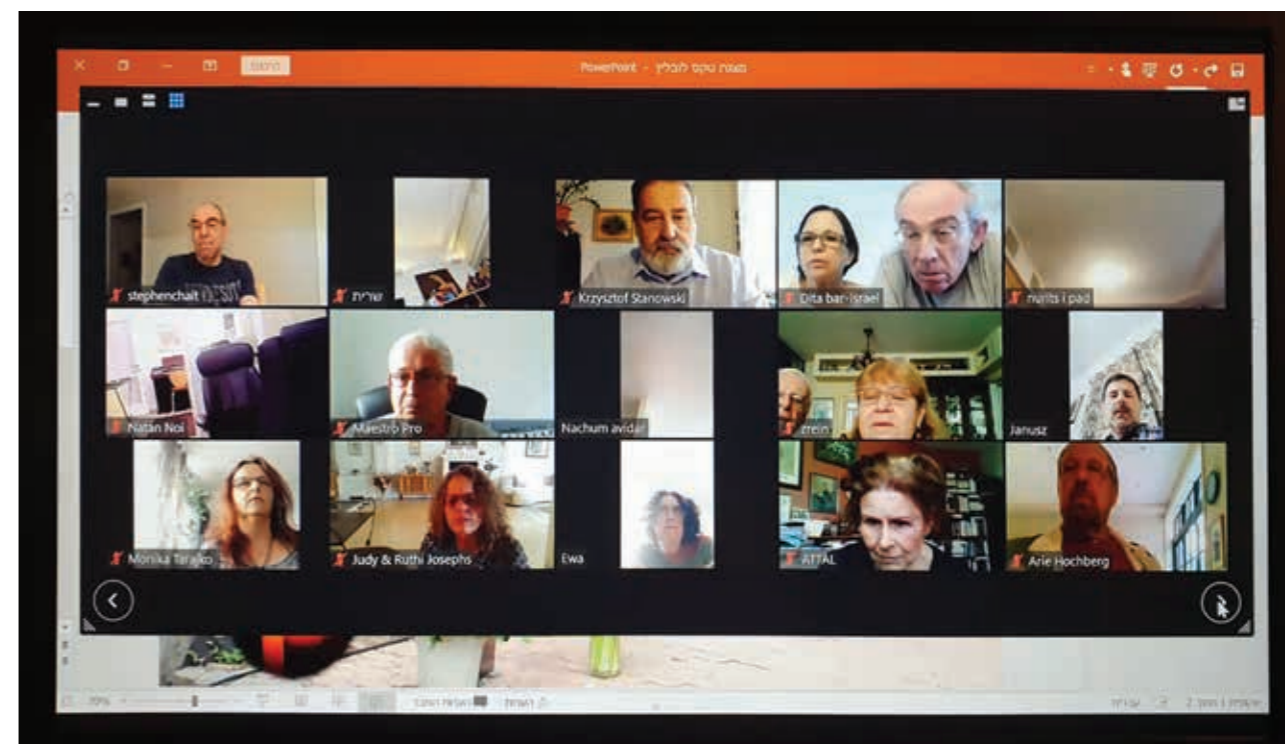
האזכרה השנתית – יום השואה 2020

אזכרה בימי קורונה

זה היה נוסח ההודעה על האזכרה השנתית לקדושי לובלין והסביבה, שהתקיימה בשידור ביום 21.4.2020.

איש איש בביתו,
מול תמונת האנדרטה על המסך,
התכנסנו השנה לטקס זיכרון וירטואלי.

מול אנדרטה וירטואלית: אזכרה ב-zoom

בשנת 2020 ביום השואה, יום האזכרה השנתית, עמדה האנדרטה מיותרת. בית העלמין היה ריק מאדם. מגפת הקורונה שהשתלטה על המדינה, נעלה את שערי בתי העלמין בכל הארץ. יושב-ראש העמותה, צביקה שולמן, לא ויתר: לא פקדנו את האנדרטה, אך תמונתה הווירטואלית הבהבה על מסכי חברינו בארץ ובעולם. קיימנו את האזכרה ב-ZOOM. את התוכנית בנתה והנחתה איטה פישברג. את הצד הטכני ניהל אריאל אדמון.

צביקה שולמן פתח את הטקס בנימה אישית:

אבי, יעקב שולמן ז"ל, יליד לובלין, צעיר בן 24, החליט מיד עם פרוץ המלחמה לחצות את נהר הבוג ולנסות את מזלו במעמקי רוסיה. שמונת אחיו ואחיותיו, חלקם כבר בעלי משפחות, נשארו בלובלין יחד עם הוריו, דודיו, שכניו וחבריו הרבים. כשחזר אבי ללובלין בתום המלחמה, גילה כי כל מי שלא ברח - נרצח. הרוע, האכזריות, הכאב והמגפות השתלטו על לובלין. במשך 5 שנים נרצחו מעל 95% מתושבי העיר היהודיים. את שמות הנרצחים מבני משפחתנו אנחנו יכולים למצוא ולהזכיר, אבל משפחות שלמות

נעלמו לחלוטין מנוף החיים. אין איש זוכר אותן וכאילו לא היו מעולם. כל שנה, ביום השואה, אנחנו יוצאי לובלין לדורותיהם עורכים טקס זיכרון לקדושינו ליד המצבה בנחלת יצחק. הנרצחים הטמיעו בתוכנו את הרצון שנקרא בשמם ושנזכור אותם. נזכור אותם גם השנה. נתחבר באמצעים טכנולוגיים ולא נקטע את המסורת.

מלובלין שלח לנו את ברכתו תומש פייטרשביץ', מנהל מרכז "שער גרודצקה - תאטרון NN". וכך אמר:

שמו של הטקס יום הזיכרון לקורבנות השואה מעיד על משמעותו. ביום זה אנו מביטים אל עבר של אפלה, כאב וייסורים. מתוך האפלה עדיין נשמע הד קולם של הקורבנות המובלים אל מותם: זכרו אותנו. כשאני נועץ את עיניי באפלה, אני חושב תמיד על שני ילדים קטנים שנרצחו בימי השואה. האחד, יש לו שם ופנים - הניו ז'יטומירסקי. השני נותר אנונימי. הילד מקמיונקא. שמעתי עליו מפי מורתי. אנשים ראו כיצד שערן של הילד הלבין בן-רגע כאשר הובל להריגה. ביום זה אני רוצה לומר: אני זוכר אותך. אני אתך.

את נושא הטקס השנה קבע "יד ושם": הצלה בידי יהודים בשואה - סולידריות בעולם מתפרק. העלינו את סיפור מסע ההצלה של ילדי הקינדר-טרנספורט מגרמניה לבריטניה, וסיפרנו את סיפור טוביה ביילסקי ואחיו הפרטיזנים שריכזו ביער כ-1200 יהודים במחנה משפחות.

יחד עם סיפורי הצלה וגבורה מ"יד ושם" שמענו גם סיפורים משלנו, סיפורים שסיפרו חברי העמותה שלנו.

עידית יסעור סיפרה על אמה:

אמי ז"ל, אלה רוזנבאום, בהיותה נערה בת 16 בתקופת השואה, הצילה שני ילדי שכנים בני שש ושמונה. מרגע יציאתם מהגטו, בספטמבר 1941, דאגה אמי למחבוא משותף ולמזון. למרות שהשיגה תעודת זהות ארית מזויפת ויכלה לשרוד בגפה, לא זנחה את הילדים והמשיכה לדאוג לשלומם ולמחסורם בעודה נרדפת בעצמה. גיבורה!

מרים שמואלי סיפרה על ילדותה הרכה בתקופת השואה:

הוריי התגוררו בעיירה מרקושוב במחוז לובלין. בעת המלחמה הייתי ילדה רכה. מתוך חרדה לגורלי הפקידה אותי אמי אצל איכרה פולנייה תמורת תשלום. הוריי נשלחו לטרבלינקה עם כל יהודי מרקושוב, והגויה מעלה באמון שניתן בה. היא הביאה אותי אל היער ועזבה אותי.

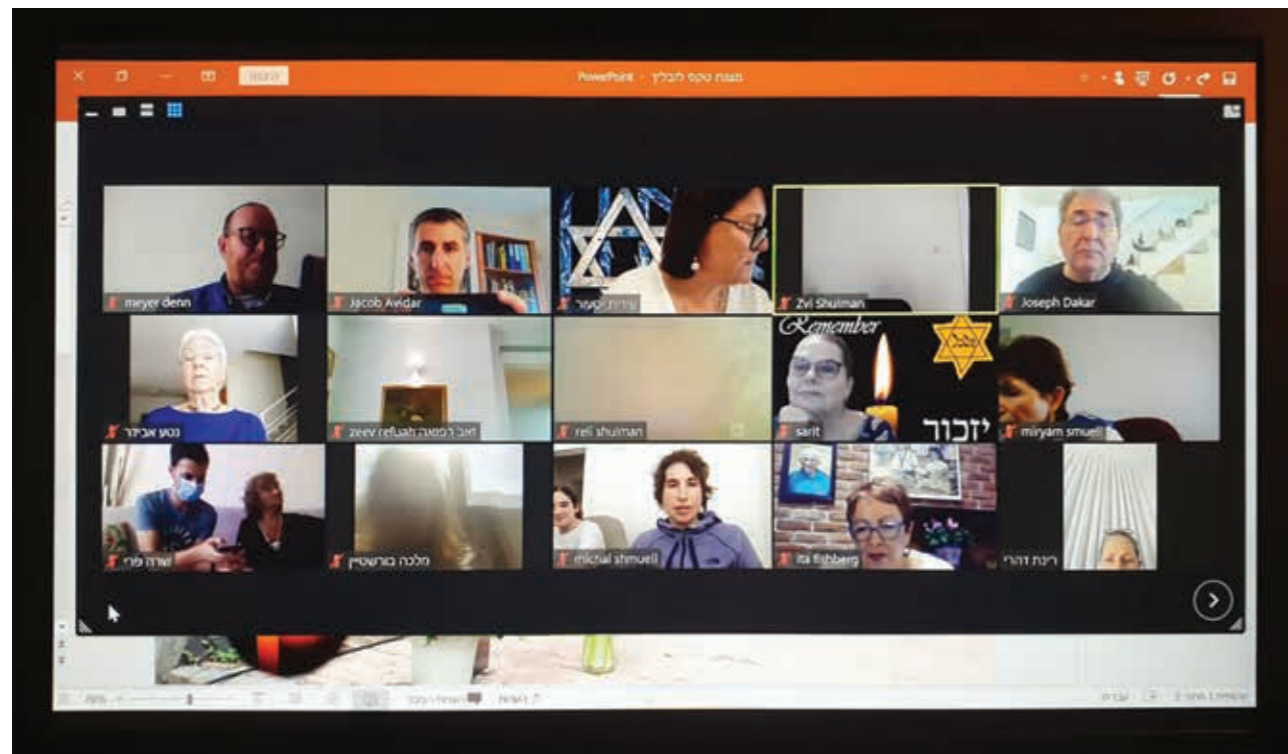
שם, בכניסה ליער, מצאו אותי פרטיזנים יהודים. הפרטיזנים הביאו אותי אל ראש הכפר הסמוך והפקידו אותי לבידיו למשמרת. הם איימו על ראש הכפר כי אם הילדה לא תטופל כראוי, ואם יקרה לה משהו, הם ישרפו את הכפר. כל משפחות האיכרים היו שותפות באחריות לטיפול בי ושותפות סוד, ולכן לא הייתה סכנת הלשנה. אני זוכרת שכל שבוע הייתי אצל משפחה אחרת. הועברתי מבית לבית, ממשפחה למשפחה. הפרטיזנים הם שהצילו אותי ושמרו עליי. עם תום המלחמה הובאתי לבית היתומים היהודי בלובלין.

את הטקס חתמה איטה פישברג בדבריו של אלי ויזל:

אסור לאף יהודי להיות אדיש לגורלם של יהודים אחרים. אסור לנו לשתוק לעולם, וישראל זקוקה לקולנו. אסור לנו להיות אדישים גם לסבלם של אחרים. גם זה חלק ממורשתנו המוסרית. כשבני אדם סובלים עוול, כשהם נופלים קורבן לחברה או לגורל, אל לנו לבדוק את תעודת הזיהוי שלהם אלא להציע להם את השתתפותנו. במילים אחרות, עלינו לעשות למען אחרים מה שאיש לא עשה למעננו. להביא לחם לרעב, קורת גג לחסר בית, הגנה לחסרי ישע ותקווה למי שאיבדו כל תקווה. אנחנו, שהבריאה שכחה אותנו והבורא אולי נטש אותנו, חייבים להראות את אמוננו בשניהם...

נפרדנו בשיר הפרטיזנים -

בתקווה שניפגש בקרוב בימים טובים מאלה.

נטע ז'יטומירסקי אבידר כך הוקמה האנדרטה בנחלת יצחק

ידיעה שהתפרסמה ב"קול לובלין" בנובמבר 1971

בישיבת הוועד, שהתקיימה ב-21.2.1971 הוחלט להקים בזמן הקרוב מצבה לזכר הקדושים, באחד מבתי הקברות באזור תל-אביב. פנינו להנהלת המוזיאון של מחנה-ההשמדה מיידאנק ולעיריית לובלין כדי לקבל את אפר קדושינו, אשר נספו במיידאנק ע"י הרוצחים הנאצים. בתשובה לפנייתנו קיבלנו הבטחה, שהאפר המבוקש יגיע בקרוב ארצה. הננו תקווה שיוצאי לובלין בארץ ובתפוצות ירימו את תרומתם בצורה נאותה, כדי לאפשר הקמת מצבה, ההולמת את קדושינו.

(מזכיר הוועד מתתיהו הורן, "קול לובלין", נובמבר 1971)

אפר קדושי מיידאנק מובא לקבר ישראל

על מכשולים גדולים שרידי לובלין היהודית היו צריכים להתגבר בטרם קיבלו את הרישיון להוציא מפולין ולהביא לקבורה בישראל תיבה קטנה. התיבה הזו הכילה את אפר הקדושים שנרצחו במחנה המוות מיידאנק. אל התיבה שנשלחה לישראל, צורף מכתב מהנהלת מוזיאון מיידאנק:

המוזיאון הממשלתי במיידאנק
לובלין, מיידאנק, 27 בספטמבר 1971

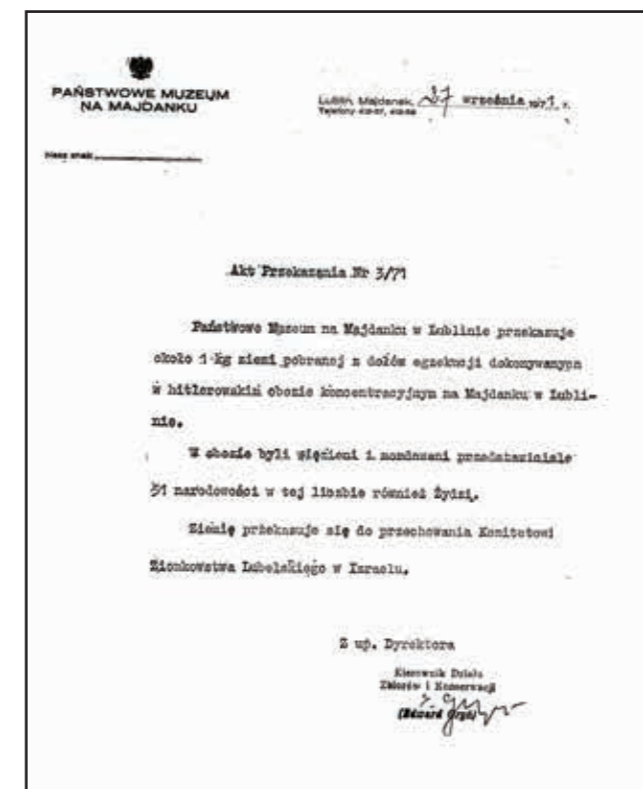
תעודת העברה מס' 3/71

המוזיאון הממשלתי במיידאנק לובלין מעביר 1 ק"ג אפר שנלקח מבורות הוצאה להורג במחנה הריכוז ההיטלריסטי במיידאנק לובלין.
במחנה זה נרצחו בני 51 לאומים, ביניהם יהודים.
אנו מעבירים את האפר למשמרת לוועד של יוצאי לובלין בישראל.

באישור המנכ"ל
מנהל מחלקת איסוף ושימור
אדוארד גרין

אנדרטה לזכר קדושי לובלין ומיידאנק בנחלת יצחק

הנהלת מוזיאון מיידאנק שולחת לישראל את אפר הקדושים

בטקס הטמנת האפר השתתף הרב הראשי של תל אביב-יפו, הרב יצחק ידידיה פרנקל. במעמד זה הציע הרב פרנקל לקיים את האזכרות השנתיות ליד האנדרטה שתוקם.

ומאז ועד היום -

מדי שנה בשנה, ביום השואה - נאספים יוצאי לובלין לדורותיהם אל האנדרטה לזכור את מה שאסור לשכוח.

כנס עולמי של יוצאי לובלין וטקס גילוי המצבה

סרט על הדש לבאי הכנס

ועד ארגון יוצאי לובלין הוציא קול קורא ללובלינאים מכל התפוצות לבוא לטקס גילוי המצבה. גילוי המצבה היה אמור להיות אירוע השיא בכנס עולמי של יוצאי לובלין. הכנס נועד להתקיים במשך שבוע ימים ולהשתלב בחגיגות יום העצמאות ה-25, חצי יובל להקמת מדינת ישראל. לקראת הכנס העולמי יצא לאור בחודש מאי 1973 גיליון חגיגי מיוחד של "קול לובלין".¹

טקס הטמנת האפר

את מעמד הטמנת האפר תיאר יושב-ראש הארגון, **דוד שטוקפיש**:

ב-12 באפריל 1972, למחרת יום השואה והגבורה, התכנסו בבית הקברות בנחלת יצחק מאות רבות של יוצאי לובלין ושרידי מקומות אחרים כדי לחלוק כבוד לקרוביהם וליקיריהם שאין יודעים את יום מותם.

הלוויה והקבורה נערכו לפי כל דיני ישראל. תיבת האפר הונחה על מיטה נכינוי לאלונקה שעליה נושאים את המת לקבורה וקוסתה בטלית. עד האוהל שבבית הקברות נושאים חברי הנשיאות של ארגון יוצאי לובלין את המיטה. ליד האוהל קורא החזן פרקי תהלים. הכול אומרים "קדיש" והלוויה ממשיכה את דרכה לעבר השני של בית הקברות. את המיטה בחלק זה נושאים ארבעה מיהודי לובלין, שבנס ניצלו מן השואה. הלוויה עוברת על פני החלק הצבאי של בית הקברות ובאה למקום שבו עומדות המצבות לזכר יהודי פולין.

כאן מוקם לוח ועליו הכתובת:

במקום זה נטמן אפר קורבנות מיידנק

וכאן תוקם מצבה לזכר קדושי לובלין

באווירה של יראת הכבוד ובדומיה בלתי רגילה, הנפסקת מדי פעם בפעם בקול בכי ואנחות המתפרצות מליבותיהם של הכואבים - מורידים לקבר את תיבת האפר.

כל הנמצאים באותו מעמד אינם יכולים עוד לעצור בעד רגשותיהם, עיניהם זולגות דמעות.

(מתוך כתבה ב"קול לובלין", נובמבר 1972)

¹ שנת 1973 הייתה השנה היחידה שהתפרסמו בה שני גיליונות של "קול לובלין". הגיליון הראשון, גיליון מיוחד, התפרסם בחודש מאי לכבוד יום העצמאות ה-25 של מדינת ישראל ולכבוד הכנס העולמי של יוצאי לובלין. היה זה גיליון חגיגי. עמוד השער היה בצבע תכלת. הגיליון השני התפרסם כבכל שנה בחודש נובמבר, והוא כבר היה אחר. היה זה בנובמבר 1973, מייד אחרי מלחמת יום הכיפורים. בפתח החוברת הופיעה רשימת הבנים הנופלים...

טקס הטמנת האפר בנחלת יצחק

במקום זה תוקם מצבת זיכרון

האנדרטה המרשימה, פרי תכנונו של האדריכל בן לובלין **אלכסנדר שריפט**, נגלתה לעיני כול. על רצפת אבן ניצב כותל מונומנטלי מאבני גרניט שחורות. מתוך האבנים עולה כלהבה תבליט באותיות לבנות:

**לזכר
קדושי
לובלין
ומאידנק**

בבסיס האנדרטה חרוטות המילים השחורות:

פה נטמן אפר ממחנה ההשמדה מאידנק
בעיני רבים עלו דמעות, ואנחות קורעות לב נשמעו.
בהצבת האנדרטה נעשה חסד של אמת עם נרצחי מיידנק.

הכנס העולמי של יוצאי לובלין נמשך שבוע ימים וכלל אירועים רבים ומגוונים. המפגשים המרגשים בין החברים הוותיקים ועושר הפעילויות הרשימו מאוד את כל המשתתפים.

כיום, בשנת 2020, נוכל לומר בוודאות: כינוס כזה עוד לא היה!

בניית האנדרטה התאפשרה הודות לכספים שתרמו חברי הארגון, איש איש לפי נדבת ליבו. איסוף הכספים נמשך שנים אחדות. שמות התורמים התפרסמו בחוברות "קול לובלין".

לכנס העולמי הגיעו משתתפים רבים ממדינות רבות: ארצות-הברית, קנדה, ארגנטינה, ברזיל, צ'ילה, צרפת, בלגיה, גרמניה, דנמרק, אוסטרליה. המקדימים הגיעו כבר בחודש אפריל ולקחו חלק בסדר שני של פסח באולם "מקסים" בתל-אביב. יותר ממאתיים לובלינאים השתתפו בקבלת פנים שערכו לובה ומשה קורן במלון "פלאזה" בתל-אביב.

ב-1 במאי התקיימה באולם "בני ברית" בתל-אביב הפתיחה החגיגית של הכנס העולמי בנוכחות יותר מ-500 לובלינאים. אורח הכבוד היה שר הקליטה, מר נתן פלד. בכנס נשמעו דבריהם של נציגי הלובלינאים מכל קצות תבל: ממונטריאול, מסן פרנסיסקו, מסאו פאולו, מבואנוס איירס, מבריסל, מקופנהגן ומפריז. תלמידים מבית ספר ברמת השרון ש"אימץ" את קהילת לובלין, הופיעו בתוכנית אומנותית.

למוחרת, ב-2 במאי, התקיים טקס גילוי המצבה לקדושי לובלין ומיידנק. מאות לובלינאים מהארץ ומהעולם התאספו בבית העלמין בנחלת יצחק. מחיפה הגיעו תלמידי בית הספר התיכון ע"ש ליאו בק ש"אימץ" את קהילתנו. מזכיר הארגון, מר מתתיהו, הורן פתח את הטקס. החזן יעקב סאמק נשא תפילת "אל מלא רחמים".

חברת הכנסת חייקה גרוסמן, לוחמת מגטו ביאליסטוק, סיפרה שהגיעה ללובלין בשליחות תנועתה בעיצומה של האקציה הגדולה במרץ-אפריל 1942. היא מצאה את הגטו שומם מאדם, ובשובה לוורשה דיווחה על השמדת יהודי לובלין.

לגילוי המצבה הזמין היושב-ראש דוד שטוקפיש את הפרטיזן בן לובלין, יוסף זינשטיין מניו יורק, ואת ניצולת השואה אסתר פלדמן-לסקובסקי.

מקורות בנושא הקמת האנדרטה

- פרוטוקול ישיבות הוועד של ארגון יוצאי לובלין מינואר 1970 עד ינואר 1973
- חוברות "קול לובלין" מס' 5 - 8 (1971 - 1973)

טקס הסרת הלוט

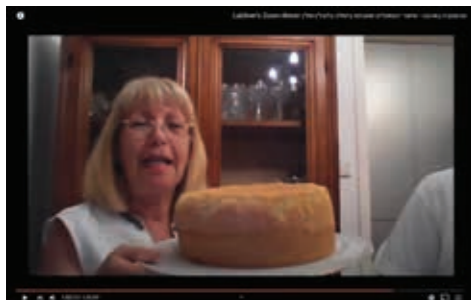
תוכנית הכנס העולמי של הלובלינאים

16.4—9.5, 1973, בתל-אביב ובירושלים

<p>יום ב', 16.4, בערב: סדר-פסח ציבורי בתל-אביב, לאורחינו מחו"ל, המעוניינים בזה.</p> <p>יום ג', 17.4, בערב: סדר-שני.</p> <p>יום א', 29.4, בערב: השתתפות בעצרת השואה והגבורה ב.היכל התרבות" בת"א, ביום השנה השלושים למרד גיטו ווארשה.</p> <p>יום ב', 30.4, בשעה 19.30: פנישת היכרות במלון "פלוה" בת"א. המארח: משה קורן. הופעת האמנים: אטל קובנסקי ולב קוגן. הכניסה — לפי הזמנות.</p> <p>יום ג', 1.5: לפנה"צ — סיור בת"א והסביבה. בשעה 19.00 — פתיחה חגיגית של הכנס, בהש"ת תפוח שר הקליטה, מר נתן פלד. ברכות; בחלק אמנותי: מיכאל מגיד (זמרה) וילדי בית-הספר ברמת-השרון, שאימץ קהילת לובלין.</p> <p>יום ד', 2.5 לפנה"צ: המשך הכנס. הרצאות: תפקידם של ארגוני לובלין בארץ ובחו"ל — דוד שטוקפיש: תרומת יהדות לובלין להיסטוריה של עמנו ולבנין הארץ — ד"ר אלחנן הורביץ ושמואל שאפירא; הנצחה: — מאיר שילדקרויט. בשעה 16.00 — גילוי מצבת זכרון לקדושי לוב-לין ומיידאנק בהשתתפות חייקה גרוסמן, חברת</p>	<p>כנסת, מלוחמי גיטו ביאליסטוק, וילדי בתי הספר. המנחה: מ. קורן. בשעה 20.00 — חלוקת הפרס הספרותי ע"ש קדושי לובלין באולם "בני-ברית" — ליצחק אלפסי ונחמן בלומנטל, בהשתתפות הרב ידידיה פרנקל ומרדכי חלמיש.</p> <p>יום ה', 3.5: ביקור בירושלים — קבלת-פנים אצל נשיא המ-דינה; הכנסת; יד ושם; הכותל המערבי. ב-8 בערב: מסיבת-גן בביתם של סימה ושמואל מנדלסברג.</p> <p>יום ו', 4.5: המשך הכנס. דו"ח מן הארגונים בתפוצות; ויכוח; החלטות.</p> <p>שבת, 5.5 בשעה 20.00: ערב הווי וזכרונות מלפני השואה ובימי מל-חמת העולם השנייה. הקרנת הסרט "לובלין — עיר ואם בישראל" (באולמי "בני-ברית").</p> <p>יום א', 6.5: סיור בדרום הארץ.</p> <p>יום א', 6.5 בערב: נשף לכבוד 25 שנה למדינת ישראל באולמי "אואזיס". רמת-גן — וסיום הכנס העולמי.</p> <p>יום ב', 7.5: נסיעה לירושלים, למצעד זה"ל.</p> <p>יום ד', 9.5: חלוקת המילגה ע"ש בלה מנדלסברג-שילד-קרויט באוניברסיטת תל-אביב.</p>
---	--

בזמן הכנס תהיה פתוחה תערוכת ספרים על לובלין ושל מחברים בני לובלין כמו-כן תתקיים תערוכת ציורים של בת-עירנו חנה אבטמאן

תכנית הכנס העולמי של הלובלינאים

מלכה בורשטיין

יאנוש ואווה ושקייביץ

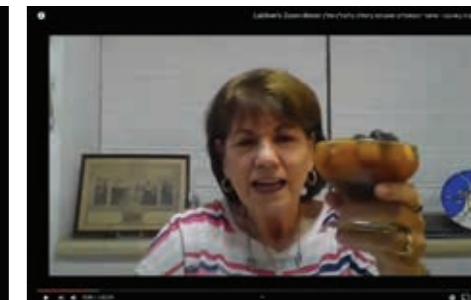
אריה הוכברג

לאה משולם

נטע ויובל אבידר

רות-רחל אברהם

ZOOM

ארוחה בנוסח יהודי פולין - לה לא כל הסיפור!

כרכת יו"ר העמותה, צכיקה שאמן, אשתתפיס כארוחה השנתית

והיה כי טוב..... הארוחה הפכה למסורת. בכל מפגש גדל מספר המשתתפים. בשנה השניה אצל אסתר רוקח כבר היו כמעט 30, במפגש השלישי, אצלי, כ-60, ב-2018 אצל דברת בנחשוניס - 90, ובשנה שעברה, ביום של טילים על המדינה, התכנסנו לארוחה החמישית בראשון לציון והיינו כ-120 משתתפים. מי שלא היה לא יבין. התמוגגנו מהטעמים והריחות, מהאווירה החברית השמחה, חגיגה אמיתית בכל המובנים, מהרעיון הפשוט שכל אחד יכין את המנה שהוא יודע להכין.

והשנה, בצל הקורונה, כמעט בוטלה החגיגה, עד שמלכה בורשטיין העלתה רעיון: בואו נערוך את זה בזום. חשבנו קצת, הבנו שזה רעיון בונבוניירה, החלטנו לעטוף את הבונבוניירה בקצת סיפורים. אז אתם מוכנים?

בואו נתחיל!

**קול קורא יצא לקהילה...
20 חברים עם קשר עמוק למחוז לובלין
התנדבו להכין מנה פולנית וסיפור.
תמחאו להם כפיים.....**

ברוכים הבאים לארוחה השנתית השישית של אירגון יוצאי לובלין, פולאבי והסביבה!

"עת לבכות ועת לשחוק, עת לספוד ועת לרקוד".

התכנסנו היום בשביל הכיף, ההנאה, והצחוק. אנחנו רוצים להיזכר ולזכור את בית הורינו, והפעם נתמקד בתרבות האוכל, במנהגים, בריחות ובטעמים. נשמע על המאכלים, נזכיר מתכונים וגם ננסה להגות אותם באידיש. נרשה לעצמנו להתרגש, להעלות חיוך ואולי דמעה, מתוך געגוע לתקופה שהאוכל והארוחה היו בעלי חשיבות רבה.

במשך מאות שנים פיתחו יהודי מחוז לובלין תרבות אוכל ומאכלים שאפיינו אותם. המתכונים עברו מדור לדור. עני כעשיר היו אוכלים את אותן המנות. בבתים אחדים עדיין שומרים על הגחלת, אבל אצל רבים זה זיכרון אהוב אך דהוי.

בשנת 2012 במסע שורשים של הארגון לפולין, שלש נשים, אסתר רוקח, אילנה ניצן ושרה שוסטק ז"ל העלו רעיון שכל אחת תכין מנה אחת נבחרת מהתפריט היהודי פולני, יתאספו בבית ויערכו ארוחה פולנית לתפארת.

ברביעי ליולי 2016 התממש חזונו. מרים ואלי שמואלי פתחו את ביתם וארחו כ-20 משתתפים מארגון יוצאי לובלין.

שלל מאכלים ומאפים הוצגו במפגש הווירטואלי, והם לוו בסיפורים. כל משתתף קיבל זמן מסך של 2-4 דקות. במהלך המפגש התמלא מסך ה-ZOOM בשלל מעדנים וסיפורים.

וכל חברינו כולם הוזמנו לצפות, להאזין וללקק את השפתיים.

צפו להנאתכם!

מהמטבח באהבה –

**סיפורי המאכלים שסבתא בישלה בלובלין-
פולין – והוגשו על שולחן הילדים והנכדים
בישראל.**

<https://www.youtube.com/watch?v=QD2-CC3YM-k&feature=youtu.be>

Lubliner's Zoom dinner

כבכל שנה רצינו להמשיך במסורת הארוחה בנוסח יהודי פולין.

כל חיינו נערוג לניחוחות, למראות ולטעמים של דברי המאכל שעלו על השולחן בבית הורינו מתוך כמיהה לחוש בהם שוב. החזרה על הכנת התבשיל או המאפה מדורי דורות היא המתכון לשמר אותו ולהעבירו לדורות הבאים.

והשנה?

איום הקורונה כפה עלינו ריחוק חברתי.

הסגר כבר מאחורינו, אך עדיין הוטלה עלינו עדיין חובת זהירות: לא להסתכן, לשמור על מגבלות. ובכן, האם נוותר השנה על הסעודה השנתית? לא ולא!

עקפנו את הסכנה וקיימנו סעודה ב-ZOOM! הכיצד?

הייתה זאת סעודה וירטואלית, סעודה שעיקרה מראה עיניים ומשמע אוזניים.

השנה ערבו המטעמים לא לחיכנו, אלא לעינינו ולאוזנינו.

לא חשנו את טעמם בפינו, אולם ראינו אותם מרחוק ושמענו את סיפורם.

סיר וסלוסה תרגומים

דאס ביסעלע שפייז מאיר חרץ

דאס שיסעלע בארשט מיט קרויט,
דאס שטיקעלע הערינג מיט ברויט,
דאס טעלערל רעטאך מיט זאלץ,
דאס טעפעלע קאשע מיט שמאלץ.

דאס טעלערל לאקשן מיט יויד,
און צימעס א ביסעלע אויך,
דעם דאדיקן קורצן מעניו,
באשער אונדז, גאטעניו!

באשער אונדז צוקער צום טיי,
און לאטקעס מיט אן איי,
און צו די שיינע פיש
באשער אונדז א גאסט צום טיש.

על המשורר מאיר חרץ

משורר יידי. נולד בבסרביה (Basarabia) ב-1912. בנעוריו היה חבר השומר הצעיר, עזב את הכפר שבו נולד, ועבר לעיר הגדולה צ'רנוביץ. למד שם בסמינר למורים. פרסם שירים ביידיש וזכה לביקורות אוהדות אצל מבקרי ספרות. לימד יידיש וספרותה בבית ספר תיכון בבוקרשט. בפרוץ מלחמת העולם השנייה נדד מזרחה אל מרכז אסיה. לאחר תום המלחמה חזר לצ'רנוביץ, נרדף ע"י

ארוחנת

כוסמת עם שְמאלץ בקערה,
בורשט עם כְרויב בתוך קדירה.
בצלחת - צנון מלוח,
פת של לחם, דג מלוח.

לוקשן במרק החם
ותוספת צימעס גם.
צנועה היא הארוחה,
אלהינו, שלח ברכה.

ברך עלינו ספר לתה,
ולאטקס תן מלוא הפה.
ולדג עם טעם גריח -
אל שלחננו שלח אורח.

תרגום: יהודית מאיר ונטע אבידר

ארוחתנו הצנועה

מה נבקש, ריבון עולמים,
מצקת של בורשט משבח,
פרוסת לחם שחור טרי וקמים
וצנון חתוך וממלח.

יויד מיט לאקשן, קאשע בשמאלץ
וגם צימעס מתוק במדה.
בתפריט צנוע זה תזכנו,
ואנחנו נגיד תודה.

ספל תה עם שניס ספר
ולאטקע זהב ופריד,
א שטיקעלע הערינג ואורח קר,
וזהו, יותר לא צריד.

תרגום: נילי אושרוב

מתוך הספר שמאלץ מאת שמיל הולנד,
הוצאת קרפד והוצאת מודן, ישראל 2011.

ארוחתנו המועטה והפשוטה

הקערה הקטנה גדושה בחמיצת כְרויב,
על פת-הלחם גתח דג מלוח נח,
בצלוחית יש עגולי-צנון ממלח,
בקדירה נוצצת הכוסמת בשומן אהוב.

בצלוחית צפות אטריות במרק,
תבשיל גזר וצמוקים - במדה טובה
זהו תפריט ארוחתנו המועטה והפשוטה
וכל זה, הועד לנו, אל-אלוהינו!

הועד לנו קוביית-ספר לתה,
ולביבות תפוחי-אדמה נפלאים,
ולקרפיונים הממולאים ומלאי-הטעמים
הועד לנו אורחים, כי יש לנו מה לתת.

תרגום: מלכה בורשטין

משה רינצקי, "השוק בקזימיז' דולני", 1937, אקוורלים על נייר.
המוזיאון היהודי היסטורי בוורשה

משה רינצקי (1885 – 1942) Mojżesz Rynecki

מוצאו היה מוורשה. למד בבית ספר לאמנויות יפות בוורשה. בשנת 1930 השתתף בתערוכה השנייה של האמנים הפלסטיים היהודים בקרקוב. השתתף באופן פעיל בחיי קהילת האמנות היהודית. היה אמן של אקוורל. הנושא המרכזי בעבודותיו: חיי העוני של היהודים בפרברי ורשה. בשנות השלושים היה מגיע בכל קיץ בקביעות למושבת האמנים בקזימיז' דולני, והרבה לצייר את מראות השוק. נספה בטרבלינקה.

כל הציורים בחוברת זו נלקחו מתוך קטלוג של התערוכה "בקזימיז' הוויסלה דיברה אליהם ביידיש" - ציירים יהודים במושבת האמנים קזימיז' דולני. לתערוכה שהתקיימה בשנת 2007, הושאלו כ-250 תמונות ממוזיאונים ומגלריות מכל רחבי פולין.

שמחה טרכטר, "טבע דומם עם דגים", שמן, 60X70, מוזיאון לובלין

שמחה טרכטר (1893 – 1942) Symcha Tracter

נולד ופעל בלובלין. למד בבית ספר לאמנויות יפות בוורשה, ובאקדמיה לאמנויות יפות בקרקוב. בשנת 1925 נסע לצרפת. למד וצייר בפריז ובכפר האמנים סן פול דה ואנס. בשנת 1929 חזר ללובלין ופתח סטודיו בבית הוריו. מאז שובו מפריז לקח חלק פעיל בחיי האמנות בפולין. הציג תערוכות יחיד והשתתף בתערוכות קבוצתיות. בתקופת הכיבוש הנאצי שהה בגטו ורשה ולא הפסיק לצייר. נספה בטרבלינקה. אוסף של 26 מעבודותיו נמצא במוזיאון האמנות-היסטורי בזאמק, בלובלין.

בצלאל מנדלבאום משפחתי

ביום האחרון של הביקור ביקרנו בתאטרון NN. להפתעתי הרבה, זיהיתי במעלה המדרגות תמונה של **יעקב רייס**, בן הדוד של אבי. אין מילים בפי לתאר את ההתרגשות הגדולה שאחזה בי.

יעקב רייס (Jakub Rajz) היה בעלה הראשון של הסופרת **אנה לנגפוס לבית שטרנפינקל**. בסיוורנו בלובלין גילינו לוח זיכרון על קיר הבית ברחוב לוברטובסקה מספר 24. בלוח הזיכרון מצוין כי זהו הבית שאנה שטרנפינקל גדלה בו.

באוגוסט 2019 רעייתי דיאנה ואני החלטנו להצטרף לקבוצה שעמדה לבקר בפולין. מטרתנו הייתה להעמיק בחקר שורשינו בלובלין. הביקור היה מרגש ומפתיע במיוחד.

בטיול במרכז לובלין זיהיתי את המקום שצולמה בו תמונה אשר הייתה בביתנו. באותה התמונה נראים דודתו של אבי, **פרלה רייס**, ובנה **יעקב** מול בית המלון גרנד הוטל. הצטלמתי באותו המקום בדיוק. סגירת מעגל.

2019. אחרי שמונים שנה אני באותו מקום

1939. פרלה רייס עם בנה יעקב בלובלין

אביה של אנה היה סוחר טקסטיל. גם הוריו של יעקב היו סוחרי טקסטיל, וייתכן מאוד כי זה היה הרקע להיכרות בין שני הצעירים. בשנת 1938 הם התחתנו ונסעו ללמוד הנדסת טקסטיל בבלגיה. השניים חזרו ללובלין לחופשת קיץ בשנת 1939, ושם המלחמה "תפסה אותם".

שלמה ופרלה (לבית וורמן) רייס היו סוחרי טקסטיל. היו להם שלושה בנים: הבכור **שמואל** (שמלקה), האמצעי **יעקב** והבן הצעיר **אליעזר** (לולק). המשפחה התגוררה בדירה ברחוב צירוליצה מספר 4. באותו הבניין, מתחת לדירה, היו להם חנות בדים ומחסן.

גם בני משפחתו של אבי היו סוחרי בדים (בקנה מידה גדול). הם גרו בביילסקו ביאלה, ועם פרוץ המלחמה עברו להתגורר בביתה של הדודה פרלה ברחוב צירוליצה. בדירה בת ארבעת החדרים גרו כ-20 בני אדם (לרבות בני משפחתו של שלמה רייס). בעזרתם האדיבה של אלון ואגאתה, מדריכי הטיול, הצלחנו לאתר את הבית. בבית הזה שהה אבי, **דוד מנדלבאום**, במהלך המלחמה.

המשפחה של אבי (יליד לובלין) עברה לגטו במיידן טטרסקי, וממנו - הודות לניירות מזויפים - התפצלו בני המשפחה לעיירות באזור ורשה. פרט לסבתי שנרצחה עקב הלשנה של פולנים, הם שרדו את השואה.

משפחתו של שלמה רייס עברה לגטו ורשה (לפי דבריו של הדוד שלי, הם האמינו שבגטו גדול המכיל כחצי מיליון בני אדם לא יאוונה להם רע). לאחר מכן הם נעלמו, איננו יודעים איך.

אצלנו בבית לא דיברו על השואה כלל. רק לקראת סוף חיייהם ההורים שלי סיפרו קצת לנכדים במסגרת עבודות השורשים שאלה הכינו.

את המידע על אודות החיים לפני המלחמה ובזמן המלחמה קיבלתי מהדוד שלי, **ד"ר ינוש מנדלבאום**, אחיו הצעיר של אבי. הוא היה בן 10 עם פרוץ המלחמה. פניתי אליו לאחר ביקור בפולין ב-2012. הדוד שלי סיפר לי שבביקורה של אנה לנגפוס בארץ ב-1963, הוא ואבי נפגשו איתה בבית מלון בתל-אביב.

לאחר מותה ב-1966 לא היה לנו כל קשר עם בעלה אהרון לנגפוס ועם בתה מריה.

שלושה אחים למשפחת רייס

שמואל

יעקב

אליעזר

נטע ז'יטומירסקי אבידר

על אנה ויעקב רייס ומשפחותיהם
בספרה של אנה "גופרית ומלח"

על הספר "גופרית ומלח"

בשנת 1938 נישאו בלובלין שני סטודנטים צעירים, יעקב רייס בן שלמה ופרלה (לבית וורמן) ואנה שטרנפינקל בת משה ומריה (לבית ויינברג).

במהלך שנות המלחמה נספו כל בני המשפחות. הבעל הצעיר יעקב הוצא להורג, ורק אנה לבדה נותרה בחיים. בשובה הביתה ללובלין עם תום המלחמה מצאה עיר זרה, בית שזרים יושבים בו ודלת אשר נטרקה בפניה.

אנה נישאה בשנית לניצול שואה לובלינאי, אהרון לנגפוס. הזוג נסע לצרפת והשתקע בעיר סרסל. נולדה להם בת, מריה. זוג ניצולים, כל אחד מהם נושא בליבו את מועקת העבר. בית עצוב.

אנה הייתה אומנית. סופרת. זיכרונות המלחמה שלא הניחו לה, התנסחו במילים והתגבשו ליצירה ספרותית.

בשנת 1960 ראה אור הרומן הראשון שלה, "גופרית ומלח". שם הספר לקוח מהתנ"ך: חורבן העולם שחוותה אנה, כמוהו כמהפכת סדום ועמורה בעולם העתיק – "גִּפְרִית וּמֶלַח שְׁרָפָה כָּל אֶרֶץ" (דברים כט, כב). הספר הוא רומן אוטוביוגרפי המתאר את חייה מפרוץ המלחמה עד לשחרור (1939-1945). שם בעלה בספר הוא ז'אק (יעקב). שם גיסה, אחיו של יעקב, הוא סם (שמואל).

עם הופעתו זכה ספרה של אנה לנגפוס בפרס שארל ויון (Charles Veillon Prize), הפרס הספרותי החשוב ביותר בשווייץ לספר בשפה הצרפתית.

הרומן השני שלה היה "מטען החול". העבר לא הניח לאנה: גם בספר השני היא כתבה על השואה, ובעוצמה גדולה יותר. בשנת 1962 זכה הספר בפרס גונקור (Prix Goncourt).

Goncourt) - הפרס הספרותי החשוב ביותר בצרפת, ואחד הפרסים החשובים ביותר בעולם. בשנת 1963 אנה ביקרה בארץ. יוצאי לובלין בישראל קיבלו אותה בחיבוק חם ובכבוד רב. אנה לא האריכה ימים. בשנת 1966 נפטרה, והיא בת 46 בלבד.

"גופרית ומלח" - ההתחלה והסוף

לובלין. ספטמבר 1939. ביום כחול וחם, אחרי ארוחת הצוהריים, יושבת אנה על המרפסת יחד עם הוריה, בעלה ז'אק ושכן פולני. הם מבחינים במטוסים המתנוצצים ברקיע וסבורים כי אלה מטוסים פולניים. רק לאחר נפילת הפצצה השנייה קוראת אימה של אנה: "הכנסו לדירה, ילדים, הכנסו מהר הביתה!". האומנת סגרה את חלונות הדירה. היא "מיהרה להפריד בין העולם הקטן שלנו ובין האי-סדר שבחוץ. הפצצה השלישית התערבבה ברעש של נורת-הבדולח שלנו, אשר נפלה על אמצע השולחן". הם אינם מבינים עדיין כי זוהי רק ההתחלה. אי-הסדר בחוץ עתיד להפיל את חומות הבית, להתפרץ פנימה, להמטיר על הסדר הקיים גופרית ואש ולהפוך את העולם כולו לתוהו ובוהו. בסיום הספר תיוותר אנה לבדה. ללא משפחה, ללא בית.

"איני נתקלת אלא בריקנות. ובבת אחת מתמוטט הרקיע כדי לקוברני מתחת למחשכיו".

כיצד נספו בני המשפחה

מות הוריו של ז'אק

לאחר כשנה וחצי של כיבוש גרמני המשפחה מגורשת לדירת שני חדרים קטנטנים בגטו לובלין. כל הרחובות מסביב מוקפים בגדרות תיל. אלה שאין להם כרטיסי עבודה, עתידים להישלח למחנות. הוריו של ז'אק מגיעים לידי החלטה:

- הם יחסלו את כל הגיטאות של פולין, אומרת חמותי, כל הגיטאות. חוץ מגיטו וארשה. אבי מושך בכתפיו.
- מנין יכולים לדעת זאת?
- השארו כאן אם אתם רוצים. ואילו אנחנו - ניסע לווארשה. זוהי האפשרות היחידה שלנו להנצל.

ז'אק, אנה והוריה מצטרפים אל הוריו של ז'אק. הם מגיעים אל גטו ורשה. מה נורא המקום הזה! לאחר מסכת תלאות, אימה וסכנת מוות קפצו אנה וז'אק מעבר לחומה וברחו מגטו ורשה. דרכיהם של בני המשפחה התפצלו והתחברו. סם, אחיו של ז'אק, היה בעל חזות ארית. הוא עזר להורים ולז'אק למצוא מקומות מחבוא אצל פולנים. אנה התגוררה בחלק הארי של ורשה והחזיקה בתעודות מזויפות (את אלו השיג עבורה מריאן - קצין בתנועת המחתרת הפולנית AK, ארמיה קריובה). פעם בשבוע הייתה נפגשת עם גיסה סם. וכך היא מספרת כיצד נודע לה על מות חמיה וחמותה, הוריהם של ז'אק וסם:

היום נפגשת אני עם גיסי. אנו נפגשים פעם בשבוע, תמיד באותו בית קפה. כשאני נכנסת, מחכה הוא כבר, הוא שרגיל תמיד לאחר. אינו קם. אינו מושיט לי יד. מיד, חושבת אני על ז'אק.
- מה קרה? שואלת אני, כשמלים אלה מחניקות אותי כמעט.

- הורים שלי... אומר הוא.
- מה קרה, התרחש משהו? וקולי שוב מצלצל כרגיל.
- הרגו אותם בירייה, את שניהם, אתמול בערב. ידו נפתחת ונסגרת פעמים רבות. את שניהם...
- הלשינו?
- לא. מצאו נשק בתוך הבית. הם לקחו עשרה בני-ערובה והרגו אותם בחצר.
- ז'אק יודע מזה?
- עדיין לא. אלך לראותו. עלי למסור לו כסף, הכסף של הורי. עכשיו יש לי יותר מדי משאכל לשמור הכל אצלי. - - -
- מתי בדעתך לנסוע לשם?
- הערב.
- אחכה לך כאן מחר. אתה תבוא?
- בטוח?
- אני מבקשת ממך, כי לא אהיה שקטה...
- אני אבוא, ללא ספק!

מותו של סם

סם לא בא. לשווא חיכתה לו אנה בבית הקפה. היא מטלפנת אל ידידה מריאן. יחד הם נוסעים בטרנס, ואחר כך הולכים אל הכתובת של האיש שסם התגורר אצלו.

כדי להגיע אל הבית יש לעבור שטח ריק. היה זה מאריאן שהשיגה בו הראשון. הוא מכוסה, חצוי, על ידי שיחים. ואני עומדת שם, ומסתכלת באווילות ברגליו הנוקשות. חלצו לו נעליו. אחד הגרביים שלו נקרע ובעד החור נראה הבוהן. מאריאן מסיר את השיחים. מבין שפתיו נוצצות שיניו של סם, לבנות מאד, דבר המשווה לו ארשת לגלגנית ואכזרית. על חזהו נקבע בסיכה גיליון נייר. אני קוראת "יודה" (יהודי).

מטלפנת לגטו אל האב והאם. וְשָׁם אותה הנוסחה:
שמרי על עצמך. אשר לנו, הכול בסדר.

הזמן עובר והגיע האביב - - -
הגיטו אינו עונה עוד. טלפנתי פעמים אחדות.
ברחוב, בני אדם מתהלכים באופן טבעי כאילו לא
קרה מאומה. אני מתחילה לרוץ. אנשים נעצרים,
ועיניהם מלוות אותי.
אני רצה... עד שהחומה נצבה לפני. - - -
הפצצה הראשונה נופלת על הגיטו. - - -
זמן רב הייתי חולה. - - -
- - - אני יורדת מן המיטה. ראשי מסתובב קצת,
ועלי להישען על השולחן. אחר כך רגלי נאותו
לקבל אל כובד גופי ומובילות אותי אל החלון. אני
מושכת בחוט-הווילון, ושמי האביב נגלים לפני.
מעבר העלווה המבהיקה מן האורה, מעבר הגגות
האדומים, מאחורי חומת הגיטו, הגוויות השרופות
של בתים, משחירות על שמי האביב. אחדות מהן
מפרפרות עדיין, ואנקתן האחרונה מתארכת
והופכת לעשן דק. אני רואה את מארק מתגלגל
משיפוע הגג, ואני שומעת את צעקתי: "צריך
לעשות משהו... יש לעשות משהו..."
ואחר כך באה השתיקה, הנפסקת על ידי צעקות
ילדים הרודפים זה את זה, שם, מתחת לעצים.

מותו של ז'אק

אנה וז'אק נודדים ובורחים ממחבוא למחבוא. הם
נתפסים בידי הגסטפו. השניים נחשדו בריגול לטובת
הרוסים, והם נכלאו ועונו. אנה מגלה כי בין התא שלה
לבין תאו של ז'אק חוצץ תא של אסיר אחר, גיבן.
רוברט. הגיבן מציע לקשר ביניהם:

- "אם את רוצה לאמר לו משהו אני אמסור לו,
ואגיד לך את תשובתו", אומר לה רוברט.
ואני, שהייתי נותנת את שארית חיי כדי
להמצא יחד אתו, ולו לשעה בלבד, איני יודעת
מה לאמר לו.

הימים עוברים.
בכל יום מענים אותה. היא מוחזרת לתאה, בוכה מרוב
כאב. רוברט מקשר בינה לבין ז'אק. דרך המתווך
העובר בתאו מקיר אל קיר ז'אק מלטף את ייסוריה
של אשתו, מנשק אותה. "היי אמיצה", ז'אק מבקש
מפי האסיר האלמוני, "אם רק תרצי תוכלי להחזיק
מעמד".
לילה אחד אנה מתעוררת לפתע.

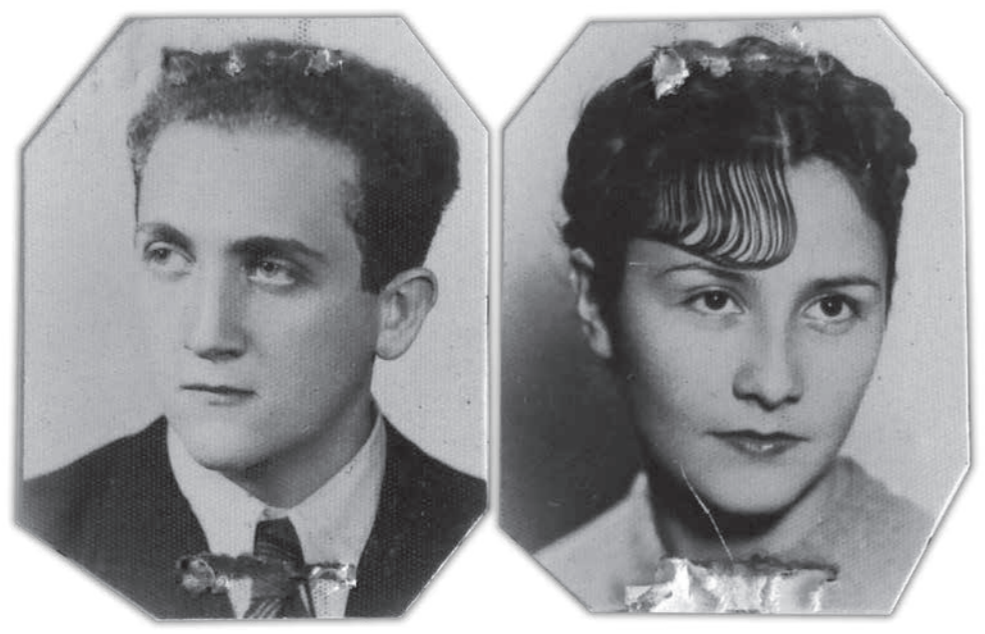
פתאום, מוצאת אני את עצמי בעיניים פקוחות
אל קטע של שמים חשוכים עדיין, הסופג כבר
את צללי התא, כמו ספוג. מדוע התעוררתי?
אני מנסה לשווא להיזכר, איזה חלום יכול
היה לגרש את השינה. אני מפחדת... משהו
מתרחש. אני דופקת בקיר וקוראת: רוברט...
רוברט... מה התרחש? נתעוררתי...
- הוציאו משהו להורג.
- את מי?

- אינני יודע.
וכבר אני נאחזת בסורגים. בקצה החצר
מבחינה אני בדמות השוכבת על האדמה.
האיש נפל קדימה לכל אורכו. שמר על צורתו
האנושית. נדמה לי שראיתי את החיורון של
ראש מגולח. עדיין חושך. ואני שוכבת שוב.
- עוד אחד, אני אומרת לרוברט. האם באמת
אינך יודע מי זה?
- לא, אינני יודע.
הגיבן הקטן צעק. הוא אשר מעולם לא הרים
קולו. - - -
בקפיצה אחת, אני על השרפרף וידי נאחזות
בסבכה. כמעט והאיר היום. ואני רואה אותו.
אני רואה את המקטורן מצבע ערמון של ז'אק,
נעליו השחורות של ז'אק, ראשו הערום מונח
על הכפור, והוא נראה גדול מעל לכל מידה. אני
מרפה מהסבכה, ונופלת ארצה.

מאריאן מביט אלי. זהו, אומרת אני.
הוא כורע על ברכיו, מוריד את גיליון הנייר מקמטו
וזורק אותו. - - -
אנו הולכים עד הבית. - - - בקומה השלישית
דופק מאריאן בדלת. קול חזק של גבר עונה לו:
- מי שם, מה יש?
- ידידים!
הדלת נפתחת למחצה ובחור גבוה, גברתן, מוציא
את ראשו. - - -
מאריאן סוגר את הדלת.
- יש שם משהו השייך לך, בשטח הריק, מאחורי
הבית.
- אינני מבין, אומר השני, כלאחר יד.
אקדח מופיע בידו של מאריאן.
- אל תשחק את הגולם!
- באיזו רשות... מתחיל השני. ראשית כל, מי
אתה? - - -
- א.ק. אומר מאריאן.
- עכשיו אתם מגנים על יהודונים? - - - הרי לא
תתחיל לעשות לי עניינים בשביל זה?
מאריאן אינו עונה. שתי יריות, יבשות, והאיש
מתמוטט אט בתוך כורסתו. לא היה לו זמן לפחד.
ונדמה לי שראיתי על פניו תמהון של מי שמופתע
מאד.

מות הוריה של אנה

הוריה של אנה נשארו בגטו ורשה. הם לא ניסו לברוח.
לא היה להם סיכוי לשרוד מעבר לחומות הגטו.
לא היה להם סיכוי לשרוד גם בין חומות הגטו.
"דמות אבי עוכרת את רוחי", כתבה אנה. "מה אפשר
לעשות? הוא נושא את תעודת הזהות שלו על פניו. איך
אמרה זאת היא, אחותו של הכומר? ידי היה לראות
את עיניו, אפו, הפה שלו, כדי לנחש את השארי".
אנה חיה בצד הארי של ורשה. מדי שבועיים היא

אנה ויעקב רייס

אלעזר ורחל ניסנבוים – סבא וסבתא שלא הכרנו

- לצערי, לא זכיתי להכיר את סבי אלעזר-לזר ואת סבתי רחל. הם חיו בלובלין, העיר שיהודים כינו **ירושלים דפולין**. בלובלין נולד אבי, דוד ניסנבוים.
- לסבא לזר, בנו של זלמן ניסנבוים, היו חמישה אחים: חיים-משה, וולף, יצחק-צבי (איציה), היה נשוי למלכה), לייביש ומאיר.
- לסבא אלעזר-לזר ולסבתא רחל (לבית בירנבוים, נכדתו של הרב צבי תאומים מוולודבה) היו שישה ילדים:
- הירש - המייסד ונשיא הכבוד של "הכח - הסתדרות להתעמלות וספורט". נפטר בהיותו בן 31 בלבד.
- זאב וולף (וולווה) - עלה לירושלים יחד עם אשתו דורה, ושם נולדו שלושת ילדיהם: אלעזר, מרים ומלי-רחל.
- מאיר
- דוד ואשתו אסתר עם בנם חיים-אלעזר. האישה והילד נרצחו במיידנק. דוד ניצל ועלה לארץ. הוא התחתן עם אימנו, גיזלה-טובה, ונולדו להם שני ילדים: אני רות-רחל ואחי עדו.
- חיים
- אסתר

עומדים מימין: זאב, אלעזר (סבא), הירש, רחל (סבתא), אסתר וישיבים: רות (אחיינית), אסתר (אשתו הראשונה של אבי), דוד (אבא)

אלעזר ניסנבוים

בשנים הראשונות של המאה ה-20 ההסתדרות הציונית כבר הייתה קיימת. אלעזר ניסנבוים היה מנהיג ההסתדרות הציונית בלובלין, והוא תרם רבות להתפתחותה. ביתם של אלעזר ורחל היה מקום מפגש לעסקנים ציונים ומרכז בלתי-רשמי של הפעילות הציונית בלובלין. אף כי בעת הכיבוש האוסטרי (ב-1915) לובלין הייתה מנותקת ממרכז ההסתדרות הציונית בוורשה, המשיכה להתנהל בה פעילות ציונית נרחבת. פעילות זו כללה הפצה של חומר תעמולה ציוני, של השקל הציוני ושל בולי קק"ל שהוברחו מוורשה.

שלמה ברוך ניסנבוים, ההיסטוריון הנודע של יהודי לובלין, היה הדוד והסנדק של אבא שלי דוד. הוא היה משכיל, בקי בספרות ההשכלה וחובב ציון, בדומה לשאר בני המשפחה. בנו היה אחד החלוצים הראשונים, שעזב את בית אביו בצעירותו כדי לחרוש את אדמת ארץ ישראל, ונפל בשמירה. שלמה ברוך נסע לארץ כדי לראות את המקום שבנו נפל בו. כשחזר ללובלין, פרסם מאמרים שתיארו בצורה ציורית ובאהבה את הארץ. שלמה ברוך נודע בעיקר ככותב הספר "לקורות היהודים בלובלין". על כתיבת הספר הזה, גולת הכותרת במחקר על אודות יהודי לובלין לדורותיהם, הוא שקד במשך שנים רבות. מאמרים מפרי עטו התפרסמו מעת לעת בעיתון המקומי "לובלינער טאגבלאט".

בשנת 1919 נוסד בלובלין סניף של המשרד הארץ-ישראלי, והשתתפו בו נציגים של כל הארגונים הציוניים והמפלגות הציוניות. באותה העת אלעזר ניסנבוים היה נציג הציונים הכלליים. העלייה לארץ התבססה על "פתקים ירוקים", ואלה התקבלו מ"חברת ישוב ארץ ישראל" אשר בווינה. הפתקים הללו שימשו באוסטריה כאשרות מעבר לארץ ישראל. בשנת 1920, בעת ביקורם בלובלין של אברהם פודלישבסקי ויצחק גרינבוים, נעשה הניסיון הראשון לייסד בעיר סניף של קרן היסוד. אלעזר ניסנבוים נבחר לאחד מחברי הוועד. אולם עם פרוץ המלחמה בין פולין לרוסיה הסובייטית אסרה הממשלה הפולנית על כל פעילות מפלגתית, וכל סניפי ההסתדרות הציונית בפולין נסגרו.

"לקורות היהודים בלובלין" מאת שלמה ברוך ניסנבוים

זמן מה אחרי מותו עלו לארץ ישראל אשתו ובתו, אך השתיים חזרו ללובלין כששמעו על סימנים לפרוץ המלחמה. כל בני המשפחה נרצחו בידי הנאצים יחד עם כל יהודי לובלין. אבי דוד כתב דפי עדות ב"יד ושם" המתעדים 26 מבני משפחתו שנספו בשואה. יהי זכרם של כל בני משפחותינו היקרים זכור לטוב.

**רות-רחל (ניסנבוים) אברהם
ועידו ניסנבוים**

ט"ו באב תש"ף
5 באוגוסט 2020

אלעזר, יושב-ראש סניף קק"ל בלובלין, רצה בכל מאודו להגיע לארץ ישראל. הוא אף קיבל אישור עלייה (סרטיפיקט) מבנו זאב (וולווה) שהיה בארץ. אולם בשנת 1934, בהיותו בן 60, נפטר בפתאומיות. ב-1.8.1935, כאות הוקרה לפעילותו, קיבלה משפחתו מוועדת הקרן הקיימת בלובלין תעודה על רישום בספר הזהב של הקרן הקיימת לישראל, ובה נכתב:

אלעזר ניסנבוים ז"ל
זקן הציונים
ויושב ראש ההסתדרות הציונית בעיר לובלין
לזכר פטירתו הפתאומית ביום כ"ו בשבט תרצ"ה
בעצם חגיגות יובל השישים להולדתו
וערב עליתו להשתקע בארץ תקוותו

תעודת הרשמה בספר הזהב של הקרן הקיימת לישראל

בבחירות לוועד הקהילה, לעירייה, לסיים ולסנאט הם זכו בהכרה משמעותית, ודבר הציונות נשמע בקול בלובלין. מחסן הנייר של אלעזר ניסנבוים, ראש המטה הכללי, שימש כמקום המפגש המרכזי. סבי היה מנהיג התנועה, השפיע על התנהלותה, ואיש לא העז לחלוק על דבריו. הוא היה הרוח החיה בכל מוסדות התנועה וקרנותיה, ולמרות בריאותו הרופפת היה תמיד תוסס ומלא מרץ. אשתו רחל הקדישה את כל כוחותיה לארגון הנשים הציוניות, והיא הייתה חלק מהעשייה הציונית של ארגון זה.

ועד הקהילה קיבל מהשלטונות תקציב לשנת 1928 בלווית הערה כי הסעיפים למען הקרן הקיימת, קרן היסוד וקרן היישוב צריכים להכלל בסעיף עזרה למהגרים יהודים לארץ ישראל. אלעזר ניסנבוים ייצג את סיעת הציונים הכלליים, והוא היה מאלה שהצביעו בעד אישור התקציב, בניגוד לנציגי ה"בונד" שרצו כי התקציב ישמש לפעילות האיגודים המקצועיים. אחיו חיים ובן-דודו אהרון היו ממנהיגי ה"בונד" בלובלין. השניים חלשו על האיגודים המקצועיים בעיר והיו חלק מהמאבק להעלאת משכורותיהם של הפועלים בענף העץ.

רק בשנת 1922 חודשה פעילותה של ההסתדרות הציונית בלובלין. אלעזר ניסנבוים היה בוועד של "מרכז הציונים". במרכז הזה הוקמה ספרייה, נערכו הרצאות ושיעורי ערב וכן הלאה. מקום מושבה של ההסתדרות הציונית בלובלין היה ברחוב זלוטה מספר 2. באותו הבית היה גם המשרד של ארגוני הנוער של תנועת הציונים הכלליים, "הרצליה" ו"הנוער הציוני", ובהתאם לכך המקום היה פעיל מאוד במשך כל שעות היום.

רחל ניסנבוים הייתה חברה בארגון הנשים היהודיות שהקימו את "בית הילדים והנוער" (קינדר היים). בית זה היה אחד המוסדות הסוציאליים והחינוכיים המפוארים בעיר, ויחד עם חברותיה פעלה סבתי רחל לסידורו, לצידו ולאחזקתו.

יושב-ראש מרכז הציונים היה משה רוזנברג. בשנת 1925 הוא עלה לארץ, וסבי אלעזר ניסנבוים מילא את מקומו.

סבתי רחל ניסנבוים הייתה אחת הנשים הפעילות בהסתדרות הציונית. הודות לפעילותם הנחרצת יחד עם חבריהם הייתה לובלין למרכז ציוני חזק.

בית הילדים

גלגולו של יער

[א]

10.7.2020

שלום מלכה,

כתבתי סיפור על **ציירת, ציור ואספן**. אשמח לתגובתך בטרם אפרסם אותו.

לסבתא שלי, שנולדה ב-1896, קראו מלכה בירשטיין. היא חיה כל חייה בעיירה קטנה במזרח פולין במחוז לובלין. הכרתי אותה רק דרך סיפורים, כי היא לא זכתה לעלות לישראל. ב-1942 היא נספתה בטבח שיזמו הנאצים כחלק מ"הפתרון הסופי" ביער סמוך, או בכיכר העיר, יחד עם אלפי משפחות יהודיות ששרדו עד אז בגטו של ביאלה.

לא ידעתי את הסיפור על פרטיו עד שנסעתי לראות את העיירה במו עיניי. חברה שמפיקה סרטים דוקומנטריים הציעה לי לספר סיפורים של אבא שלי, יוסל בירשטיין, בחצר בית ילדותו. הסיפורים נועדו לקבוצת ישראלים, בני הדור השני, שהחברה ארגנה עבורם טיול שורשים.

לפני מועד הנסיעה חיפשתי מידע בכמה ארכיונים. לא מצאתי. בוקר אחד, חודש לפני שנסענו, צלצל הטלפון. קול נשי מעברו השני של הקו אמר: "שלום, שמי מלכה בורשטין. אני רוצה שתציירי עבורי יער פולני. כזה שרואים דרכו רחוק, כי גזעי עצי הצפצפות מרווחים ומנומרים. אור חודר דרך העלווה, ופרחים צומחים בו ודשא, ואין בו זכר לשוחות שקבורות בהן משפחות של יהודים נרצחים. אני רוצה יער פולני שזוגות של יהודים מאוהבים הלכו בו לטייל יד ביד, ונערים ונערות ציונים רקדו בו הורה".

מלכה בורשטין פעילה בעמותת יוצאי לובלין

וסביבותיה. העמותה הזו משמרת את התרבות הלובלינאית ומקושרת לתאטרון NN בלובלין, מוסד המהווה ארכיון חי לסיפורי הקהילה. בישול מסורתי, שירה ביידיש וסיפורים ממלאים את חיי הקהילה של יוצאי לובלין בארץ ובעולם, קהילה שחבריה נפגשים כמה פעמים בשנה. חברי הקהילה החליטו "לאמץ" את כל הבנים ובני הבנים במחוז ביאלה פודולסק. מלכה בורשטין זימנה לי משפחה חדשה של קרובי תרבות, ולי הייתה עכשיו משימה נוספת במסע השורשים. נוסף על תרגום בזק לאנגלית ולפולנית של סיפורי אבא על חצר ביתו ועל דמויות העיירה, צילמתי עצים ויערות. חיפשתי יער שרואים דרכו רחוק, ופרחים פורחים בו בכתמי שמש.

ביום השלישי של המסע נסענו דרומה אל מעבר לנהר. נסענו על כביש שסללו הנאצים, ותשתיתו הייתה מצבות השיש של בית הקברות היהודי אשר נגרסו בשנת 1940. ירדנו ממנו לדרך עפר ועצרנו בפינת יער מוארת. "כאן", אמר המדריך, "באישון לילה בספטמבר 1942 יהודים חפרו שוחות לפני שירו בהם, בנשותיהם ובילדיהם. תושבי המקום שמעו יריות במשך כל הלילה. בבוקר גייסו את הגברים לכסות שוחות שהיו מלאות בגופות של יהודים - נשים, גברים וילדים". הסתכלתי סביב: אביב, דשא ירקרק ופרחים בכתמי שמש. צילמתי.

חזרתי הביתה וציירתי יער פולני וכתמי שמש. הציור נמצא בביתה של מלכה בורשטין. טמונים בו זיכרונות: זוגות מאוהבים, נערים בתנועת נוער מרקדים - וסבתא שלי, מלכה בירשטיין.

נורית שני

גלגולו של יער

[ב]

כ"ה בתמוז, ה'תש"ף | 17.7.2020

שלום לך נורית היקרה לי מאוד,

אכן, עברנו מסע אל הנפש / הנשמה היהודית שלנו בפגישתנו לקראת ציור "היער".

רציתי שהיער יכיל את הזיכרון הגנטי שלי, את געגועי לאבי יעקב, את געגועיו למחוז ילדותו - הכפר סובייניה יז'יורי (Sobienie-Jeziory) ביידיש: סבין (Sawin), מחוז לובלין, מזרח-פולין.

במפגש בינינו הרגשתי כי רק את תוכלי להגשים את משאת נפשי, כי גם לך יש קשר רגשי למזרח-פולין, לביאלה פודלסקה. הייתי בטוחה שאני רוצה לשמר את זיכרון היער, מקום שהיה חלק מנוף ילדותו של אבי. אבי היה איש של מעשים ואיש של דברים. הוא ידע ליהנות מהחיים הפשוטים: סיפורים ותמונות מנופי ילדותו, מיני מאכלים מהבית היהודי, שיחות על פעם ועל היום.

היער, שרציתי לשמר הוא יער ממשי. גזעי עציו נכרתים ומשמשים להסקה, ופירות הבר הגדלים על השיחים נקטפים ונאכלים. העצים ביער מתרבים בצורה טבעית, וגם האדם מסייע לשימורו באמצעות נטיעת שתילים. ביער הזה אבי ואחרים לא ראו כמעט את השמיים, ובכל שעה משעות היום השתנה האור, ויחד איתו הצללים. ביער הזה צמחו עצי אלון (ביידיש: דאמב ובפולנית: Dąb), עצי ליבנה (ביידיש: בעריאזע ובפולנית: Brzoza), שיחי ענבה, ענבי שועל / דומדמניות שחורות (ביידיש: יאגדעס ובפולנית: Jagody), תותי בר למיניהם (ביידיש: מארוועס ובפולנית: Morwa), קחוונים, בבונג או קמומיל (ביידיש: טשאַמאַמילע ובפולנית: Rumianek), פרחי מרגנית (ביידיש: מארגאריטקע ובפולנית: Margaretki), פרחים סגולים בעלי גביעי פעמונים (ביידיש: גלאַק בלום ובפולנית: Dzwonki), פרחים צהובים הנישאים על גבעולים דקים, תלתן בעל שלושה

עלעלים (ביידיש: קלאָווער ובפולנית: Konieczyna), תורמוס (ביידיש: לובין ובפולנית: Łubin), שרכים בעלי עלים מפורצים או "מאוצבעים" נושאי-תרמילים (בפולנית: Paproć). לפי אגדה פולנית, הוא פורח רק פעם אחת), עשבי תבלין, עצי פירוס (עצים ממשפחת הוורדניים) הדומים לעץ תפוח בעל פירות אדמדמים (בפולנית: Jarzębina). ביער נהגו ללקט פטריות (ביידיש: שוועמלעך ובפולנית: Grzyby), וידעו להבחין בין הפטריות הרעילות לבין אלו הראויות לאכילה. צמחו בו עוד מיני צמחים רעילים שפירותיהם אדומים ומפתים. ביערות האלה היו גם חיות טרף: תנים, שועלים, זאבים ודובים.

ביער הזה צמחו צמחים שברא אלוהים למען האדם ולמען הבריאה כולה ("ריאה ירוקה").

ליער יש פנים רבות, והוא מעורר רגשות סותרים בקרב שורדי שואה וצאצאיהם. גם היערות שפגש אבי בהמשך מסעו בסיביר הקפואה (הטמפרטורה שם הייתה ארבעים-חמישים מעלות מתחת לאפס) יחד עם המשפחה, שינו את פניהם. בסיביר הוא ניסר גזעי עצים ביער תמורת מנת אוכל. פרוסת הלחם שקיבל, הייתה ללוחית מזכוכית. אפילו רסיסי הבל הפה קפאו והיו לנטיפי קרח. ביערות החשוכים האלה, יערות שלא נראתה בהם פיסת שמיים, צעד אבי בסוף יום העבודה, בחצות הלילה, לעבר בקתת המגורים של המשפחה. הוא נהג למחוא כפיים ולשיר כדי לגרש את הפחד שלו מפני שוכני היער המשחרים לטרף.

נורית היקרה לי מאוד,

הסברתי לך את תמצית היער הטוב. אַת, בכישוריך הרבים כל כך, הבעת בכתמי צבע ובמשיחת שער-סוס את חלומי והצמחת אותו ממש על הקנבס. מדי בוקר אני מתבוננת בציור. שעות היום לא משפיע עלי, אלא לבבי. אהבתי אליו מתעצמת. על כל אלה - ראי ברכה בעמלך.

מלכה בורשטין, נתניה

את משפחתי אני מחפש: פרק מספר

טובה אבירם

גרשון

גרשון

תכול העיניים שכולם אמרו שהוא דומה לשחקן קורט יורגנס שהיה מיכאל סטרוגוב בסרט שראינו בקולנוע סטודיו, עומד עם המזודה, מחבק את יוסלה הבן של חווה אחותו ומבטיח, "אני אבוא לקחת אותך. אני נוסע לחרקוב לסדר לנו מקום, לכולם."

בלילות, בבית הקטן בגבעתיים, כשהיה ממלמל מתוך שינה ומתייפח לעיתים, הייתי שומעת את השם "יוסלה", ויודעת, אבא שלי לא חזר. אבא שלי לא יכול היה לחזור ללובלין שנכבשה על ידי הגרמנים.

"יוסלה היה ילד מחונן", אומר אבא. הוא היה אלוף מחוז לובלין בשחמט בתחרויות של הילדים עד גיל שלוש עשרה וכולם דיברו על זה בבר מצווה שחגגו לו. "זה בגנים שלנו" היה אבא צוחק, "אנחנו צאצאים של רבי שמחה בונים מפשיסחא, שהיה צדיק ורבי גדול, אבל היה גם ידוע כשחקן שח מעולה, אשקוקי, כמו שקראו לזה במאה השמונה עשרה."

כשאבא שלי, גרשון-גרישה הייניך-הרמן זילברג היה בוכה כל יום בשעה אחת בצהריים, כשהקשיב למדור לחיפוש קרובים ברדיו, הייתה אמא שמה את האצבע שקוראים לה אצבע על שפתייה, ומסמנת לי לא לקפוץ על ברכיו, דבר שהייתי עושה תדיר כשהיה יושב על יד הרדיו הגדול ומאזין לפרקי חזנות או לחדשות.

כששאלתי אותו למה יש לו כל כך הרבה שמות הוא היה צוחק צחוק יבש, "כל שם הציל אותי במקום אחר".

"סיפרתי לך את הספור על יוסלה?"

אולי אלף פעם אני אומרת בליבי ורוצה לשאול, איך יוסלה היה קורא לו, אבל יודעת שאסור לי להפריע.

אבא מסדר את כריות הפוך הגדולות שיהיה לי נוח. אני שומעת את קולו, ורואה את אבא שלי היפה, הגבוה,

נורית שני, "היער של אבא", 2018, שמן על בד, 120X100 ס"מ

ד"ר אדם קופצ'יובסקי שמואל אייכנבוים

יהודי אורתודוקסי, נדבן, סוחר, תעשיין. דמות מרכזית בתחומי החברה והפוליטיקה בלובלין. נולד ב-20.2.1882, נפטר בסוף חודש אפריל 1945 בגרמניה, ימים אחדים לפני השחרור.

פרדוקסלית לגמרי: ליהודי בקפוטא, בעל הבית של חגיגת הקציר, ניגשו הפועלים החקלאיים הפולנים באדמות שלו, הביאו לו זרים ושרו 'יבולים', אנו מביאים יבולים'. מר אייכנבוים נשא נאום חם והודה לפועלים על עבודתם.

המומחיות של האחוזה בשידליסקו הייתה ייצור הוודקה "פסחובקה" (Pesachowka). בפרסומות בעיתונים כתבו שהיא "יוצרה בכלי נחושת מיוחדים לפסח", כיוון שהייתה צריכה לספק את טעמם ודרישתם של הלקוחות הבררנים ושומרי המצוות הקפדניים ביותר. על הכשרות פיקחה ועדה מיוחדת בניהולו של הרב יהודה מאיר שפירא, הרב הראשי של לובלין וחבר הפרלמנט הפולני (סיים). המסחר במוצרי האלכוהול של אייכנבוים התנהל במרכז אשר שכן ברחוב חמיילנה מספר 64 בוורשה. אייכנבוים היה שותף גם בסוכנויות אזוריות ובשותפויות למכירת וודקה וליקר "פולוניה" (Polonia) בעיר קרשניק.

שמואל אייכנבוים נחרת בזיכרונם של רבים מתושבי לובלין כנדבן בעל יד רחבה אשר תמך במוסדות צדקה מקומיים רבים, בייחוד כאלה שהיו בעלי אופי דתי. בחתונות ילדיו היה נוהג לערוך סעודת עניים, שאליה היו מוזמנים במודעות גדולות בעיתונות.

שמואל אייכנבוים היה בנם של ירחמיאל אייכנבוים, בעל מפעל לעיבוד עורות בזבולנייניה (Zwolnienie), ושל רבקה-רחל מבית דיאמנט. אחרי נישואיו להדסה-מלכה אדלר התישב בלובלין בשנת 1904. לאחר שנים רבות של פעילות עסקית צבר אייכנבוים רכוש רב: בניין ברחוב קרולבסקה מספר 15 (לרבות בית מסחר תעשייתי, "ש' אייכנבוים"); בניין ברחוב זמויסקה מספר 12 (הבניין נמכר ב-1926); מפעל לעיבוד עורות (פעולתו הצריכה תחילה שימוש בקיטור ולאחר מכן בחשמל) ברחוב אוקולנה מספר 5 בקלינובשצ'יזנה; אחוזה חקלאית בצ'חובקה העליונה; מפעל לבגנים בצ'חובקה התחתונה; בניין בוורשה, בכיכר שער הברזל (Brama Żelazna) מספר 6; ונכסים בשידליסקו, פייסלוביצה וקרסנוסטב. בשידליסקו הוא היה הבעלים של 5,540 דונם. בשטח הזה היו לו משקים חקלאיים, מזקקה לייצור וודקה, טחנת קמח ממונעת, מפעל לעיבוד עורות, מנסרה ומפעל לייצור שמנים. תיאור צבעוני מופיע בזיכרונותיו של אדם ברומברג:

איני יודע בני כמה היינו אז. נסענו לבעל קרקע יהודי, היחיד באזור, שקראו לו אייכנבוים. הוא היה גם הבעלים של מטע לתת. נסענו אליו לחגיגות הקציר, אירוע שאזכור תמיד. הייתה זו תמונה

הגדול. כשהייתי יוצאת מתחת לשולחן אבא ואמא היו מחבקים אותי חזק. הדמעות היו נוצצות בעיניים של אבא והשיעול של אמא היה עם ליחה.

בלילה, שבו אבא ארז את המזוודה החומה הגדולה שהביאו מוורשה ושם בה את החליפות והעניבות שלו, הצצתי מתחת לשמיכת הפוך. הרחתי את האפטר שייב שלו כשנשק לי ואמר - "אני עובר לתל אביב, זה לא רחוק מגבעתיים, אבוא לבקר אותך המון".

"ככה אמרת גם ליוסלה" אמרתי לו, ומיד התחרטתי.

טובה אבירם

משפחת אבי, הרמן-גרשון זילברג, משפחה שישבה בלובלין מאות שנים. צאצאים של רבי שמחה בונים מפשיסחא מצד האם פרלה לבית שפייזמן. אחיה של האם הגיעו לארה"ב, והמשפחה הייתה אמורה להצטרף אליהם, אבל לא הספיקו והושמדו. אחרי המלחמה מצא את אבי אחיו, דר' יעקב זילברג, שהיה בכיר בממשלת פולין הקומוניסטית, והביא את אבי שהיה נשוי לאימי (נפגשו במסלול הבריחה של שניהם בטשקנט) לוורשה. שם נולדנו אחותי, פנינה שפי לבית זילברג ואני. שנים רבות לא עסקתי בהיסטוריה וכמובן עם ההתבגרות הרצון לגעת בשורשים. כותבת כרגע רומן שחלקו יהיה בלובלין. בספרי הקודם "צרות קטנות" יש נגיעות בטרגדיה של משפחת אבי. בספר יש פרק, "גרשון", שמתייחס לסיפור המשפחה בלובלין.

כשאבא שר לי על יענקלה "די עייגאלך די שווארצינקע מאך צו, א עינגאלע ווס האט שוין אלע ציינדלאך"... אני חושבת על יוסלה.

במסע לפולין, עם תלמידי תיכון ויצו לאומנויות בחיפה, מרחק שנות אור מסיפורי יוסלה, במיידאנק, שמרוחקת כמאתיים מטר מהבתים בפאתי השכונות של לובלין, אני מתעלפת. דר' יוחנן וקסלר, שהצטרף למסע שלנו, רוכן מעלי ולוחש, "הכל בסדר, התרגשת קצת יותר מדי".

"אני מקווה שהתלמידים לא דואגים", אני אומרת ומתישבת על שביל החצץ הקרוב לפטריית האפר הגדולה שעורבים שחורים עדיין חגים מעליה. יוחנן תומך בי בדרכי לאוטובוס. אני רואה את יוסלה בעל העיניים הגדולות השחורות, אלוף השח-מט לנוער של מחוז לובלין, צועד על יד אימו חווה (ואולי לבדו) בדרך החצץ לקרמטוריום.

כשהייתי חוזרת מבית ספר כצנלסון עם פצע על הברך מכל הריצות והנפילות בהן הייתי עסוקה במשחקים עם זאבי ונעמי, אבא היה מסתכל בעיניו הכחולות כחולות ושואל - "מישהו הרביץ לך?"

"ודאי שלא, רק נפלתי מהמתח בחצר", הייתי צוחקת. אנחת רווחה עמוקה הייתה נשמעת בתוספת "את צריכה להזהר".

לאבא האירופאי, האלגנטי שתמיד הריח הכי טוב מכל האבות של כל החברות שלי, היה קשה מאד בלבנט. כאשר הצעקות שכללו ביטויים כמו "לררקה" (מורה), "שלימזל", ו"תחזור לוורשה" הפכו ליומיומיות, הייתי מלבישה את בובות הנייר שלי בשמלות הכי אלגנטיות שלהן. כמו במטה קסמים היו הצעקות נעלמות מהעולם הזעיר שלי מתחת לשולחן העץ

של הקהילה, כמו גם לסבסד את החינוך היהודי בעיר ולהיות מעורב בניהולו. בשנים 1929-1934 היה חבר במועצת העיר.

בסוף שנות העשרים של המאה ה-20 החלו בעיותיו הכלכליות של אייכנבוים.

בגלל חובות החלה ב-1927 מכירה פומבית של הבניין בוורשה. בשנת 1929, ממש לפני פרוץ המשבר הכלכלי העולמי, רכש אייכנבוים בחברה הלובלינאית "פלאגה ולסקביץ" (E. Plage & T. Laszkiewicz) מכונות אמריקניות חדישות למזקקות היי"ש שלו ולמפעלים לעיבוד העורות. הוא שילם עבורן בשטרות חוב, ותוך זמן קצר ביותר אלה איבדו את ערכם.

חובות כספיים, לרבות חובות למס ההכנסה, החמירו את מצבו. נוסף על כך שריפה שבשנת 1932 פרצה בשידליסקו, כילתה לגמרי בניין בן שלוש קומות אשר שימש את מפעל העורות של אייכנבוים.

בשנת 1936 הודיעה לשכת המידע המסחרי בוורשה ע"ש פיחוצקי: "ההפסדים הם משמעותיים. עניין הביטוח והפרמיות לא התברר עדיין, כיוון שכנראה בזמן האחרון אייכנבוים לא שילם את דמי הביטוח".

שנתיים לפני כן ראש הקהילה בפייסלוביצה הציג לבקשת הנושים את מצבו של בעל החוב. בהקשר של המפעלים התעשייתיים בשידליסקו הוא אמר שהייצור פסק לחלוטין במפעלי השמנים, במפעל לעיבוד העורות ובמזקקה להכנת יי"ש. ראש הקהילה הוסיף שהמנסרה פעילה מעת לעת, ושבטחנת הקמח (המושכרת לדוד ברנצוויג) מתבצעת טחינת תבואה רק לצריכה פרטית. ב-1936 גם מפעל העורות בלובלין שבת מעבודה. בשנת 1938 נקבע מנהל ממונה לבניין בקרולבסקה 15, וזאת על מנת שהשכרה של הדירות בבניין (וגם של נכסים אחרים) תאפשר לשלם את החובות.

בשנת 1939 הודה אייכנבוים עצמו שהחובות שלו גדולים פי ארבעה מערך הנכסים שברשותו.

המשפטים בנושא החזר החובות התארכו, ובשנת 1941 אחרוני הנפגעים חיפשו עדיין את אייכנבוים.

הוא תרם סכומי כסף נכבדים וחלק מאדמותיו גם לטובת ארגונים אזרחיים כמו הוועד למען החייל הפולני, לשירותי ההצלה של לובלין, לעיר לובלין ועוד.

תרומתו החשובה והידועה ביותר של אייכנבוים הייתה הקצאת הקרקע לבניית ישיבת חכמי לובלין – הישיבה הבולטת ביותר בין ישיבות פולין, האוניברסיטה ללימודי הדת היהודית.

פגישתו הראשונה עם הוגה רעיון הישיבה, הרב יהודה מאיר שפירא, התקיימה בספטמבר 1922. היה זה בעת ביקורו של הרב בלובלין כחלק ממסע הבחירות שלו לפרלמנט הפולני. לאחר ששמע אייכנבוים את חזונו של הרב, תרם לבניית הישיבה את המגרש הריק - 11,807 מ"ר שטחו - שבפינת הרחובות לוברטובסקה ואוניצקה.

אשתו של אייכנבוים, הדסה-מלכה, לא הסכימה שרק בעלה יהיה חתום על המתנה לישיבה. היא דרשה להכין חוזה חדש, שבו יופיע גם שמה כתורמת. תביעתה הוגשה לבית הדין הרבני בראשות הרב אליהו קלצקין, רבה של לובלין. הרב הצדיק את בקשתה של הגברת אייכנבוים ופסק לטובתה.

שמואל אייכנבוים השתתף הן בהקמת הישיבה, הן באחזקתה. בסוף 1923 הצטרף למועצת המנהלים של "קרן התורה", החברה שבנתה את הישיבה. לאחר שנה היה אחד האישים שהניחו את אבן הפינה לבניין. בשנת 1934, לאחר מותו של הרב שפירא, היה אייכנבוים ממייסדי העמותה "ישיבת חכמי לובלין על שם הרב מאיר שפירא". מטרתה העיקרית של העמותה הייתה לממן את אחזקת המקום. לכבודו של אייכנבוים הוקדש לוח הוקרה שנקבע באולם הכניסה לישיבה.

שמואל אייכנבוים היה אחד הפעילים המרכזיים של מפלגת אגודת ישראל בלובלין. בשנים 1916-1931 הוא היה נציג המפלגה בוועד הקהילה היהודית בלובלין. תפקידו בוועד היה לטפל בעניינים הכספיים

שמואל אייכנבוים

תרומת "לבנה" ל"קרן התורה" עבור בנין הישיבה

בתחילת הכיבוש הנאצי שמואל אייכנבוים ומשפחתו הקרובה שהו בשידליסקו. ממסמכים של היודנראט באזור ראדום עולה כי בשנים 1941-1942 שהה אייכנבוים בגטו ראדום וגר ברחוב צ'רנה מספר 9. אין ודאות באשר לגורלו של אייכנבוים לאחר מכן. ייתכן שהיה באחד ממחנות העבודה בראדום, ומשם הועבר למחנה ריכוז בעיר אורניינבורג שבגרמניה. לפי עדותו של יהושע הוכרד המופיעה בספר הזיכרון של קרשניק (Krasnik), בסוף אפריל 1945 שמואל אייכנבוים מת באזור העיר שוורין (Schwerin) שבגרמניה. היה זה במצעד מוות של קבוצת אסירים גדולה ממחנה הריכוז אורניינבורג לעבר הנמל בעיר ליבק.

האדם היחידי ממשפחת אייכנבוים ששרד את המלחמה, היה הבן הבכור שמחה (הלה נולד ב-1905 בלובלין). זמן קצר אחרי המלחמה הוא חי בשצ'צין שבפולין והיה חבר פעיל בארגון יוצאי לובלין בפולין. באמצע שנת 1948 שיפצו ביוזמתו את האוהל על קברו של הרב שפירא. שמחה אייכנבוים נפטר בקנדה בשנת 1999.

המאמר תורגם מתוך הספר "לקסיקון דמויות של יהודי לובלין" (2019). לובלין: החברה המדעית של האוניברסיטה הקתולית בלובלין

תרגום מפולנית: יהודית מאיר

יהושע הוכרד

איך נספה הנדבן הלובלינאי שמואל אייכנבוים

מתוך "קול לובלין" מס' 8, שנת 1973

התחילה הפצצה חזקה מכיוון ברלין, ופצצה אחת נפלה על צריפי המחנה. כבר לא קיבלנו אספקת מזון באופן קבוע. שמנו לב לאי-שקט אצל צוות האס אס. היו צריכים להעביר אותנו לצריף שני, שם ישמידו אותנו. למזלנו, הצבאות הרוסיים והאמריקניים התקרבו למחנה בקצב מהיר. הוחלט להעביר את כל מחנה הריכוז.

היו שם בערך 15 אלף אסירים מלאומים שונים, בתוכם בערך 1,500 יהודים. חילקו אותנו לקבוצות של 500 איש. במרחק של כל כמה צעדים עמד איש אס אס עם תת מקלע. בעת היציאה, בשער, כל אחד קיבל כיכר לחם עם מעט שימורים. נאמר לנו שזה צריך להספיק ל-14 ימים. הזהירו אותנו שעל ניסיון בריחה יירו בנו, ואם נקטוף משהו מהשדות העונש יהיה מוות.

לצדי בשורה צעד הנדבן הידוע מלובלין, שמואל אייכנבוים (שתרם את הקרקע של ישיבת חכמי לובלין).

ידענו שאנחנו ערב הישועה, אך לא ידענו מתי נזכה לה. בכל מכשול בדרך ירו בנו והרגו. אם מישהו נפל בדרך ולא קם מיד – נורה במקום. הצעדה נמשכה שבעה ימים. ביום צעדנו ובלילות נחנו ביערות. כל בוקר לפני הצעידה נאלצנו לקבור כמה מאות איש, שמתו מרעב ומחולשה. ביום הרביעי בין המתים היה שמואל אייכנבוים. אני עצמי הייתי כבר באפיסת כוחות, ולא היה לי כוח ללכת...

תרגום מיידיש: יהודית מאיר

הרב והגביר

את התרומה החשובה מכול להקמת הישיבה, את הקרקע, נדב הפרנס ר' שמואל אייכנבוים. היה זה בעת ביקורו הראשון של הרב מאיר שפירא בלובלין. הגביר ר' שמואל אייכנבוים הסיעו בכרכרתו לבקר בעיר. הם פקדו את קברות גאוני לובלין בבית הקברות הישן, פנו אל בית הכנסת של המהרש"ל והמהר"ם, ולפתע נעמדה הכרכרה.

"זהו המגרש והגן שלי", אמר הגביר.

"למה זה נשאר המגרש ריק, ולמה לך גן פרטי במרכז העיר?", שאל הרב.

"נזדמנה 'מציאה' לידי וקניתייה. בעצם לא אדע מה לעשות בה", ענה הגביר.

"אם כך, הריני יודע לאיזו תכלית קנית אותו", התרגש הרב. "קנית אותו למטרה גבוהה ביותר."

ולאחר כמה ימים הציע הרב לגביר: "באתי להציע לך עסקה טובה. אני רוצה ממך את החלק הקדמי של המגרש כדי לבנות עליו ישיבה."

ר' שמואל ביקש ארכה של חצי שעה כדי לחשוב על ההצעה. כעבור זמן קצר חזר ואמר: "לא, את החלק הקדמי של המגרש אינני יכול לתת, אלא... את כולו!" ובאומרו זאת לא היה מאושר וקורן ממנו.

הגברת אייכנבוים, רעיית הנדבן, הוסיפה את תרומתה שלה - את כל תנובת החלב של פרות המשק שלה נתנה עבור התלמידים שילמדו תורה בישיבה.

המקור:

דוד אברהם מנדלבוים (תשנ"ד). **ישיבת חכמי לובלין: הישיבה ומייסדה.** ירושלים: המרכז לעידוד מפעלי תרבות ומחקרים תורניים בישראל.

הגביר מ"אגודת ישראל" והנוער החלוצית "השומר הצעיר"

חברי תנועת הנוער החלוצית "השומר הצעיר" בלובלין חיפשו מקום להכשרה מקצועית, ועשו מאמצים בדרך להכשרה חקלאית.

מדריכי הקן הצליחו לבוא בדברים עם אחד מעשירי העיר, אייכנבוים, שניאות לקבל לאחוזתו בטרבאניקי פלוגת הכשרה, בה השתתפו מחוץ לבוגרי הקן בלובלין גם חברים מווארשה וסביבתה.

המקור:

ישראל הרץ (תשי"ז). "השומר הצעיר", מתוך **לובלין - אנציקלופדיה של גלויות.**

שחזור. חיי היהודים בלובלין בשנים 1944-1968

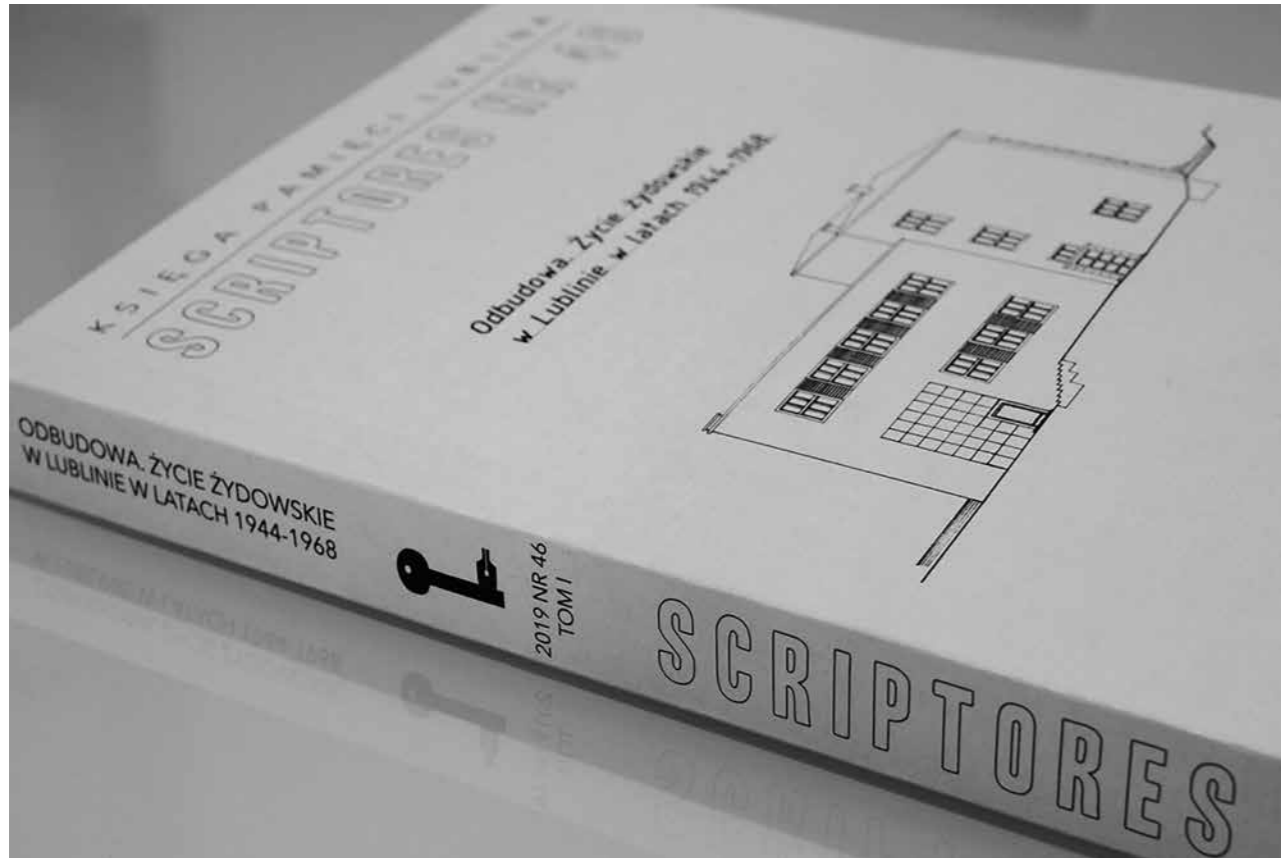

Photo: Marcin Fedorowicz

שחזור. חיי היהודים בלובלין בשנים 1944 - 1968.

בשנת 2019 פרסם מרכז ברמה גרודזקה ספר חדש בנושא שיבת הניצולים ללובלין עם הקמת ממשלה פולנית בעיר. לצד המוסדות הממלכתיים הוקם בשנת 1944 ועד יהודי מרכזי ששימש מרכז למידע, סיוע ומפגש ליהודים ששוחררו מהכבוש הגרמני.

בספר חומר דוקומנטרי רב שנאסף מפי הניצולים כעדות ראשונה, מלווה בביבליוגרפיה ומראי מקום רבים. בטקסט משולבים צילומים.

זהו כרך ראשון מתוך שניים הדנים בנושא תחיית החיים היהודיים אחרי המלחמה:

כרך א': 1944-1968 (הנוכחי)

כרך ב': 1968 ואילך (בהכנה?)

כרך א': התוכן

מבוא / תומאש פיטרשביץ

דבר המערכת

I. שיבה ללובלין המשוחררת / טרסה קלימוביץ

II. יהודים בלובלין בשנים הראשונות אחרי מלחמת העולם השנייה. המבנה הדמוגרפי / אדם קופציובסקי

III. אירגון החיים היהודיים אחרי מלחמת העולם השנייה / יאצק ירמיץ, טרסה קלימוביץ

IV. הועדה ההיסטורית היהודית בלובלין / טרסה קלימוביץ

V. תקריות אנטי יהודיות בלובלין בשנים ראשונות אחרי מלחמת העולם השנייה / אדם קופציובסקי

VI. תנאי מגורים ואספקה של יהודים במחצית השנייה של שנות ה-40 / פיטר נזרוק

VII. חיי תרבות יהודיים במחצית השנייה של שנות ה-40 / פיטר נזרוק

VIII. אמצעים יהודיים של תקשורת המונית בלובלין / פיטר נזרוק

IX. מוסדות השכלה יהודיים בלובלין / פיטר נזרוק

X. בית הילדים מס. 5 בלובלין.

XI. העמותה החברתית-תרבותית של היהודים בפולין (TSKZ) האגף הלובלינאי, בשנים 1950 - 1968 / טרסה קלימוביץ

XII. הקהילה היהודית בלובלין, בשנים 1967-1968 / מלגוז'טה חומה-יוסינסקה

תרגום מפולנית: צפורה נהיר

אנדרטת גווילי אש בהרי ירושלים

מתבוננים נפעמים.
הפסל נתן רפפורט כתב:
את מילותי יצקתי בברונזה וחצבתין באבן. דוממות הן, כבדות ונצחיות.

דני אדמון

אבנים מספרות - טיול לירושלים

סיורנו בירושלים ניסה להתמודד עם שאלת חשיבותה ומקומה המיוחד של ירושלים אצל שלוש הדתות המערביות (מונותאיסטיות), וזאת מהזווית האישית שלי.

מרוחק שפירוש מאוחר יותר משייך אותו להר המוריה. האנדרטה בנויה משני גווילים. לפי התכנון המקורי עמדו ששה עמודים בשתי קבוצות, אשר בשלב מסוים התגבשו בדמיון האמן לשני גווילים. העמוד הימני מתאר את החורבן, ההרס, הגלות. העמוד השמאלי מתאר את התקומה, הגאולה, הקמת מדינת ישראל, החזרת עטרה ליושנה עם כיבוש ירושלים בששת הימים, החזרת מנורת המקדש משער טיטוס לישראל.

האנדרטה שזורה בדמויות ובאירועים בולטים מההיסטוריה של העם היהודי ויש בה התפתחות אופקית והתפתחות אנכית שיש לעקוב אחרי שתיהן. הדמויות והאירועים ניתנות לשיוך לתקופות שונות כמו דמויות היהודים הנכנסים למחנות שמזכירות גם את בני ישראל היוצאים ממצרים, דמויות המורדים בגיטאות הנראים כגיבורים תנכיים וכד'. בחלק העליון של האנדרטה מופיעות דמויות שמיימיות כמלאכים, דוד המלך ואולי אף "יד האלוהים"... באמנות כמו באמנות הרוב בעיני המתבונן...

מכאן המשכנו בנסיעה בדרך היפה לירושלים דרך הסטף לשכונת עין כרם הציורית, ומשם דרך שכונת טלביה ובתיה המפוארים זכר לעבר המפואר כסביון הירושלמית, תחנת הרכבת, ובריכת הסולטן לתחנה הבאה שלנו - **הר ציון ומתחם קבר דוד**.

עלינו לכיוון ירושלים דרך הכביש המדהים אשתאול-רמת רזיאל שזכה גם לכינוי שוויצריה הקטנה 2. פנינו לאנדרטת גווילי אש מעל מושב כסלון שם התחלנו את החלק התכני.

אנדרטת ברונזה מדהימה זו שנחנכה ב-1972 היא מעשה ידיו של הפסל נתן רפפורט.

נתן רפפורט, יליד ורשה 1911, ברח בתחילת המלחמה לבריה"מ. ב-1950 עלה לישראל ויצר את אנדרטת אנילביץ ביד מרדכי, את אנדרטת מגיני נגבה ב-1953 ועוד פסלים רבים.

יצירתו המפורסמת ביותר היא אנדרטת המרד בגטו ורשה. הפסל נחנך ב-19.4.1948, בוורשה המשוחררת והחרבה במלאת 5 שנים לפרוץ המרד. העתק שלה בשינויים קלים נמצא גם ביד ושם.

במהלך ההדרכה התפתח דיון בנושא **תפקידו של האמן בעיצוב הזיכרון וביצירת סטריאוטיפים**. לדוגמה: דמות הגיבור היהודי הלוחם "יפה הבלורית והתואר" כפי שעוצב אנילביץ באנדרטה, בניגוד לתדמית היהודי הכפוף והכנוע.

אנדרטת גווילי האש הוצבה ב-1972 על פסגת הר בודד ומרוחק, שנבחר על ידי **יוסף וייץ** יו"ר הקק"ל, כרמז לסיפור עקידת יצחק בו מצווה אברהם לקחת את בנו יחידו ויחד צועדים שלושה ימים עד שמגיעים אל הר

על הר ציון בירושלים מול קבר דוד המלך שוכן **מרתף השואה**.

לפני שהתחלנו את ביקורנו קבלנו הדרכה מרתקת של **נטע** על "מרתף השואה". המרתף הוא המוזיאון הראשון בנושא השואה שהוקם בישראל כבר ב-1948 ביוזמת מנכל משרד הדתות **הרב כהנא**, כאתר קבורה סמלי לקהילות שחרבו בשואה.

על קירות מרתף השואה מקובעים לוחות זיכרון לקהילות. ביניהם גם **לוח זיכרון לקהילת יהודי לובלין**. סביבו לוחות הנצחה לקהילות היהודיות במחוז לובלין: פולאבי, מרקושוב, קורוב, טומאשוב לובלסק, יאנוב לובלסק, פיאסקי ועוד.

לוח זיכרון יוצא דופן צמוד ללוח קהילת לובלין - לוח זיכרון למחנה. לא לקהילה. אל **מחנה ליפובה 7** שהוקם בלב לובלין נשלחו חיילים יהודים בצבא פולין שנפלו בשבי הגרמנים (ראה הרחבה בעמ' 55).

קבר דוד המלך

כאן המקום להפריד בין האמת ההסטורית שמסתמכת על הארכיאולוגיה ועל העובדות, לבין האמת האמונתית-מסורתית של האדם הפשוט שהוא הרוב המוחלט בעולם. רובנו אנשים פשוטים שאומרים "אני מאמין" וזה מספיק לי. ועוד חוק היסטורי קטן אבל חשוב. כובש אשר כובש מקום קדוש, ימשיך את קדושת המקום אבל ברוב המקרים יפתח מסורת והצדקה משל עצמו.

מתחם **קבר דוד** הוא הדוגמה הקלאסית לפער בין ההיסטוריה לאמונה.

הנה עובדות הרקע: הכרה בקבר דוד כמתחם קדוש ליהודים החלה סביב שנת 1000 לספירה (כ-2000 שנה אחרי מות דוד) ונמשכת עד היום, אבל עובדתית דוד אינו קבור כאן כי נכתב עליו בתנ"ך – וימת דוד וייקבר בעיר דוד... והר ציון כלל לא נכלל בירושלים של אז...

איך נוצר הפער בין ההיסטוריה לבין האמונה? מכיוון שהכובשים **הצלבנים** לא אפשרו ליהודים

להגיע למקומות הקדושים, חיפשו היהודים מקום תפילה חלופי. הר ציון הוא נקודת תצפית טובה על הר הבית והמקומות הקדושים. היהודים החלו להתפלל שם נוכח הר הבית והכותל. הר ציון שימש כאתר קבורה (ירושלים עיר מוקפת חומה ואין קוברים בתוך העיר אלא אם כן המת ממשפחת המלוכה או ממעמד מאוד גבוה), והוסיפו את מסורת קבורת המלך דוד כדי להצדיק את הפיכת המקום לקדוש ולמשוך מתפללים.

והנה מגיעים הצלבנים בחיפוש אחרי מקומות עליהם מסופר בברית החדשה. אחד המקומות הוא **אולם ה"סעודה האחרונה"**. לפי המסורת **ישו** אמר לשני שליחים, שילכו אל העיר ושם יפגשו אדם שיקח אותם למבנה, שבקומה השנייה בו הכל ערוך ומוכן לסדר הפסח. נו שויין, מה לעשות שהבניין היחיד שהייתה בו קומה שניה היה קבר דוד?..... הפכו הנוצרים את הקומה השנייה לאולם הסעודה האחרונה. למיטב ידיעתי, אולם זה הוא המקום היחיד עליו מסכימות כל הכיתות הנוצריות, ולכן גם עומד בשממונו.

ב-1187 כובש **סלאח-א-דין** את ירושלים מידי הצלבנים. והנה בהר ציון מתקוטטים היהודים והנוצרים על מקום קדוש. מיד מוסיפים המוסלמים קומה שלישית והופכים את **כל המבנה למסגד וקוראים לו "אל חליל"**, שבערבית פירושו "האהוב" והוא כינויו של **אברהם**, אבינו המשותף. אגב, חברון נקראת חליל-עירו של אברהם אבינו (מערת המכפלה, זוכרים?) ושער ציון (באב אל ח'ליל) הוא על אם הדרך המובילה לחברון.

והנה לפנינו מתחם ששנים נלחמים ונאבקים עליו בשם מסורות ואמונות שונות, אשר מבחינה היסטורית עובדתית כנראה לא התרחשו כאן...

ואומר האדם המאמין: מה אכפת לי אם זה קרה לא פה אלא 200 מ' מכאן? אני מאמין שאלף שנות מסורת אינן טועות. מסורת יוצרת מציאות!

כנסייה ומסגד למעלה

"קבר דוד" למטה

מתחם הר ציון - יהדות, נצרות ואיסלם במקום אחד

שער ציון

המסלול הוביל אותנו דרך **כנסיית דורמיציון** - מקום מנוחתה (תרגומתה) של **מרים** אם ישו, שם היא ישנה עד שבנה יחזור אל העיר העתיקה דרך **שער ציון**. שער ציון הוא אחד מ-8 שערים (יפו, החדש, שכם, הפרחים, האריות, האשפות, ציון ושער הרחמים הסגור באבנים ובבית קברות כדי למנוע את כניסת המשיח דרכו להר הבית מקום מקדשנו...)

ב-19.5.1948 פרצו 22 פלמ"חניקים דרך שער ציון, וחברו למגיני הרובע היהודי. לאחר שלא הוחלפו כמסוכם מראש על ידי כוחות ח"ש רעננים נסוגו חזרה.

חומת העיר העתיקה של היום נבנתה ע"י השולטן העות'מני **סולימן המפואר** בין השנים 1540-1538, כדי להגן על תושבי העיר משודדים ושאר חיות רעות. עם שקיעת החמה היו נסגרים שערי העיר (אגב, עד

תחילת המאה ה-20), ושיירות שהגיעו אחרי השקיעה, נאלצו לבלות מחוץ לשערי העיר נתונות לחסדי השודדים והבנדיטים למיניהם. ככל השערים הראשיים השער בנוי בצורת "ר" כדי לבלום את תנופת התוקפים ובראשו מרפסת דרכה שפכו שמן רותח ושאר מרעין בישיין על התוקפים.

העיר העתיקה בשטחה ובצורתה של היום היא שריד לתקופה הרומית. הקיסר **אדריאנוס** בנה אותה מחדש (סביב שנת 130 לספירה) במתכונת הרומאית המקובלת של חלוקה לרבעים על ידי שני רחובות מרכזיים מצטלבים, **הקרדוס** (צפון-דרום משער שכם לשער ציון והאשפות) והדקומנוס (מזרח-מערב). שם העיר היה **איליה קפיטולינה** ועל מתחם הר הבית בנה את מקדש יופיטר.

גם כיום מחולקת העיר לרבעים. לכל עדה סמל משלה ונהוג היה להטביע את ההשתייכות העדתית והדתית של תושבי הבית באבן הראשה (האבן הטרפזית בראש הקשת).

מסלולנו הוביל אותנו לאורך **הקרדו**, שהוא גם התפר שבין הרובע הארמני במעלה ההר והרובע היהודי במורד. מעניין לציין, שהארמנים השתלטו על הרובע היהודי במאה ה-11 ודחקו את היהודים לחלק התחתון, שהיה אזור בעייתי מבחינת האקלים, השטפונות והביוב שזרמו בהתאם לטופוגרפיה. במרכז הרובע היהודי בולט בתפארתו ומידותיו בית הכנסת של **רבי יהודה החסיד** שזכה לכינוי "החורבה" כי הוחרב באקט של כעס ונקמה על ידי הלגיון הירדני ב-27.5.1948. יום לפני נפילת הרובע. יש הטוענים שהרס בית הכנסת נבע מפקודתו המפורשת של **סר ג'ון באגוט גלאב** (John Bagot Glubb) הידוע גם כגלאב פאשה, מפקדו הבריטי של הלגיון הירדני שלא היה מאוהבי עם ישראל...

הקרדו היה "הדיזינגוף" ו"הבן יהודה" של ירושלים. (מי שלא זוכר על מה אני מדבר - שיקום!). המרכז הפועם של העיר עם חנויות (חלקן יוקרתיות) רבות ושוק. לצערנו הוא היה סגור (קורונה ועוד בשבת...).

משם המשכנו ברחוב חב"ד ועלינו לנקודת **תצפית הגגות** בדיוק במפגש בין הקרדוס והדקומנוס. נקודה זו ממחישה איך צומחת העיר שכבה על שכבה. על גגות העיר המקורה נבנים מבני מגורים חדשים כולל גינות ומגרשי משחקים, והשכבות הישנות בחלק התחתון הולכות ונהרסות, עד שננטשות. כך מזהות בירושלים מעל 20 שכבות מתקופות שונות.

ארבעת הרבעים של ירושלים נפגשים בנקודה זו: הארמני בדרום מערב העיר, הנוצרי בצפון מערב, המוסלמי בצפון מזרח והיהודי בדרום מזרח.

המשכנו בדרכנו ועלינו ברחוב דוד אל כיכר **המוריסטאן** והרובע הנוצרי שבמרכזו כנסיית הקבר הקדוש. האזור בדרך כלל הומה מטיילים, תיירים

וצליינים, אולם הפעם עמד בשימונו. ניצלנו את הצל והשקט לפיתוח דיון על חשיבותה של ירושלים:

איך הפכה עיר קטנה ולא חשובה בקצה הדרך לעיר החשובה והמוכרת ביותר בעולם המערבי -

עיר שרבים רבים חולמים עליה ונשבעים בשמה מבלי שהיו או יהיו בה אי פעם -

עיר שהפכה למשאת נפש לעם היהודי שנשבע כל יום בכל השפות בעולם "אם אשכחך ירושלים..." ומבטיח "לשנה הבאה בירושלים" -

עיר עליה נלחמו פעמים רבות בעבר (ובהווה) ושהייתה זירה לשפיכות דמים מהקשות בהיסטוריה - **כל כך רחוקה משמה - "עיר השלום"...**

הסיפור הוא פוליטיקה.

ירושלים הייתה עיר לא חשובה, שאפילו לא נכבשה על ידי **יהושע בן נון**. **דוד בן ישי**, מלכנו השני שאף לאחד את העם על 12 שבטיו סביב בירה שלטונית אחת. כדי להמנע מהקמת עיר בנחלת אחד השבטים החזקים - יהודה, אפרים ובנימין, שלח דוד את שר צבאו **יואב בן צרויה** לכבוש עיר ניטראלית (ירושלים) ובה הקים את בירתו. (מוכר העיקרון? נכון. **ושינגטון** בירת ארה"ב היא מחוז עצמאי, District of Columbia, ואינה שייכת לאף אחת מ-50 מדינות הפדרציה.) דוד, שלמעשה כמלך מייצג את החוגים "החילוניים" שואף לקבל את הכרת החוגים הדתיים (בראשות **נתן הנביא** יורשו של **שמואל**) ואף לשלוט עליהם. הוא מקים לעצמו מבצר (העופל) ובסמוך לו את ארמונו, ואז מחליט להעלות את ארון הקודש מקרית ענבים ולהקים לו בית מקדש של קבע במקום אוהל מועד הארעי. נתן הנביא מבין היטב את כוונתו הנסתרת של דוד, ומיד שולף את שפיכות הדם המרובה שדוד במלחמותיו היה מעורב בה, ועוד הוסיף לקישוט את סיפור **בת שבע** שבעלה **אוריה** נשלח כמפקד לחזית ולאחר שנהרג אסף דוד את בת שבע היפה לחיקו.

(אין כמו רומנטיקה של הימים ההם...)

ירושלים נשארה בירת ממלכת יהודה עד החורבן ושוב עם **שיבת בבל**. לפני כאלפיים שנה הופיע בגליל

מרתף השואה מול קבר דוד המלך

נטע ז'יטומירסקי אבידר

גם לנו יש אבן בירושלים

הכיתוב על האבן הוא תמציתי. באבן הזיכרון של קהילתנו חקוק שיא תפארתה של לובלין כמרכז הרוחני של יהדות פולין בימי ועד ארבע ארצות, וחקוקה בה תהום חורבנה בשנות ההשמדה. אל המצבה הסמלית הזאת היו נאספים חברי הארגון לאזכרות. על הקיר סביב מצבת לובלין קבועות מצבות הנצחה לקהילות היהודיות במחוז לובלין: פולאבי, לנצינה, מרקושוב, קורוב, טומאשוב לובלסק, יאנוב לובלסק, פיאסקי ועוד.

אנחנו מכירים את האנדרטה של ארגון יוצאי לובלין בנחלת יצחק. שם אנו מתכנסים בקביעות לאזכרה השנתית. אבל האנדרטה היא הוצבה רק בשנת 1973. לפני כן, בשנת 1959, קבע ארגון יוצאי לובלין מצבת זיכרון סמלית לקהילת לובלין במרתף השואה, מול קבר דוד המלך, בהר ציון בירושלים. האבן הזאת כמוה כקצה קרחון, המבצבץ מעל המים ומעיד על עולם אדיר ששקע במצולות. איזה מלים יכולות למצות את פסגת גדולתה של הקהילה ואת מר שברונה?

קיר מצבות זיכרון סמליות במרתף השואה. במרכז - לובלין. (צילום: דר' אבישי טייכר, מתוך אתר פיקיוויקי)

בחור צעיר ששמו ישוע, שטען נגד הממסד ודרש לחזור לתמימות ולנקיון הכפיים. צעירים רבים החלו נוהים אחריו. "Make love not war" צעק ההיפי הצעיר מעל כל במה, והפופולריות שלו עלתה. הממסד היהודי הישן חש מאוים והחליט בשיבת הסנהדרין להסגירו לידי הרומאים, שגם הם לא התלהבו מכל הצעירים התוססים, כי רצו שקט ורגיעה פוליטית וחברתית. וכך נולדה מתוך היהדות כת, שעם השנים הלכה והתרחקה ממקורותיה, וכשלוש מאות שנה אחרי מות ישו הפכה להיות הדת השלטת בעולם המערבי. ירושלים כמרכז פעילותו של ישו ומקום צליבתו תפשה מקום הולך וגדל בנצרות ובלב מאמיניה.

הכנסייה נבנתה בעקבות ביקורה של הלני אימו של הקיסר קונסטנטין בשנת 326. מטרתו של מסע זה הייתה למצוא את האתרים החשובים לנצרות, כמו כנסיית המולד בבית לחם, כנסיית הבשורה בנצרת וכמובן את אתר הצליבה ואת וויה דולורוזה (דרך הייסורים).

שלוש קומותיו העליונות של מגדל הפעמונים העצום מעל כנסיית הקבר גולחו, כדי שיהיה נמוך יותר ממגדל המסגד שבנה עומר אל חטיב ב-697 בסמוך לכנסייה...

הבניין הראשי של כנסיית הקבר, שנשלט על ידי הכנסייה היוונית אורתודוכסית, היה סגור עקב הקורונה, ואנו נכנסנו לכנסייה האתיופית החשוכה והמסתורית. קירותיה מעוטרים בציורים נאיביים, שבחלקם מודגש הקשר בין אתיופיה לישראל החל מתקופת שלמה המלך ומלכת שבא. אפילו הקיסר האתיופי היילה סלאסי התהדר בכינוי "גור אריה יהודה". הם אמנם דוברים אתיופית ואמהרית אך כותבים בכתב "געז" העתיק.

לאחר המעבר בפתחי הכנסייה הנמוכים (לצרכי הגנה) הגענו לגג הכנסייה שעליה בנוי כפר הנזירים (דיר א-סולטאן) במתכונת של כפר אתיופי מסורתי. בין החצר לחדרי המגורים צומח "עץ הזית הקדוש", אשר על-פי המסורת האתיופית מסמל את המקום בו העלה אברהם לעקדה את בנו יצחק, ובענפיו של עץ זה הסתבכו קרני האייל. בגלל חולשתה ביחס לכתות האחרות מרוחקת הכנסייה האתיופית מאתר הצליבה והקבורה, ואחריה מרוחקות יותר נמצא את הכנסייה הסורית והקופטית (מצרית)....

נפרדנו בדמעות ובהבטחה לשוב ולהפגש.

בתחילת המאה השביעית עולה כוח חדש ממדבריות ערב. בשנת 638 כובשים הערבים המוסלמים את ירושלים. אם לא היה די במאבק בין היהודים לנוצרים על השליטה בארץ הקודש ובירושלים בפרט, גם הכוח החדש (שמעולם לא הסתיר את השורשים המשותפים עם היהודים) רוצה חלק בעיר הקדושה. למרות שהמילה "ירושלים" כלל אינה מוזכרת בקוראן, נודעה ירושלים כ"אל קודס" (הקדושה), ופרשנויות שונות הפכו אותה למקום השלישי בחשיבותו לאסלם אחרי מכה ומדינה בערב הסעודית. לפי המסורת במסעו הלילי על גב "אל-בוראק" (הברק), סוס מעופף בעל ראש נשי, טס מוחמד לירושלים, נחת ברחבת הכותל (= קדוש למוסלמים), עלה להר הבית דרך שער המוגרבים, התפלל באל אקצה (= המסגד הקיצון) ועלה לשבעת הרקיעים מ"אבן השתיה", אבן התשתית (קובה-א-סחרה, הכיפה המוזהבת), אותה אבן שלפי האמונה היהודית היא מקום קודש הקודשים...

מסובך כבר אמרנו? וכך הופכת ירושלים למקום מפגש בין הדתות לצד מוקד חיכוך ומחלוקת שנמשכים גם כיום.

את סיורנו סיימנו במתחם כנסיית הקבר (גולגולתא) שהוא גם מקום קבורתו של האדם הראשון לפי

מצבת זיכרון סמלית ללוחמים ממחנה ליפובה 7

כבוד לפרטיזנים שנלחמו על כבוד העם והאדם ונפלו מות גיבורים. חבריהם לנשק בישראל

קיצם הגיע ב-3 בנובמבר 1943. 2500 שבויי מחנה ליפובה הוצעדו למיידנק, שם הוצאו להורג ביריות מול תעלות פתוחות. חבריהם לנשק בישראל הנציחו את זכרם במצבה הסמלית במרתף השואה. מגרש ליפובה הנטוש עמד בשממונו בלובלין במשך עשרות שנים. בשנת 2006 החלו באתר עבודות לבניית קניון. בזכות השתדלותו המאומצת של מר יוסף דקר, יו"ר ארגון יוצאי לובלין, נקבע על קיר הקניון לוח זיכרון לאסירים ולשבויים של המחנה. טקס הסרת הלוח התקיים בשנת 2008 בנוכחות משמר כבוד של צבא פולין.

צמוד למצבת לובלין, בין כל המצבות הסמליות לזכר הקהילות, קבועה מצבת זיכרון יוצאת דופן. היא אינה מנציחה קהילה אלא מחנה. מחנה שהוקם בלב לובלין - **מחנה ליפובה 7**. מחנה עבודה ומחנה שבויים. למחנה ליפובה נשלחו חיילים יהודים מהצבא הפולני שנפלו בשבי הגרמנים¹. שבויי ליפובה התנגדו לכך שהגרמנים יתייחסו אליהם כאל אסירים יהודים, הם נאבקו על מעמדם כשבויי מלחמה. הם שמרו על משמעת ומשטר הירארכי צבאי במחנה, לבשו את מדי צבא פולין וסרבו לענוד כל טלאי. מאות מהם הצליחו לברוח, הצטרפו אל הפרטיזנים ביערות פרצב ולחמו בנאצים.

¹ שבויי מלחמה יהודים מהצבא הפולני, שמוצאם היה משטחי פולין המזרחית אשר נכבשו בידי ברית-המועצות.

מצבת זיכרון

ב-18 בחודש מאי 1959 התקיים בהר ציון בירושלים טקס גילוי מצבה לזכר קדושי לובלין שנספו בידי הרוצחים ההיטלריסטים. בטקס השתתפו יהודי לובלין בישראל בהזמנת ארגון יוצאי לובלין בישראל. ד"ר קרשמון, יו"ר מנחם פלדי, מזכיר

ערב יין

כינוס ראשון של דורות ההמשך ליוצאי לובלין והסביבה, שבט 2020

ב-5.2.2020 התקיים ערב יין חווייתי בחנות "דרך היין" ברמת השרון
בחסותם של חברינו איתן ומלכה בורשטיין.
הערב יועד לבני דור שלישי ורביעי.

מפגה של מותגים
שקד

ערב בטעם טוב!
דור 3 ליוצאי-לובלין והסביבה,
הנכם מזמנים לטעימת יין חווייתי שתתקיים

יום רביעי, " בשבט התש"פ, 5.2.2020 | בשעה 20:00
ב-"דרך היין", סוקולוב 32, רמה"ש

בתוכנית:
דברי פתיחה - שני ברז, רכות הדור השלישי
"טועמים עולם" - טעימת ינות בהדרכת טל שקד

**מספר המקומות מוגבל.
יהיה טעים!**

הזמנה לערב יין

יין, ליקר, וודקה

שנת 1930. לובלין, רח' לוברטובסקה 1

Photo: Stefan Kielsznia

מה ליהודי מזרח אירופה ולתרבות האלכוהול?

במאה השמונה-עשרה ובמאה התשע-עשרה עסקו כשמונים אחוז מיהודי מזרח אירופה במסחר באלכוהול.

משלח-היד המרכזי היה ניהול פונדקים ובתי-מרוח. יהודים נהגו לחכור פונדקים ומזקקות אלכוהול מידיהם של אצילים ובעלי-אדמות מקרב הגויים ועם הזמן הפכו למומחים בתחום. דוגמה לכך הוא "יענקל המוזג", שחי במאה התשע-עשרה באזור גדנסק (דנציג) וניהל בית-מרוח מפורסם בקרקוב. הוא אהב את מקצועו, ואף חקר את רזי-בישול הבירה וייצור היין. לפני מספר שנים, רכשה הספרייה הלאומית את כתב-היד של אותו "יענקל המוזג" ובו: 20 מתכונים

להכנת ליקרים צרפתיים, 23 מתכונים להכנת ליקרים מדנציג, 30 מתכונים לליקרים מברסלאו (וורוצלב) ו-29 מתכונים לרטפיה (יין שרף מתובל בשקדים ובגרעיני-פירות). כולם היו פרי-מוחו הקודח של אותו יענקל.

דמותו של המוזג היהודי השתרשה בתרבות המקומית, והוא מופיע בשירו של אדם מיצקביץ', ביאליק של פולין, בפואמה "פאן תדיאוש". באותה תקופה, האצילים הפולנים, בעלי-הקרקעות המשופעות בשדות-חיטה ותפוחי-אדמה, סמכו על כישרון הניהול והמסחר של היהודים. הם הציעו להם לייצר ולהפיץ עבורם אלכוהול תמורת הגנה מפני פוגרומים.

שמיל הולנד, השף הידוע שחקר את כתב-היד של "יענקל המוזג", ממין את ייצור-האלכוהול וצריכתו בקרב יהודי-מזרח אירופה לשלוש:

(1) **יי"ש (ראשי תיבות של יין שרף)** - זיקוק והפקה של אלכוהול מחומרי גלם מקומיים כמו תפוחי-אדמה, שעורה, שזיפים ופירות יער. אלכוהול זה היה נמכר בבתי-המרוח לגויים, אך גם היהודים היו שותים ממנו בכמות מדודה "לחיים" בשמחות, באירועים משפחתיים, ב"טישים" ובהתכנסויות חסידיות.

(2) **יין צימוקים** - במזרח-אירופה היה מחסור בענבים טריים, ולכן הפיקו יין-קידוש בהתססת-צימוקים. ההלכה מחייבת לקדש בכל שבת וחג על יין-ענבים, שהרי הגפן היא אחת משבעת המינים.

(3) **שימור פירות באלכוהול (בפולנית: נאלבקה)** - באביב ובקיץ נאספו הפירות הנהדרים, ודאגו לשמר אותם ברקחת-ריבה או בהכנת ליקר. הפרי הנבחר הושרה ביי"ש. המילה ליקר מלטינית liquifacere, פירושה - להתמוסס, ומתייחסת להתמוססות חומרי-הטעם במשקה. הסוכר, המהווה לפחות 10% ממנו, הוא החומר המשמר, ואילו האלכוהול מהווה בין 15% ל-55%. ליקר ידוע העשוי מדובדבנים נקרא: וישניאק. הליקרים, שהכינו באירופה היו באיכות גבוהה לא פחות מ"קרם דה-קסיס" המיוצר מפירות-יער בבורגונדי, שבצרפת - או "שרי הרינג" המיוצר מדובדבנים בדנמרק. מדובר בליקרים, שהמתיקות שלהם לא העיבה על חריפותם.

היה נפלא להפגש. היין היה רק תירוץ

מלכה בורשטין לעקעך - נלר הכריזאה

אוישר גדול מילא את ליבנו. אושר של אנשים המחבקים את החיים ושמחים בחלקם.

קדיה מולודובסקי כתבה בידיש את השיר "עפנט דעם טויער". באחת השורות בשיר נכתב "און אַ לעקעך אַ געלער / אויף אַ גאַלדענעם טעלער". כל חיי הכרתי את השיר בתרגומה של פניה ברגשטיין, "פתחו את השער", ולא ידעתי שאותו הרקיק הצהבהב - "ורקיק צהבהב על צלחת זהב" - הוא הלעקעך.

נטע אבידר שלנו הזכירה לי שמקור השם לעקעך הוא מהתנ"ך:

כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזבו
(משלי ד, ב)

לקח ולעקעך, לכאורה רוח וחומר. הלקח שלימדה אותי ה"לעקעך", הוא שהעוגה הזו היא סמל לחוליה המחברת בין הדורות שלפניי לבני.

מי ייתן וגם בנותיי תאפיה "לעקעך" ותראינה בה את החוליה המחברת.

לעקעך היא עוגת טורט (ספוג). היא עשויה מביצים, ואלו מעניקות לה את הצבע הצהוב-זהוב. בתהליך הכנתה חשוב מאוד להפריד את החלבונים מן החלמונים ולהקציפם. לקצף קוראים בידיש "פיאנע". כל גובהה של העוגה תלוי בהתחלה: בהקצפה וביחס בין כמות הקמח לבין כמות הסוכר. כל רוזי אפיית הלעקעך היו ידועים לכל בעלבוסטע.

בילדותי עוגת הלעקעך נאפתה ב"סיר פלא" עשוי אלומיניום. את כל הפלא הזה היו הופכים לאחר אפייתו על צלחת עגולה וחגיגית - נזר הבריאה! כך קיבלנו את פני השבת או את ערבי החג. עם הלעקעך נשכחו ימי החול, והבית נמלא אווירת קדושה.

בישראל של שנות השישים הלעקעך הנימוח לבש צורה: בימי הולדת כוסה בשכבה של קרם קקאו ומרגרינה ובסוכריות צבעוניות... לעיתים כוסה באבקת סוכר לבנה כשלג... זו הייתה העוגה הנימוחה לשבת, לחג או לכל מאורע חגיגי אחר. איתה סיימנו את הארוחה המפסקת בערב יום הכיפורים, ועם פרוסה מהלעקעך וכוס תה התחלנו את הארוחה בתום הצום.

אכלנו בעונג פרוסת לעקעך מבושמת מגרידת הלימון ולגמנו מכוס התה המתוק והמהביל של "ויסוצקי".

עפנט דעם טויער קאדיע מאַלאַדאָווסקי

עפנט דעם טויער, עפנט אים ברייט,
עס וועט דאָ דורכגיין אַ גאַלדענע קייט:
דער טאַטע,
די מאַמע,
דער ברודער,
די שוועסטער,
חתן-פלה אין מיטן
אויף אַ גאַלדענעם שליטן.

עפנט דעם טויער, עפנט אים ברייט,
עס וועט דאָ דורכגיין אַ גאַלדענע קייט:
דער זיידע,
די באַבע,
דער פֿעטער,
די מומע,
די אייניקלעך אין מיטן
אויף אַ גאַלדענעם שליטן.

עפנט דעם טויער, עפנט אים ברייט,
עס וועט דאָ דורכגיין אַ גאַלדענע קייט:
באַרנעס,
און עפל,
און האַניק אַ טעפל,
און אַ לעקעך אַ געלער
אויף אַ גאַלדענעם טעלער.

פתחו את השער קדיה מולודובסקי

פתחו את השער, פתחוהו רחב,
עבור תעבר פה שרשרת זהב:
אבא
ואמא,
ואח
ואחות
וחתן וכלה
במרכבת קלה.

פתחו את השער, פתחוהו רחב,
עבור תעבר פה שרשרת זהב:
סבא
וסבתא,
ודוד
ודודה
וניכדים ונינים
במרכבת פנינים.

פתחו את השער, פתחוהו רחב,
עבור תעבר פה שרשרת זהב:
אגס
ותפוח,
ודבש לקניח,
ורקיק צהבהב
על צלחת זהב.

פתחו את השער, פתחוהו רחב.

תרגום: פניה ברגשטיין

צוקער לעקער

עוגת טורט (ספוג) מזרח אירופית

אופן ההכנה:

1. הקצף (פיאנע): מקציפים את החלבונים לקצף תוך כדי הוספת הסוכר בהדרגה אל קערת המיקסר.
2. הכנת בלילת החלמונים: מוסיפים אל קערת החלמונים את כל שאר החומרים - אבקת אפייה, גרידת קליפות הלימון והתפוז, מיץ לימון. מערבבים היטב ומוסיפים לקצף.
3. מאחדים: מנפים את הקמח אל קערת הקצף ובלילת החלמונים. מערבבים בעדינות על מנת לא "לשבור" את הקצף.
4. משמנים ויוצקים: משמנים את תבנית האפייה בשמן או בחמאה. מגביהים את שולי התבנית באמצעות רצועה של נייר אפייה. יוצקים את המסה לתבנית.
5. מחממים תנור לטמפרטורה של 170 מעלות צלזיוס במשך עשר דקות. אופים את העוגה בתנור במשך כ-40 עד 45 דקות. יש לנעוץ קיסם בעוגה כדי לבדוק את מידת אפייתה. אם הקיסם יבש ולא לח, הלעקעך מוכנה. בסוף האפייה פותחים את דלת התנור ומשאירים את העוגה בתנור במשך כעשר דקות.
6. הופכים את הלעקעך על צלחת הגשה, מצננים ושומרים עליה באמצעות כיסוי "פעמון".

החומרים

- 13 ביצים
- 2 כוסות קמח
- 1½ כוסות סוכר לבן
- 1 כפית מחוקה של אבקת אפייה
- קליפת לימון מגוררת, ורצוי גם קליפת תפוז מגוררת
- 4 כפות של מיץ לימון טרי
- תבנית עגולה (רצוי עם חור, כמו ב"סיר פלא") שבהיקפה מניחים נייר אפייה (פרגמנט) להגבהת השוליים
- שמן או חמאה לשימון התבנית

הערות חשובות:

1. הצלחת עוגת הלעקעך וגובהה תלויות במידה רבה בהפרדת הביצים לחלבונים ולחלמונים, בהקצפת החלבונים ובבחישה כל שאר החומרים למסה.
2. רצוי לנפות את הקמח בנפה (או במסננת דקה) על מנת לרווח ולאוויר את גרגרי הקמח.

צוקער לעקער

תרומות שנתקבלו מיולי 2019 עד יולי 2020

50	פישמן שרה	50	גריצמן משה	600	אבידר יובל
200	פרי שרה	100	דובדבני רחל	200	אבן-חן צבי
300	פרידמן ברוניה	500	דקר יוסי	200	אבנון זיוה
100	פרידמן דוד	200	הוד איטה	150	אברהמי שמואל
100	פרידמן יורם	60	הלברשטדט אסתר	100	אובליגנהרץ אבי
100	קפלן אירית	200	וייסברוט ישראל		אוטולנגי אלדו וישראלה לזכר משפחת אברמסקי
100	קרן צבי ברוך	50	חן איריס	100	אוקון שרה
100	קרן ציפי	500	טומפסון דברת	100	אורבך מיכל
100	קרפ שושנה		טיול לירושלים	100	אושפיז יפה
100	רבינוביץ יוכבד	1,250	בהדרכת דני אדמון 18.7.2020	40	איתן ומלכה בורשטין
400	רובין צביקה ובינה	100	טננבאום מיכאל ורחל	500	אפלבוים שאול
120	רודגולד אלכסיס	300	יסעור עידית	180	ארבוס קובי
180	רודגולד מרדכי	1000	מאיר יהודית	540	בודוך חיה
300	רוזנברג צבי	200	מילשטיין יצחק	200	ביננשטוק שמואל
310	רוזנברג צבי	300	מנדלבאום בצלאל	250	בן דיאנה
50	רוזנשטיין פרידה	200	מנדלמילך דוד	200	בן-משה דני
400	רידר בלה	200	מצרי צילה	200	בר-ישראל שמואל
750	ריינהרץ זהבה	500	משולם לאה	500	בר דליה
	שוהם מיכל חזיו אסתר	300	נגר מירה	200	ברוש שרית
250	לזכר משפחת ניידין	100	נהיר ציפורה	400	לזכר יוכבד פלומנקר
100	שכטר מרים	200	ניישטיין נתן		ג'וספס ג'ודי
360	שמואלי מרים ואלי	2000	נשרי אברהם ומץ רבקה	100	גורודצקי דורון
50	שפירא דבורה	250	סולד צלינה	200	גורודצקי שוקי ולאה
Brigitte Waks Attal	1967	500	סלומון עליזה	200	גורני איתן ודניאלה
Ester and Hans Kastan	1653	200	סלע שרה ובהיר רגינה	750	גפרי הדס
Jeanette and Dan Oren	250	200	סער יצחק	100	גפרי ריקי
		200	פבלובסקי גריגור	100	

תרומות

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה עצמאית, חיה ופועלת בזכות חבריה בלבד. קיומה של העמותה מתבסס על עבודה בהתנדבות של החברים ועל תרומותיהם. אם ברצונכם לראות את העמותה פועלת, ואת "קול לובלין" יוצא לאור, אנו תלויים בנדיבותכם ובתרומתכם, ככל שידכם משגת.

ניתן להעביר תרומה באמצעות:

- שיק לפקודת "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם" ולשלוח בדואר אל בית הגזבר: **איתן בורשטיין, המרגניות 13, רמת פולג נתניה 4265213**
- או בהעברה בנקאית לחשבון "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם", **בנק הפועלים 12 סניף פולג נתניה - 771 מספר חשבון - 019876**

Donations

There is a long tradition of our association not to oblige people to pay for membership in the association, or for having "Kol Lublin". Running the association and especially issuing "kol Lublin" require however considerable financial expense.

If you feel that issuing "kol Lublin" and continuing the activities of the association are worthy and important, we rely on your generosity and freewill contribution to the "Lublin and vicinity Jewish Heritage Association".

Such donation can be effected either by:

- Bank transfer account of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association, Bank Hapoalim 12, Branch Poleg 771, Account No. 019876**
- A cheque in order of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association** mailed to **Eitan Burstein, 13 Hamarganiot St. Ramat Poleg Netanya 4265213, Israel.**
- IBAN: **IL 950127710000000019876**

לזכרם • צום אַנדענק • IN MEMORY

אסתר קיזל (לבית רוטנברג) ז"ל

11.1.2020 - 9.6.1928

אסתר קיזל נולדה בתל-אביב בסוף שנות העשרים. צברית תל-אביבית אמיתית, עם תמונות על חוף ימה של העיר הלבנה. ידעה ליהנות, לצחוק, לשיר ולרקוד לצלילי הרדיו המקרטע בקולי קולות עד לשעות הקטנות של הלילה.

סיפור חייה הוא סיפור תקומתה של המדינה; ה"אני" הפרטי וה"אני" הלאומי-ציוני התערבבו אלה באלה. אסתר הייתה בת בכורה להוריה - ישראל רוטנברג, יליד לובלין, ומרים ילידת ורשה. הוריה איבדו בשואה את כל משפחתם כמעט, ואת משפחתם החדשה הקימו בתל-אביב. אסתר הייתה הבכורה, ולאחר כשנתיים נולד אחיה חיים. התמונות מלמדות על חיי ילדות צנועים אך מאושרים: טקס הבאת ביכורים, גן העצמאות, כיכר דיזנגוף...

אסתר למדה בבתי ספר בתל-אביב. היא התגייסה לפלמ"ח ונלחמה בחטיבת הראל בקרבות הכניסה לירושלים - אישה לוחמת שהקדימה את זמנה. הוריה דאגו לשלומה וחששו למצבה בתקופת מלחמת השחרור. אחיה חיים יצא להכשרה בקיבוץ שער העמקים. בהיותו בן 17 נשלח יחד עם חבריו להגן על הדגניות: כדור חדר מבעד לקסדתו, והוא נהרג. כשניסו לבשר את הבשורה המרה להורים, האב ישראל היה בטוח שמדובר באסתר. נפילת האב הצעיר מוטטה את המשפחה. האב

הייתה תמיד אווירה של מסיבה והמון אנשים... הקולות האלה של אנשים רבים "חיפו" על המשפחה הקטנה והגרעינית שהייתה לנו. את אחיה איבדה אסתר בהיותו בן 17, את המשפחה של אביה מלובלין היא לא זכתה להכיר. גם משפחתו של בעלה ואבינו, צבי, לא שרדה את השואה.

וכך כתבה אסתר ב-2006 לאחר המסע לפולין יחד עם קבוצה של יוצאי לובלין:

נולדתי בארץ. כילדה שמעתי מפי אבי את הסיפורים על החיים בלובלין, ומפי אמי שמעתי את הסיפורים על ורשה. כעת היינו בפולין, וכל הסיפורים שבו ועלו - אבל בלי היהודים.

צירפתי למסע את בתי ישראל. זו הייתה לה הפעם הראשונה בפולין, ואני יודעת שהחוויה אשר היא עברה שם - לראות, לשמוע ולחוש את כל המקומות שהיהודים היו בהם ואת מקומות ההשמדה - השפיעה עליה מאוד.

תמיד חשבתי שרוב משפחתי מצד אבי, ישראל רוטנברג, הושמדה במיידנק - מרחק לא גדול מלובלין. אבל לפי ההסברים של עורך הדין יוסי דקר ושל מר רוברט קובאלק, הבנתי שהם הוצאו להורג בבלז'ץ הרחוקה או ביער קרנפיץ הסמוך ללובלין.

נסענו מלובלין לבלז'ץ באוטובוס נוח במשך כמה שעות, ואני ניסיתי לתאר לעצמי את מצבם אז, בחורף: בוודאי הריצו אותם רגלית מרחק רב, או זרקו אותם כבהמות באיזה אוטו משא שנסע בדרכים משובשות. ולאחר שהגיעו לשם, ירו בהם לאלפים; הם נערמו זה על זה, ודמם חלחל לאדמה הארורה הזאת. לכן אתר הזיכרון הנורא הזה בבלז'ץ השאיר בי רושם נורא. כיום מכוסה המקום כולו באבנים גדולות שחורות ושרופות ובמוזיאון מתקיימת תערוכה. קיבלנו הסברים על שקרה במחנה מפי רוברט. אחר כך עמדנו על מסלול גבוה ומרוצף אשר עליו חקוקים שמות ערי המוצא של הנרצחים והשרופים והבענו

את כאבנו העז בקריאת פרקי תהילים. עברנו בשביל שבין האבנים השרופות, וליד הקיר שנשא את המילים "ארץ, אל תכסי את דמם" הדלקנו נרות נשמה לזכר הנספים.

בבוקר שבת הלכנו להתפלל בבית הכנסת של "שיבת חכמי לובלין". המקום עצמו הוא עכשיו עלוב מאוד. אין יהודים שיבואו לבית הכנסת. יש ארון קודש ובו ספר תורה אחד וכמה שולחנות וספסלים. אני מתארת לעצמי שלפני המלחמה היה המקום מפואר יותר; אני מניחה שכאן התפלל סבי אהרון רוטנברג, נצר למשפחת המהר"ם מרוטנברג. במחנה ההשמדה מיידנק ראינו הר של אפר ועצמות השייכים לאלה שנשרפו בתנורים.

שמענו הסברים מפי רוברט קובאלק על המקום הנוראי הזה. המראות וההסברים השפיעו גם על הדור הצעיר יותר, כמו למשל על בתי ישראל; קודם היא רק שמעה על המקום, ואילו עכשיו ראתה במו עיניה את הזוועה.

אסתר נולדה בארץ, אך שורשי הזוועות שחוו משפחתה ומשפחת אבי בשואה היוו בסיס למימוש החלום הציוני. את החלום הזה היא הנחילה למשפחתה.

ראיתי את ההבדל בין האמא הצברית שלי לאימהות האחרות. "לא לפחד", אמרת לנו, "לצאת, לטייל, כי זאת הארץ שלנו". את הדאגות האמיתיות היא הדחיקה בלב פנימה.

מרים עם אחותה הגדולה פלה

מרים בנעוריה

ציפור קטנה / מרים ארבוס

עופי, ציפור קטנה,
דרך צלחה לארץ רחוקה
יחד עם הוריך וחבריך.
את לא יכולה לעוף לבדך,
כי את עדיין קטנה.

את יפה, ציפור קטנה,
כל הזמן מחפשת חברה.
לא סובלת בדידות,
את חברותית ומתוקה.
אל תסטי מהדרך,
כי מחכה לך דרך ארוכה.

עופי, עופי קטנטונת,
אבל תחזרי אלינו,
אנו ידידים שלך.
שמרי על עצמך,
אל תשכחי להביא קצת רוח קרירה.
מברכים אותך, דרך צלחה,
ציפור קטנה ומתוקה.

אותי, אך בד בבד סייע לי להבין את תעצומות הנפש שלך ואת החוסן הרב אשר נדרש לך כדי להתמודד עם אי-הסיפוק שחשת בחייך. הצלחת להסתיר כל זאת מאיתנו בצורה מושלמת והיית מוכנה לסייע ולעזור תמיד לבנייך ולנכדייך בכל דרך אפשרית.

מבין שיריך הרבים בחרנו בשתי שורות משירך "ציפור קטנה" אשר יונצחו על גבי המצבה שלך. חיפשנו שורות בעלות תוכן אופטימי. אני מוצא שורות אלו הן מצליחות לתאר אותך ואת הדרך האחרונה שנעשה כולנו, כמו גם את, לעולם הבא שכולו טוב. בעולם הבא, אם הוא אכן קיים, נשוב וניפגש עם בני משפחה וחברים ותיקים.

אימא אהובה,
נוחי על משכבך בשלום. אנו אוהבים ומתגעגעים.

בנך, **קובי ארבוס**

14.11.2019

ותמכת בכל דרך אפשרית - גם אם לעיתים האמצעים החומריים היו דלים.

בהלוויה ובמהלך השבעה הגיעו חברייך, מכרים ובני משפחה לחלוק לך כבוד אחרון ולהעלות זיכרונות מחייך. הבטנו באלבומי התמונות הרבים שלך מהתקופות השונות בחייך: מימי נעוריך והיותך אישה צעירה ועד לשנים האחרונות שהתגוררת בהן בהוד השרון. התמונות העלו בנו חיוך והתרפקנו עליהן. כמה יפה ומלאת שמחת חיים היית, וכמה זיכרונות נעימים את מותירה בליבנו.

תשוקתך לכתובה הייתה ידועה לנו. הכרנו את ספר זיכרונותיך מהשואה, ילדות אבודה, ואת השירים הרבים שכתבת ואת חלקם פרסמת. במהלך השבעה קראנו חלק משיריך. הסתבר לנו ששמחת החיים שלך אשר הכרנו וחוונו, סתרה את תוכן השירים המלנכולי ואת העצב הרב שנסקף מהם. הדבר העציב

מלאת אנרגיה, חום ונתינה לזולת. בחנוכה הדלקנו אצלה מדי יום את הנרות בחנוכייה יחד עם הנכדים והננינים. כמה אור הם הכניסו לביתה. היא כבר נחלשה, אבל לא ויתרה! "אני רוצה עוד לחיות", אמרה ונאבקה לחיות, להכניס שמחה ולהיות ביחד כמשפחה.

אימא הנחילה לנו ערכים של אהבת המשפחה, אהבת המולדת, נתינה ואהבה ללא תנאי. את כל זאת עשתה בשילוב הרבה תום, הומור ואמון בכל אדם, בחום ובאמפתיה מרובה.

**מוקדש באהבה לאמי האהובה והיקרה,
ישראלה אורנשטיין**

25.6.2020

חוץ מהתעניינות במורשת קרב היא גם אהבה הצגות על חיי היהודים בגולה, וכן קומדיות, בעברית וביידיש, טיולים עם נופים יפים. ומעל הכול, היא הייתה סבתא דואגת ומשקיעה באהבה גדולה, אדם פתוח וקשוב ושאפשר לספר לו הכול.

אסתר התמודדה עם תקופות לא קלות, ותמיד ידעה לקום ולהמשיך הלאה. אופטימיות, אמונה בטוב ליבו של האדם, סיוע לכל אדם, אהבה רבה - כל אלו הצעידו אותה קדימה. לטייל, לפגוש אנשים, ליהנות עם המשפחה... ועם זאת, אף פעם לא לדרוש דבר.

מלח הארץ, ערנית ומעורבת; עד לרגעיה האחרונים רצתה להמשיך ולמצות את החיים, להעניק לבני משפחתה ככל יכולתה. אסתר הייתה ציונית ללא מירכאות. אישה

ואיזו סבתא הייתה אסתר? כייפית, מרשה הכול ומשתעשעת, ובד בבד סבתא ואימא יהודייה. וכך כתב נכדה עידו:

זכיתי לקשר מיוחד עם סבתי, להקשיב ולהרגיש את החשיבות שהיא יחסה לחזון הציוני. היא העמיקה בשורשי משפחתה בפולין ובאורח חייהם, ודאגה לשמור על קשר עם צאצאי קהילתם באמצעות עמותות שונות. רגש עז במיוחד היה לה עבור צה"ל, כמי ששירתה בפלמ"ח ושכלה את אחיה חיים רוטנברג ז"ל. היה לה חשוב להשתתף בטקסי זיכרון ואירועי מורשת, לתרום לגולני, וגם להיות גאה בי על שירותי הצבאי. היא מאוד התרגשה בסיום קורס הקצינים שלי ובטקס קבלת דרגת הרב-סרן.

מרים (מרישה) דורפסמן ארבוס ז"ל

24 במאי 1935 - 7 באוגוסט 2019

כואב וקשה לדבר עלייך בלשון עבר.

חייך היו רצופי קשיים כבר מילדותך: זוועות השואה שהצלחת לשרוד יחד עם משפחתך, נישואיך הראשונים שלא צלחו, קשיי העלייה ארצה כאם חד-הורית עם שני ילדים קטנים (אחיי הגדולים מארק ודני), קשיי הקליטה כעולה חדשה, ההסתגלות לחיים בארץ, ובערוב ימיך ההתמודדות עם הקשיים הכרוכים בהידרדרות

מצבך הגופני. כל הקשיים ואבני הדרך האלו בחייך חיזקו אותך ועיצבו את אישיותך.

היית אדם אוהב בעל רצון לתת ולעזור לזולת. אישה יפה, אשת שיחה מעניינת בעלת יכולת לקיים תקשורת בין-אישית ברמה גבוהה ולהתחבב על הזולת.

היית חזקה ודומיננטית בחיי משפחתנו בכלל ובחיי בפרט. היית שם בכל השלבים, ליווית

קוראת משיריה באזכרה השנתית

אברהם וישגרוד ז"ל

2020-1922

אברהם נולד ב-2 בינואר 1922 בעיר לובלין. ביתו היה ברחוב לוברטובסקה מספר 40, הרחוב ששכנה בו ישיבת חכמי לובלין. הוא היה הילד החמישי מתוך שישה במשפחה. בהיותו נער צעיר נדד לוורשה ושהה בה בגפו במשך תקופה קצרה, אך חזר ללובלין לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בספטמבר 1939, משכבשו הגרמנים את פולין ופלושו ללובלין, שלוש פעמים ניסו לחטוף את אבא לעבודות כפייה. בכל פעם הצליח לברוח ולחזור לביתו. הוריו דאגו לו מאוד, והם הפצירו בו לעזוב את פולין ולברוח מזרחה: כיוון שהיה צעיר, היה נתון בסכנה גדולה יותר מאשר שאר הגברים במשפחה. אבא התרצה, ובלב כבד עזב את משפחתו וברח לעבר ברית-המועצות. הדרך הייתה רצופת תלאות רבות, ונדרשו תושייה וכושר המצאה כדי לשרוד. **לרגע לא עלתה מחשבה בליבו שלעולם לא יראה עוד איש מבני משפחתו.**

בבריחתו מזרחה הגיע עד לקזחסטן. הוא התחיל לעבוד והכיר את זו שלימים הייתה אשתו הראשונה, **אסתר לבית הופפנגרטן**. בשנת 1944 נולדה בתם **יהודית**.

ובשנת 1947 נפטרה. עתה אבא היה אלמן, מטופל בביתו היהודית בת השלוש ובחמותו בריינה. הם ביקשו לעזוב את פולין בהקדם האפשרי. לבסוף עלה בידם לקבל רישיון עלייה לישראל. הם יצאו ברכבת לאיטליה, ומשם הגיעו לחופי ישראל בספינה "גלילה". מובן שההפלגה הזו הייתה סיט מתמשך: האנשים ישנו בחדר ענקי אחד שהותקנו בו חמש קומות של דרגשי ברזל. רבים הקיאו, תינוקות בכו, בני זוג רבו. השייט היה קשה מאוד.

הם הגיעו לנמל חיפה והועברו למחנה העולים "שער עלייה". במחנה הזה הילדה הקטנה חלתה בדלקת ריאות ואושפזה בבית חולים. אבא היה בא לבקר אותה מדי יום כמעט. משהחלימה הילדה, הופנו למעברה בלוד. המעברה שכנה במחנה צבא בריטי מימי המנדט, ולימים הוענק לה השם "מחנה ישראל".

אברהם לא חיכה לניסים. הוא נסע ביוזמתו לעיר הגדולה תל-אביב ומצא מקום עבודה - מנהל חשבונות בחברה "פרדס". בחברה הזו הוא עבד עד לפרישתו לגמלאות. למעשה, הוא המשיך בעבודה חלקית ב"פרדס" גם אחרי שמלאו לו 70. בשל מאור

פניו וסבלנותו אברהם היה אהוב מאוד ומוערך במקום עבודתו. הוא גם נבחר לייצג את חבריו בוועד העובדים: הימים היו ימי קום המדינה, ורבים היו זקוקים לסיוע בפנייה למוסדות, ובעזרה בעניינים למיניהם. אברהם היה האיש שהם פנו אליו, ותמיד נענו ברצון ובשמחה.

בשנת 1959 נשא את **פני לבית פסקל**. לבת הקטנה שנולדה ניתן השם **מירי**, וזאת על-שם מרים - אימו של אבא שנפטרה בשואה.

אברהם שמח תמיד לקחת חלק בכל פעילות חברתית. הוא אהב תאטרון, בעיקר בידיש, והיה

קטע מהספד מול הקבר:

סבא,

כולם כאן, ואתה לא, ומאד קשה לתפוס את זה. בעשור האחרון היית מרכז הכובד שלנו, סלע איתן, עמוד תומך, נכס יקר מפז של המשפחה שאתה יצרת. הייתי נכדה גאה שמדברת בעיניים בורקות על הסבא החזק שלה, שאוהב לרקוד ולעשות חיים, שמתנדב, שאלוהים יודע איך תמיד מצליח לראות את חצי הכוס המלאה. אני מניחה שניסית חייך שהפגישו אותך עם החוויות הכי קשות שאדם יכול לשאת הן, בין היתר, מה שהכשיר אותך להיות האדם שהיית - חזק ויציב, שקט ומאוזן, מסתפק במועט, שמח בחלקך. פתאום אני מבינה שהיה משהו כמעט בודהיסטי באופן שבו חיית את חייך, ושבימדה רבה נהגת ללכת ב"דרך האמצע". תפיסת עולמך, שנמנעה מפרקטיקות קיצוניות או מזיקות, התמקדה בהתנהגות מועילה ותורמת לסביבה, ויצרה בתוכך את השלווה, את החיוביות, את המתינות ואת הכרת התודה שכל כך אפיינו אותך. לא התלוננת, לא התקטנת, לא השקעת אנרגיה במה שאין. תודה על שתמיד גרמת לי להרגיש רצויה ואהובה, על שתמיד היה חשוב לך לעזור ולתת מעומק הלב, על שתמיד ידעת להרגיע ולהזכיר לי מה חשוב באמת. אוהבת אותך וכבר נורא מתגעגעת -

נכדתך, **רוני תג'ר**

בכול וזכר את ימי ההולדת של כולם - לא קרה שהוא פסח על אחד מימי ההולדת. הוא גם סייע כספית לכולם בלימודים וברכישת דירה.

מוחו של אברהם היה צלול, והוא השתתף בכל האירועים המשפחתיים עד זמן קצר לפני לכתו. היה אהוב על כולם, ועד למותו בשיבה טובה (בהיותו בן 98) נעטף באהבתם ובדאגתם.

יהא זכרו נר לרגלינו.

הבנות: **יהודית ענבר**
מירי תג'ר

משתתף קבוע בטקסים דוגמת יום הזיכרון לשואה ולגבורה והאזכרה ליהודי לובלין.

אבא זכור לכולנו כאדם בעל מחויבות מוסרית וחברתית עמוקה. במשך עשרות שנים הוא היה מתנדב בבית החולים איכילוב. בהיותו בן שמונים החל להתנדב במוסד לביטוח לאומי, ושם עזר לקשישים למלא טפסים וכן הלאה כדי לקבל עזרה. כמו כן ביקר אנשים עיריית שאיש לא פקד את ביתם.

לבני ולבנות משפחתו - בנותיו, חתניו, נכדיו וניניו - אברהם היה אבא וסבא מושלם. הוא התעניין

Malca Burstein

Zucher Lekach

Torte Cake - Sponge Cake -- Eastern Europe Style

Ingredients

- 13 eggs
- 2 cups of flour
- 1 ½ cups of white sugar
- 1 level teaspoon of baking powder
- Grated lemon peel, and suggested grated orange peel
- 4 tablespoons of fresh lemon juice
- Round cake pan (ideally with a hole, like "the wonder pot" / "Wunder Topf"). You line the bottom and sides with baking paper to make the edges higher
- Oil or butter to oil the pan

Important notes

1. The key for a successful sponge cake and its height is the separation of yolk from the egg white, the whipping of the egg whites, and the blending of the rest of the ingredients together into a smooth mixture.
2. It is advised to sift the flour with a strainer, in order to air the flour lumps.

Instructions

1. Separate the egg whites and yolks in two different bowls. For the meringue (pianne in Yiddish): beat or whip the egg whites in a mixing bowl, as you add sugar gradually

2. Preparing the yolk mix: add to the yolk bowl all of the other ingredients – baking powder, grated peels of lemons and oranges and lemon juice. You keep mixing and then add this mixture into the meringue.
3. Combining: sift the flour into the meringue bowl which now also contains the yolk mix. Stir gently in order not to break the meringues.
4. Oiling and pouring: oil the round cake pan with oil or butter. Heighten edges of the pan using the parchment baking paper. Pour the mixture into the pan.
5. Heat the over to a temperature of 170 Celsius (340 Fahrenheit) for 10 minutes. Bake the cake in the oven for 40 to 45 minutes. Stick a toothpick into the cake to check how well it is baked. If the toothpick is dry and not moist, the cake is ready. At the end of the baking period, open the oven door and leave the cake to rest for about 10 minutes.
6. Turn over baking pan, so that the Lekach falls into a serving dish/plate, cool it down and put it under a cake dome.

Translation from Hebrew: Eran Hozias

פישל זילברברג, "טבע דומם: יין, חלה ותפוחים", 1933, שמן על בד, 84X97
המוזיאון היהודי היסטורי בוורשה

פישל זילברברג (1942/43 - 1909) Fiszl Zylberberg

אמן יהודי. צייר ואמן חיתוכי עץ. למד בבית ספר לאמנויות יפות בוורשה. היה חבר באגודת אמני הגרפיקה בפולין. הציג תערוכות יחיד בפלוצק, ורשה, לונדון ופריז. נספה באושוויץ.

Malca Burstein

LEKACH - Wreath of Creation

Lekach is a sponge cake. It is made with eggs, which give it its golden-yellowish hue. When making it, it is very important to separate the egg whites from the yolks and whip the whites separately. The meringue is called in Yiddish “*pianne*”. The height of the cake is dependent on the first steps: the whipping and the ratio between the flour and the sugar quantities. All of the secrets of making sponge cake were known to each Lubin or Eastern European housewife.

In my childhood, sponge cake was baked in a “Wonder pot” / “Wunder Topf” made from aluminum. After the baking, the wonder pot was turned upside down on a decorated round plate – wreath of creation! We welcomed the Sabbath or Jewish holidays that way. With the Lekach, the week days were forgotten, and the house was filled with an aura of holiness.

In the Israel of the 60s the Lekach took on different formats: For birthdays the cake was covered with a layer of chocolate frosting (margarine and cacao cream) and colored candies; other times it was covered with powdered sugar as white as the snow. This was the cake for the Sabbath, for a holiday or any other festive event. With it we concluded the final meal before the Yom Kippur fast, and with a slice of it and a cup of tea we resumed eating at the conclusion of the Yom Kippur fast.

We would eat a piece of Lekach with its aroma of grated lemon along with a cup of sweetened Wissotsky tea—this filled the hearts of those happy with their lot with this simple joy.

One of the lines in Kadia Molodowsky’s Yiddish poem “Efnets dem toyer” goes like this: “*Un a lekach a gailer Oif a goldenam teler*”. All my life, I knew the poem through the Hebrew translation of **Fania Bergstein** “Open the Gate”, and I didn’t realize that “the yellowish biscuit” referred to the Lekach.

Neta Avidar mentioned that the word Lekach appears in the Bible:

“Ki Lekach tov natati lachem, torati al tahazovu” (Proverbs 4, 2).

“For a good lesson I gave you, forsake not my teaching.”

Lekach (sponge cake) and Lekach (a good lesson), could be seen as spirit and matter. The lesson that the “Lekach” taught me is that this cake is the symbolic thread connecting the generations, my generation with the ones behind me and in front of me.

I hope my daughters will also bake their “Lekach” and see it as the connecting thread.

Open the Gate

Kadia Molodowski

Open the gate, throw it wide open,
Through it must pass a chain that is golden:
Papa,
And Mama,
And brother
And sister
And groom and bride
Riding in a light carriage.

Open the gate, throw it wide open,
Through it must pass a chain that is golden:
Grandpa,
And Grandma,
And uncle,
And aunt,
And grandchildren and great-grandchildren,
Riding a carriage of pearls.

Open the gate, throw it wide open,
Through it must pass a chain that is golden:
A pear,
And an apple,
And honey for dessert,
And a yellowish biscuit
Set upon a golden plate.

Open the gate, throw it wide open.

Translation from Hebrew: **Eran Hozias**

Shira Leibowitz Schmidt

How to find Holocaust documents

While researching this feature I was privileged to be able to make some discoveries of my own and was able to also add some new pieces to the puzzle of the personal histories of Tzipora Schoonmaker and Sara Peri. By searching the online www.Arolsen-Archives.org I found documents from the post-Shoah period that neither woman knew existed.

Anyone can access online these archives which are kept by the Red Cross in the city of Arolsen (Germany). There are 30 million documents related to people during and after the Nazi persecution and Displaced Persons (DP) camps.

To get their website in English just Google “Arolsen-archives English”, or go to the link www.arolsen-archives.org and click on the English option.

No login, no password, no registration, no cost is involved.

I did a search for documents of people of the hometown of the two women, Zakrzówek, and for documents related to the Polish birth names of the two women: Fella Rajcher and Sabina Klajman, Tzipora and Sara respectively. I found many records from the period 1945 to 1949, when Tzipora and her family sailed for the U.S. and Sara and her mother and step-father sailed

for Israel. When I shared the documents with the women, their appreciation was gratifying.

“I am so excited. You can’t imagine how surprising this is. This is like proof of what happened after the Shoah. I have nothing from that period. I had no idea that these records were made... and kept. And now we can see them!”

“Thank you, Shira. Thank you. You did something great for me. Now in my old age, I have naches that I am learning about some aspects of the early years of my life that are coming to light. First Chana Zinger found my friend from the Lublin orphanage, and now you, Shira, found documents from the period after the orphanage.”

Another source of information is the archive in Yad Vashem, also accessible online via the Yad Vashem website. Pages of Testimony have been filled out by survivors for members of their families who perished in the Shoah. Anyone can look for these pages from the Central Database of Shoah Victims’ Names

Close to 4,800,000 of the six million Jews murdered by the Nazis and their accomplices are commemorated the Yad Vashem database which can be searched by anyone, anytime.

DP CARD found by Shira Schmidt for Fela Rajcher (today Tzipora Schoonmaker) dated Oct. 1945, www.arolsen-archives.org

Displaced Person DP card found by Shira Schmidt for Sara Peri (then Sabina Klajman in 1948), www.arolsen-archives.org

the Lublin ghetto and Auschwitz. Minna went to work in the Lublin orphanage and took the initiative to meticulously keep a diary in Polish describing the children and their activities. Minna married and went to live in Eretz Israel. The diary eventually made its way to Yad Vashem in Jerusalem, was translated into Hebrew and English, and was published in 'Kol Lublin.'

Denouement

Chana Zinger showed the passages in the diary to Tzipora and arranged to bring Sara Peri to Jerusalem for a reunion with her long-lost friend. Chana brought the video expert from the Ganzach Kiddush Hashem, Tova Yoskovich, to record the emotional meeting of the two women. The entire saga is now being edited on film by the Ganzach Kiddush Hashem and will have its premiere during the year.

I spoke with Tzipora Schoonmaker the week before Pesach. She had made Aliya to the neighborhood of Har Nof, Jerusalem in 1991. "Mrs. Chana Zinger, with her thorough research, has filled in the missing parts of my childhood. In 'Kol Lublin' she found the diary of Minna Halberstadt and the letter of Sara Peri searching for me. Due to Chana's research, I have been able to fill in the blanks of what happened to me during that period of my life that was a mystery," said Tzipora appreciatively.

Tzipora and her family left Germany in 1949, and were sponsored by relatives in Brooklyn. She went to school in Brooklyn and then in New Jersey. She married and they had three children, two daughters and a son, all of whom she is proud. She is active hosting shiurim in her apartment in Har Nof, Jerusalem. One of the high points of her week is going to daven

seated left to rt. zipora Schoonmaker & Sara Peri;
standing left to rt. Chana Zinger & Tova Yoskovich, of Ganzach Kiddush Hashem

at the Kotel every Wednesday for the entire day. She is a well-recognized figure there, and a source of encouragement to many. She told us that not being allowed during the corona lockdown to go to the Kotel was a hardship for her. Meanwhile, she keeps up her baking of challas, seven or eight each week, for the Tomchei Shabbos organization that distributes them in Har Nof and is punctilious about the mitzvah of *hafrashas challa*.

Faith after the Holocaust

When asked about the subject of faith after the Shoah, Tzipora explains that she feels Hashem in every aspect of life. "When I was in Majdanek, I escaped the dreaded daily line-ups because Hashem held my hand and led me to a safe place to hide. Then when the Russians liberated the camp and the Germans fled, they didn't just leave us children. They wanted to finish us off. The S.S. took us, along with the old and sick, on a bus to shoot us in a forest. That's when the Soviet tank collided with our bus and the soldiers took us on their tank to the Lublin Red Cross. It is clear to me that Hashem helped me to survive that terrible period." She added that despite the Nazi efforts to destroy Jewish children, Hashem has blessed her, and there are now four generations of her family leading a religiously observant life. Tzipora also recalls an experience that left its mark on her when she was about ten. During the post-War period when her family lived in Germany, she became ill and her parents sent her to recuperate in Switzerland. There she lived with a very Orthodox family. "Their way of life was so beautiful to me that it

left a lasting impression on my neshama. I think that was where the desire was sown in me to strive, decades later, to emulate and adopt that frum way of life."

Between Sara and Tzipora they have several dozen grandchildren and great-grandchildren. After Sara Peri was brought by Ganzach Kiddush Hashem to meet her old friend Tzipora, in the latter's Jerusalem apartment, the two women could not meet again because of the corona restrictions. However, those restrictions and challenges pale in comparison to what they suffered, and overcame, in their childhoods. Just speaking to them and hearing the optimism in their voices is a source of encouragement and *chizuk*.

Shira Leibowitz Schmidt, Netanya

Leibowitz.Shira@gmail.com

The Ganzach Kiddush Hashem in Bene Brak is collecting testimonies and artifacts from the Shoah.

www.ganzach.org.il

Mobile: 972-52-7606080

Tel. 972-3-5703018

ganzach@ganzach.org.il

Documents like the ones I found post-War for Sara and Tzipora can be accessed at www.Arolsen-Archives.org

to cover her up. Other times she would spend whole days in the barracks under blankets. She described the soup they were given to eat as “sewage-like.” One time two women escaped Budzyn. If this had discovered at roll call, the Nazis would have killed four women, two for each escapee. So when the women lined up for roll call, Sara and another child were raised up pretending to be the missing women. A kerchief was put over the head of each of the two children, so the SS could not see they were youngsters, and thus the ruse was not detected. This saved four women from being murdered.

Another nightmarish memory of Sara was witnessing scenes no child, or adult, should ever have to see. “The camp commandant, Reinhold Feix, was known as being sadistically cruel. One night they told us to lineup outside the barracks. In the middle of the lineup was a Jew who had been accused of stealing some cabbage from the storeroom. They told him to take his clothes off and to crouch down on his knees. They shot him. I remember the blood splattered in the snow.”

Commandant Feix was unpredictable. One time he came across Sara, who was blond with blue eyes, outside the barracks. She was scared stiff. He asked her whether she was afraid of him and she shook her head motioning “no.” He then told her to follow him to his office where he gave her a bag of sugar and loaf of bread. When she came back to her barracks, she found the other women in tears, thinking she would never return. When they saw what she had brought, they considered it such an unusual turn of events that they related to her as a “cameo.”

“In the fall of 1943 the Germans conducted a large Aktion in Majdanek and its subcamps involving mass murder of Jews. Josef Leipold, SS commander of Budzyn, refused to allow the inmates to be included in the Aktion, even though it was a subcamp of Majdanek. He claimed that his Jewish workers should be spared because they were needed alive for production for the German war effort.”

Towards the end of the War, Sara and her mother were transferred to nearby Majdanek. “My mother was the only thing I had in the world, and I was the only thing she had.” They sent her mother to Auschwitz and eventually her mother reached Bergen-Belsen. Sara was still in Majdanek when the Russians came in July 1944. It is Sara who remembers how she and other children, including Tzipora, along with the elderly and sick prisoners were sent out on a bus by the SS who, it seems, intended to kill them in the forest.

Explained Sara: “The bus ran into a Soviet tank. The S.S. who were guarding us ran away, all the while shooting at us. The bus windows were shattered. We dove for cover. Then I crawled out of the damaged bus, and found myself looking up at an armed Soviet soldier. He bent down, picked me up, and lifted me high on to the turret of his tank. That is how we children entered Lublin. The war for us was over.”

Nevertheless, from July 1944 in the rest of Europe, the War and the mass killing of Jews would still continue, with hundreds of thousands of Hungarian and other Jews being murdered until the spring of 1945.

In Lublin, the Jewish community slowly had begun to pick up the pieces. For the many orphans straggling into the city, they set up an orphanage. It was there that Tzipora and Sara were “reborn.” They had no parents, or so they thought, but they had food, a bed, clothes, and warmth--physical and emotional.

Sara Peri related parts of her story in previous issues of Kol Lublin. I asked Chana Zinger how she came across Sara Peri’s story in Kol Lublin. She explained, “It was hard work. After interviewing Tzipora, I searched archives for information about Zakshovek, Budzyn, Majdanek, Lublin, and the post-Shoah orphanage. I learned that there was an annual yearbook called ‘Kol Lublin.’ In the 2011 issue, I found a translation into Hebrew and English of the Polish diary that Minna Halberstadt (Kaplan), one of the counselors in the orphanage, wrote describing each child in her care. There were even photographs of the children. Among the children listed was Fella Rajcher.”

Fella Rajcher from Zakshovek. Fella was at Majdanek with her parents. There they were separated. A Russian tank smashed the bus in which the Germans were transporting the children. This is how Fella was saved. Tall for her age, a quiet pleasant child. Very clean. Looks after the younger children

Chana Zinger read the diary to see whether there were other children from Zakshovek, and came across the name Sabcia /Sabina/Sara Klajman:

Sabcia Klajman from Zakshovek. Sabcia was at Majdanek, where she was separated from her mother. She was saved by the Russians, when a Russian tank smashed the bus in which the Germans were transporting the children from Majdanek. She is lethargic and small for her age. She is quiet and well-behaved. She arranges her clothes very neatly before going to bed.

Chana Zinger relives the moments of her exciting discovery. “Hoping against hope, I contacted the editor of ‘Kol Lublin,’ Neta Avidar, to ascertain whether and where I might find this other girl from Zakshovek. I learned that Sabcia Klajman was now Sara Peri, living in the Tel Aviv suburb of Givatayim. I also found a letter-to-the-editor of ‘Kol Lublin’ in which Sara Peri described the orphanage and wrote that she would like to find the girl from her hometown of Zakshovek who was with her in Majdanek and in the orphanage. Her friend’s name was Fella Rajcher. I went back to Tzipora with that letter and, sure enough, Fella Rajcher was indeed Tzipora. I immediately contacted Sara Peri and planned to arrange a reunion.”

The concerned counselor - Minna Halberstadt

The youth counselor, Minna Halberstadt (later Kaplan), was in charge of the youngest group in the Lublin orphanage. Minna was the daughter of Rav Shlomo Halberstadt, who had been the secretary of Yeshivas Chochmei Lublin and president of the Kehilla in Lublin. Rav Halberstadt, hy”d was murdered during the Shoah. She and her sister Hadassah survived

what transpired in her life from infancy through the period in two concentration camps, where she was together with her mother. However, mother and daughter were separated when the Russians approached Majdanek and Tzipora had no memory of what happened after that, until the missing pieces were recently filled in due to Chana Zinger's research.

Tzipora's parents, Avraham and Cesia (Tsirel) Rajcher, were among the 800 Jews in the town of Zakshovek. In October 1942, the Nazis slaughtered fifty children, along with the elderly and disabled. The Rajchers fled and hid with their four-year-old Tzipora in the nearby forests. Somehow, Tzipora and her mother became separated from her father. Mrs. Rajcher and Tzipora survived as long as they could on berries and whatever they could find until the weather became so cold that Tzipora practically froze. Her mother, in desperation, sought shelter with a Polish family, who helped to "defrost" the barely breathing child. Tzipora and her mother were sequestered in an alcove. Tzipora had to keep silent lest she give away their hideaway; sometimes her mother had to muzzle her mouth. Later on, it took her a while to relearn the ability to talk. When the Nazis began searching for Jews in hiding, the Polish family was fearful and Tzipora and her mother returned to their town of Zakshovek. When the deportations began, the two were taken to the forced labor camp Budzyn, not far from Zakshovek.

As a child, Tzipora was particularly in danger. The Nazis usually killed the children for two

reasons: they represented the future of the Jewish people, and they were not useful as slave labor. Tzipora's mother was useful: she worked in the kitchen of Budzyn. Tzipora tried to hide as much as she could, and hide she did. Sometime in 1943, her mother, with Tzipora tagging along discreetly, moved to the large, infamous extermination camp, Majdanek. Recently someone commented to her that, "Auschwitz was summer camp compared to Majdanek." Mother and daughter managed to hang on to life in Majdanek. Tzipora's mother had a good position in the kitchen in the camp and was able to sneak food to others, helping them to survive.

The Soviet Army coming from the east entered Majdanek in July 1944, liberating it section by section. It was the first major concentration camp liberated by the Allied Forces. The Nazis managed to march over a thousand prisoners westward toward Auschwitz. Tzipora's mother was among those transferred to Auschwitz. Tzipora remained behind, and somehow wound up in an orphanage in Lublin. But how did she get there and what she did she do until her father found her almost a year after Majdanek was liberated? That part of her life was a blank.

From her father she learned the dramatic story of how he tracked her down after the War in Europe ended in the spring of 1945. Avraham Rajcher had survived Auschwitz, where he had been imprisoned, unbeknownst to his wife and daughter.

"My father told me that he said to himself, 'I have no wife and no daughter, I might as well

go to Eretz Israel.' Therefore, he boarded a train to a port to leave for Mandate Palestine. On the train, he overheard men saying that many children who survived the camps were taken to the Red Cross who transferred them to the orphanage in Lublin. Therefore, he changed his plans and went to Lublin, to the Jewish orphanage. The director of the orphanage showed him around, but he did not see me. With a heavy heart, he thought he would then continue with his plan to go on to Eretz Israel. But he gave one more try and asked the director whether there was any place in the building where there may be more children. She said there might be some on the second story. He went upstairs and there he saw me sitting by the window sewing. They would not let him just take me. He had to prove some way that I was his daughter. I had a birthmark and that was how he persuaded the director to let him take me out of the orphanage," explained Tzipora.

Father and daughter left information about where they were headed. Subsequently, Tzipora's mother, having survived Auschwitz, also made her way to the Lublin orphanage and was redirected to meet up with her husband and daughter. They returned to Zakshovek to try to recover what they could, but there was nothing left. Therefore, through the Jewish Agency, the threesome made their way to Germany where Tzipora's father started a pawnshop in Traunstein, near Munich. He did well, eventually having an apartment, a car, and even a house cleaner. Tzipora's younger sister was born in 1946 and three years later the family of four joined relatives in Brooklyn.

Not only was Tzipora ignorant of how, at age five-and-a-half, she got from Majdanek in July 1944 to the Lublin orphanage, but she remembered nothing of the months she spent in the orphanage until her father found her sometime later that year. "I blanked out those memories because those were years that were very unsettling for me," she reiterated.

That is where the historian Chana Zinger's detective work comes into the picture.

Sara was born in Zakshovek on the Seder night in 1939. Her grandfather, Rabbi Moshe Lehrman, had been the Rav of the kehilla. In 1938, her father had gone to Tel Aviv to try to get a "Certificate" so the family could make Aliya and join his brother there. It was in vain. He returned to Poland. But he sent photos from Zakshovek to family in Eretz Israel: "This is my kallah", "This is my new daughter." Consequently, later in life Sara found these photos with her Tel Aviv relatives and has these treasured mementos of life before the Shoah. Sara's father passed away early in the war. Her grandparents were taken to concentration camps and murdered. She and her mother were taken to a ghetto and from there to the Budzyn forced labor camp nearby which had a production line for the German war effort. By then Sara was four years old and has sporadic memories.

Since the camp staff did not suffer children lightly, Sara had to keep out of sight. While her mother went to work sewing uniforms for the Nazis and striped uniforms for the prisoner, Sara hid in corners, or in barrels of cabbage. The other women would put potatoes over her head

Shira Leibowitz Schmidt

Reunion After 73 Years

It isn't often that Kol Lublin acts as a "shadchan" to reunite survivors of the Shoah. Below is the story of how Kol Lublin was instrumental in the reunion of two little girls, now grandmothers, who last saw each other in the Jewish orphanage of Lublin in 1946. Both were "graduates" of Majdanek, among the few children under the age of six who survived.

The two girls were both from Zakshovek (Polish spelling Zakrzówek), southwest of Lublin. Sara Peri was born Sabina (nicknamed Sabcia, pronounced Sabcha) Klajman. Tzipora Schoonmaker was born Fella Rajcher (pronounced Raicher).

Readers of Kol Lublin may remember Sara Peri's autobiographical sketches that appeared in several issues of Kol Lublin. In one issue, she wrote a notice that she is searching for a girl named Fella Rajcher who was about five years old, like Sara herself, when they were both taken to the Lublin orphanage in the summer of 1945 as the Russians liberated Majdanek and the Lublin region.

The unlikely reunion came about because of the perseverance of an experienced Holocaust researcher, Chana Zinger.

Tzipora Schoonmaker's Odyssey

"As a historian," explained Chana Zinger, "I have been interviewing Holocaust survivors for decades, in the framework of Ganzach Kiddush Hashem, the organization in Bene Brak which

is like Yad Vashem in Jerusalem. The Ganzach focuses on Holocaust victims and survivors who were shomrey Torah u'mitzvos. I was asked to interview a woman survivor who had an unusual story as one of the few children who survived the Majdanek concentration camp, near Lublin. I listened to and recorded her testimony, and came away from that interview puzzled by many questions."

The interviewee was Mrs. Tzipora Schoonmaker, of Har Nof, Jerusalem. How could five-year-old Tzipora survive Majdanek? That camp, notorious for cruelty, was among the first to be liberated by the Russians in July 1944, a half year before the Red Army liberated Auschwitz in January 1945.

Tzipora or Fella was a one-year-old toddler in Zakshovek in 1939 when World War II broke out. Tzipora remembers nothing of her childhood. "I probably blocked it out, it was so painful." Her earliest memories begin around age eight, when she was reunited with her parents after the Holocaust and they moved to Germany in 1946. She learned from her mother

Sara Peri, age five, holding a doll, bottom row third from right, Lublin Orphanage

Reunion after 73 years, Left Tzipora Schoonmaker (Fella Rajcher); rt. Sara Peri (Sabcia Klajman)

Andrzej Titkow

Crowdfunding Appeal

The aim of my film "LUBLINERS" is to restore the distant memory

Lublin has always been a city of many cultures, and the life of the Jewish community for centuries has been inseparably linked with its history. And suddenly, a third of the population disappeared from the urban space. Jewish Lublin ceased to exist. The remaining void cannot be fulfilled. Everyone suffered a severe loss. The Jewish community lost their city and Poles were deprived of their neighbors. Lublin has become different, poorer, orphaned. I ask myself, what can we do to fill this void? There is only one way. We must remember. The aim of my film "LUBLINERS" is to serve this very case. Its aim is to restore the distant memory.

In today's Poland it is an inconvenient and sensitive topic. Therefore, it is difficult for me to raise any funds from state institutions. For this reason, I have to look for sources of financing outside of Poland. On that account, I appeal to everyone who is not indifferent to the idea of tolerance and giving testimony, for help and support. As a Nobel Prize Winner, "The Magician of Lublin", Isaac Bashevis Singer wrote: *"The past is not lost. An image from years ago remaining present somewhere in the fourth dimension and it reached*

you in that moment." For that reason, I hope "Lubliners" will help us to bring back all these elements stored in the fourth dimension, and reveal them back to us here and now.

I will be grateful for your contribution. In this case, every penny matters. All details you may find on my crowd-funding site:

<https://pomagam.pl/jso3n70o>

אנדז'יי טיטקוב

בקשה למימון המונים

מטרתו של הסרט שלי, "לובלינאים", היא לשמר את הזיכרון הרחוק.

את כל היסודות הטמונים בממד הרביעי ולגותם שוב לפנינו כאן ועכשיו.

אהיה אסיר תודה על תרומתכם. במצב העניינים הקיים כל שקל חשוב. את כל הפרטים תוכלו למצוא באתר מימון ההמונים שלי:

<https://pomagam.pl/jso3n70o>

לובלין הייתה תמיד עיר אשר כללה תרבויות רבות. במשך מאות שנים חיי הקהילה היהודית היו חלק בלתי-נפרד מההיסטוריה של העיר, ולפתע נעלם שלישי מאוכלוסייתה. שלישי ממרקם החיים העירוני אבד. לובלין היהודית חדלה להתקיים, ואת החלל הריק שנפער אי-אפשר למלא. זוהי אבדה קשה. לובלין השתנתה, הידלדלה, התייתמה.

שאלתי את עצמי: איך אפשר למלא את הריקנות הזו? יש רק דרך אחת לעשות זאת: לזכור. מוטלת עלינו חובת הזיכרון. מטרת הסרט שלי "לובלינאים" היא לשמר את הזיכרון הרחוק.

בפולין של היום זהו נושא רגיש ומטריד, ולכן קשה לי לגייס מימון ממוסדות ממשלתיים. לפיכך עליי לחפש מימון כספי ממקורות הנמצאים מחוץ לפולין. אני פונה בבקשה לעזרה ותמיכה מכל אחד שאינו אדיש לחשיבות של סובלנות ותיעוד. הסופר יצחק שבביס זינגר, חתן פרס נובל ומחבר הספר "עושה הנפלאות מלובלין", כתב כך: "העבר לא אבד. דימוי משנים עברו נשאר נוכח במקום כלשהו בממד הרביעי, והוא הגיע אליך עכשיו".

אני מקווה שהסרט "לובלינאים" יעזור לנו להשיב

great grandmother Nechama Borensztajn was born on Nadstawna Street. One that my mother and grandmother were born on and many others were born, lived and worked on: Szeroka Street - an iconic street in Jewish Lublin.

There's something sacred in the act of physically putting the letters in place to form Yiddish words in a place where the Jewish culture was wiped out. They have not been together in those combinations for a long time. I imagine if they could think they would be grateful that someone remembers.

After I laid out the street and place names (we put a few places in as well, including *Yidische Brom*, or *Jewish Gate*, one of the old names for Brama Grodzka) Robert printed them out with ink so we could check for mistakes. Before pushing down the lever on the old machine to ink the fonts he said,

“They’ve been waiting a long time.”

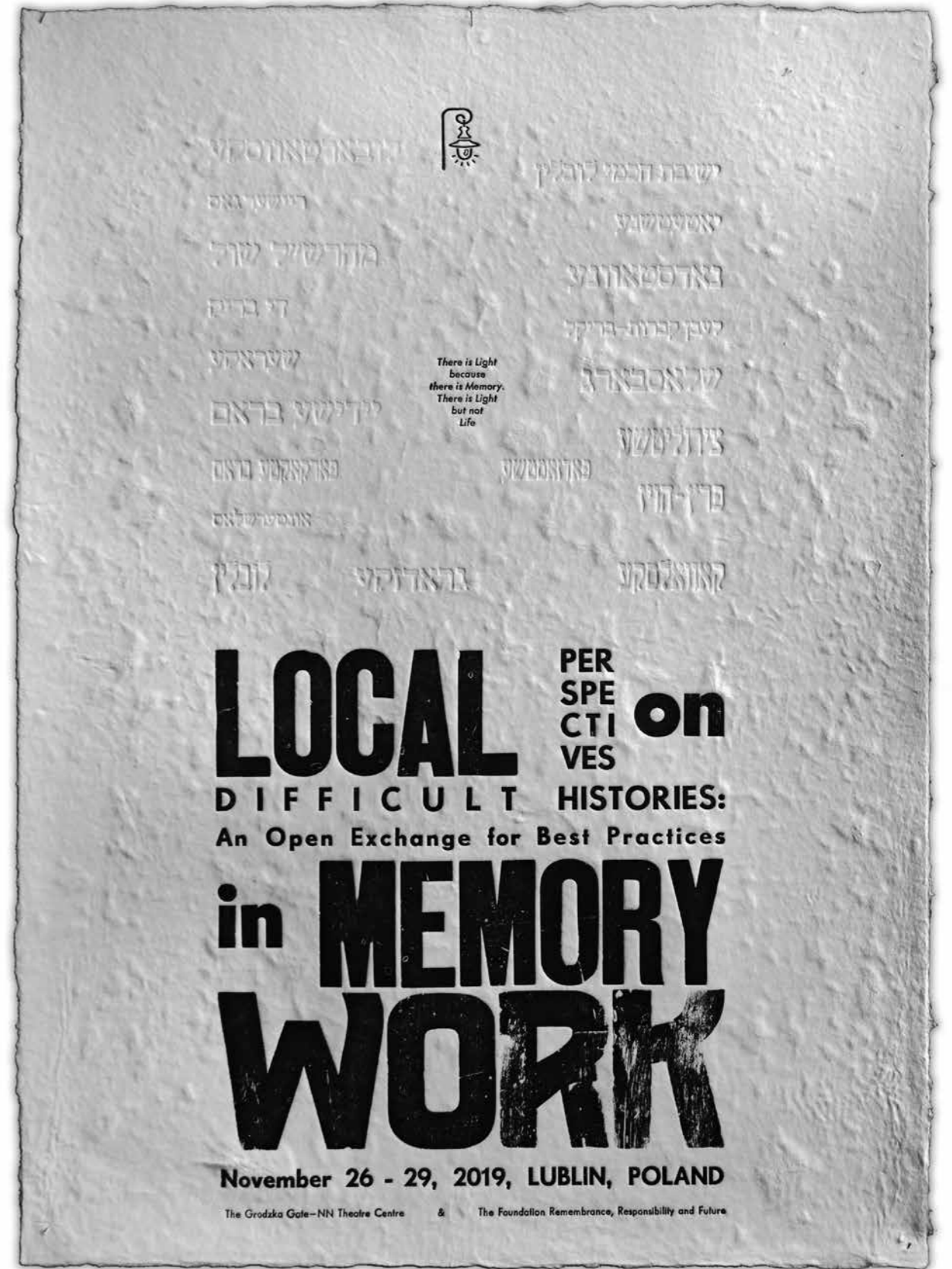
“They?” I thought to myself “Who is he talking about? Is someone waiting here?”

And then it hit me. He was talking about the fonts. These fonts, which had miraculously made it out of Europe and gotten to Israel, had traveled back to Poland, but had not been used, perhaps for eighty years. The first time using them would be to recall those distant, now-destroyed places where our families used to walk. He paused before dousing them with ink.

At one point, when pointing to the poster Robert used the term “podzamcze,” which means “under the castle.” That’s the area of Lublin where the majority of Jews once lived; it was mostly destroyed by the Germans after they sent 28,000 Lublin Jews to Bełżec. Again, at first I was confused, *why are you saying, podzamcze and pointing to the poster?* Then I realized he was pointing to the empty space on the poster and for him empty space and *podzamcze* are synonymous.

Robert explained that the poster with the embossed street names would remain in Lublin and that Seminar participants would take home originals on regular, thin poster paper (each one printed out by hand and thus a unique original, not a copy) that did not contain the Yiddish street names. They would remember that they had seen the poster with the names here in Lublin; those streets exist only in memory, and, sadly, that is how it must remain.

June 2020

EVZ Poster

He decided to relegate the title to the bottom part of the poster and leave space a big space above with only our logo and our quote taking up small parts of that space.

Robert noted that a “normal” poster would not include so much empty space but that any poster about Lublin must contain empty space. Since I had just met him, I was blown away by this statement of a profound yet simple truth.

Lublin has a hole in the middle of her heart where the Jews should be, and a literal empty space where my ancestors and yours lived for centuries. That emptiness must be recognized.

Robert then turned his attention to the words down below. He didn’t just pick out some font that looked nice, as you might expect a designer to do. He came upon the idea that the words in the title of the Seminar were like characters in a play and the fonts were the actors playing the parts. The first actor to be cast in a leading role was “Work”. For “Work” he used one of the oldest fonts called *Renaissance*.

“*Renaissance*, has gone through a lot,” Robert told me. “You can see all its scars. Fonts don’t lie. They can’t lie. You can see all their holes and imperfections. They tell a story.” Who better to tell this story than these old letters, witnesses to memory?

“Memory” is a little younger than “Work” but still played by quite an old font.

The logo of the Seminar was the lamp that burns 24/7 in memory of Lublin’s Jews; the lamp at the top of the poster illuminates the empty space. And in very small letters a quote by Brama’s Deputy Director-actor and storyteller Witek Dąbrowski: “There is Light because there is Memory. There is Light but not Life.” This quote about Light sits under the light in the empty space.

Perfect, right?

Not yet.

I don’t know how familiar you are with Dom Słów,* but they make paper there. A woman named Sylwia is in charge of this and she gave Robert some beautiful rough pieces of thick, poster-sized paper and that gave him an idea: why not emboss (to stamp without color) the names of the non-existent streets in the empty space? Because Dom Słów has Yiddish fonts he had the idea to do this in Yiddish, but he did not feel he had the right or the knowledge to put those Yiddish letters together and so he asked me to help.

I don’t know why it was so gratifying—picking out the letters one by one to form the names of the streets and places that made up the landscape of my ancestors’ city-Lublin: Picking the letters out of an old typography box and then forming the names in Yiddish-backwards so that Robert could print them forwards. Forming names of streets that no longer exist. One that my great-

Me looking for fonts

Leora Tec

The Eloquence of Empty Space

- *A moving memorial of the path many of our ancestors were forced to take to the Umschlagplatz.*
- *A yearly reading of the names of Jews in the Lublin ghetto.*
- *A remembrance of one small boy - Henio Żytomirski.*
- *Bartek giving educational workshops.*
- *Tadeusz doing genealogy research.*
- *Witek bringing an Isaac Bashevis Singer story to life.*

All these are things that we have come to associate with Brama Grodzka-Teatr NN—the organization in Lublin that remembers our ancestors.

What I learned last November is that Brama Grodzka’s culture of remembrance, and reverence for our lost ancestors runs even deeper than I knew.

Last November I was honored when Brama Grodzka Director Tomek Pietrasiewicz asked me to co-chair an international Seminar in partnership with Germany’s EVZ Foundation, together with Dominika Majuk of Brama’s education team. The title we came up with was a long one: “Local Perspectives on Difficult Histories: An Open Exchange for Best Practices in Memory Work.” We would host forty people from all over Europe and beyond working to preserve the memory of victims of National Socialism: Jews, Sinti and Roma; the disabled; forced laborers, etc.

It was an inspiring gathering and we wanted to commemorate it with a poster, so Dominika asked Robert Sawa, Brama Grodzka’s visionary typographer at Dom Słów (the House of Words)*, to come up with an idea. Because Yiddish words became part of the concept I was brought in to help (see photo of the finished poster) and was privileged to have a glimpse into Robert’s thought process.

Robert told me he was taken aback by the length of the title, which he described as, “a dramatic and sad situation!”

* Dom Słów or the House of Words:

Dom Słów is the renovated printing house saved by Tomek Pietrasiewicz, Director of Brama Grodzka-Teatr NN. It contains rare turn of the 20th century printing machines. All posters for Brama Grodzka and Dom Słów Events are typeset and printed on site, usually in limited numbers.

Robert Sawa at work

Street Names Set to be printed

Tzvika Shulman

From the Chairman's Desk

Dear Lubliners,

Seventy five years have passed since the end of World War Two. Our community, our families, the families in the vicinity and almost all of the Jewish population has perished. Most of them - the survivors and those who left their place of residence before the war - were united after the war and created communities of descendants in Israel and in other parts of the world. Their purpose was to remember, to console, to support, to grieve, to embrace, to talk and to associate in feelings. I am convinced that they, the first generations of war, didn't believe that even after 75 years their children and their grandchildren will continue their way and persist in the activity of Lublin and vicinity Jewish Heritage Association.

This year 2020 was marked by the Corona virus pandemic. Nobody expected such a year. The corona started spreading around the world in November 2019 and reached Israel in March 2020. This contagious and very dangerous new disease (especially to the elderly) caused an almost complete shutdown of the entire country. People shut themselves in their home in accordance with instructions, and all social activities stopped.

The social distancing which the corona imposed canceled all the conventional and special activities we had planned for this year. Thus, the meeting between teenagers from Lublin and Rishon Lezion and members of our association, which was to be held in April 2020, was canceled. The annual Remembrance Day in the Nachalat Itzhak Cemetery, which is held in the Holocaust Remembrance Day near the Monument of those killed in Lublin and Majdanek, could not take place. The traditional annual dinner of the descendants of Lublin and its vicinity was canceled, as was the day trip of the association members, which was to be held in Ashdod. Even our annual convention, which is held every year in November, had to be canceled due to the requirement for social distancing. With the restrictions, we understood that we had to obey the instructions. We knew that we have a strong wish

among the members of the association to be creative and to hold our events in a new format.

The annual convention at November 14, 2019 was a fitful end to a year packed with activities. The convention was held again at the Museum of Rishon Lezion, the sister city of Lublin. The Polish ambassador to Israel, Mr. Marek Magierowski, honored us with his presence and made a warm and optimistic speech in perfect Hebrew. In the convention many Polish guests from Lublin participated, some members from the "NN Theatre" and many members of our association. The assembly was characterized by optimism, due to the fact that there were many youngsters among the participants. We felt at that moment that we had found the right and balanced new style for the continuation of the association's reunion meetings.

I believe that thanks to the successful convention, and thanks to the numerous activities held throughout 2019, all the members of the Committee are motivated to make 2020 also a successful year. We held the remembrance ceremony at the Holocaust Remembrance Day by means of Zoom, and the number of participants (about 130 people) was larger than at the Nachalat Itzhak ceremony in the past. We found out that thanks to Zoom many members who live far away, even abroad, joined the ceremony. Members of the association and their children participated in the ceremony, which was very distinguished. The ceremony was prepared only by the Lubliners and their families, special thanks to **Ita Fishberg**.

Before the corona shutdown, at the beginning of February 2020, a cheese and wine evening sponsored by Malka and Eytan Borshtein was held for the third-generation members of the association. The purpose was to hold a kind of "integration" event of the young of the association, and with that in mind, we chose a content that the young (in age and in spirit) like. The "Shaked" company hosted the event, and the young returned home swaying and happy. I hope that there will be more events of this kind.

We had a debate about the annual Polish dinner. The truth is that we almost gave up, but then Malka came up with the idea to hold the dinner in Zoom. We spoke on the phone, discussed the matter and decided that the dinner will include tales about home dishes and the display of Polish-Jewish dishes on the screen. 20 members from all over the world volunteered to meet in Zoom. Each of them prepared a story and a dish. The dinner was piquant, interesting, pleasant to the eye, to the ear and to the soul. There were almost 80 participants, and we were left with the taste for more... A big Thank you to **Malca Burstein!**

And of course we could not give up the day trip. Between the shutdowns we gambled on a date. We found a wonderful guide among the committee members - **Dany Admon**. He prepared an itinerary to Jerusalem that passed through the Scroll of Fire Monument and included an interesting tour of some parts of the Old City of Jerusalem. **Eytan** was responsible for the logistics. The weather was perfect. 30 Members took part in the day trip and enjoyed it very much. Thanks to **Eytan Burstein and to Dany Admon for the wonderful day trip to Jerusalem!!!**

We started the project of to contact our Jewish Lubliners friends abroad. Malca brought the lists, and we are currently in the process of making contact with Lubliners from around the world. We wish them a Happy New Year and invite them to join our association. **Many thanks to Malca, Neta and Judith for this blessed initiative!**

We continue the very important activity of talking with all our 500 members over the telephone. This contact includes greetings, congratulations, checking of personal details etc. Such an activity is very important for an organization such as ours.

Thanks to Malca Burstein, Lea Meshulam, Judith Maier, Sara Peri, Dovrat Tompson, Idit Yasur and Zipi Keren (and my excuses if I forgot somebody).

Our newspaper "Kol Lublin", which contains articles relevant to each of us and to many others, is published and distributed this year as well. **Thanks to the editor Neta Avidar for her dedicated work!**

Our Association has an additional pillar - important, meaningful and appreciated.

I mean "The Grodetska Gate - NN Theatre". **Tomek, Vitek** and their friends make a holy work in gathering information, documentation, investigation of the history and culture, making friends and striving for general reconciliation. At the annual convention in November 2019 we were told that Tomasz Pietrasiewicz (Tomek) received a distinguished European prize for the work of the "NN Theatre" throughout the years.

Tomek also told us that an additional convention will be held for all the descendants of Lublin in the world. This convention is to be held in Lublin in the summer of 2022.

In December 2019 I visited Lublin. I was invited to the weekly meeting of NN Theater and wished them a Happy Christmas on behalf of all of us. We made some suggestions regarding the 2022 convention and for the exchanges of teenagers' delegations.

The corona pandemic hit Lublin as well, and the regular plans were changed.

The NN Theater started to conduct interesting Internet seminars (webinars) in English. Thanks to **Tomek, Vitek and all the staff** for their very existence! A get well soon blessing to our dear friend **Tadeuzs** who helps everybody. We all send you energy and love.

And since in a Polish family we cannot finish without some **complaints...** We struggle with a lack of volunteers in the Association committee. We shall be very happy if more friends will join us in our activities. There is much to do and any help will be gratefully accepted.

Donations, donations, donations. We receive no public or state subsidies, and your contributions (Terumah) are the basis for the continued existence of the association. And since we do not meet in this period (due to Corona Virus and restrictions), it is difficult to ask for donations in person. **So please**, take the initiative and send donations with a cheque by mail or through bank transfer. Thanks to all of you! I want to wish all of you Shana Tova, good health and I hope that we will renew our live meetings soon.

Respectfully yours,

Tzvika Shulman

Chairman of Lublin and vicinity heritage association in Israel

KOL VOICE OF LUBLIN

ANNUAL OF LUBLINERS IN
ISRAEL AND DIASPORA

“LUBLINER SHTIME” • www.kollublin.wordpress.com • TEL-AVIV • NOVEMBER 2020 • No. 56

Memorial in the Time of Corona